

ČAS

revija
leonove
družbe

letnik:

XXXIII

III-IV

1938-39

VSEBINA:

- Posvetitev (str. 57) // R. J.: Ob dvajsetletnici Jugoslavije (str. 58) //
- Dr. J. Jančkovič: Narodni socializem kot svetovni nazor (str. 62) //
- Dr. Gogala Stanko: Narodna vzgoja pri Slovencih (str. 81) //
- Dr. A. Gosar: Ideja miru in naš čas (str. 95) //
- Obzornik: Med manjšinami in geopolitiko (str. 101) //
- Ocene: Zgodovina (str. 111) // Leposlovje (str. 122) //
- Zapiski: Izjave cerkvene avtoritete o sodobnih nazorih in gibanjih (str. 126) //
- A. Rosenberg o usodi katolicizma v Nemčiji (str. 133) // Politični katolicizem (str. 135) // Zagovor rasizma iz krščanske umetnosti (str. 135) //
- „Triumf sv. Tomaža“ na odru (str. 136)

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v avgustu in septembru. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo letno. Za **dijake** velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Tyrševa c. 17/III., dr. Ivan Ahčin, glavni urednik »Slovenca«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna in dr. Stanko Gogala, prof. na drž. učiteljsku v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 7/I. (Prosvetna zveza); telefon št. 28-58.

Račun pri Poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Karel Čeč za Jugoslovansko tiskarno.

Ponatiskovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

V oceno smo prejeli:

Dr. Andrej Gosar, **Gospodarstvo po načrtu, njegove naloge in problemi.** Socialno ekonomski institut v Ljubljani. Zbirka študij št. 1. Ljubljana 1938.

Dr. Alojzij Odar, **Katoličani in različne vere.** Fantovska knjižnica zv. 20. Ljubljana 1938.

Spomenica ob 30 letnici Društva rokodelskih mojstrov v Ljubljani. (1908—1938.) Založil odbor Društva rokodelskih mojstrov v Ljubljani. Uredil Alojzij Stroj.

Vilim Keilbach, **Uvod u psihologiju religije, I:** Historijski razvitak i metode. Knjižnica života. Zagreb 1939.

Hrvatski socijalni tjedan: Obitelj u današnjem društvu. Zagreb 1938.

1918—1938

USODA DRŽAVE JE V NAJVEČJI MERI ODVISNA OD
KULTURNE STOPNJE IN MORALNE RESNOBE NJENEGA
RAZUMNIŠTVA.

RAZUMNIŠTVO ODLOČUJE PRI VODSTVU IN UPRAVI
DRŽAVE, PO NJEM NAJ BI SE DVGALA DRŽAVLJAN-
SKA ZAVEST, ČUT SOODGOVORNOSTI ZA SKUPNOST,
KULTURA IN MORALNA RESNOST VSEH DRUGIH
PLASTI.

V TEJ SMERI VIDI IN BO GLEDALA NAŠA REVIJA
NALOGO SVOJEGA DELA ZA DRŽAVO.

IZ SLOVENSKEGA DUHA IN KATOLIŠKE TRADICIJE
SMO ZRASLI.

KOT SLOVENSKA IN KATOLIŠKA REVIJA BOMO V
LUČI KRŠČANSKE RELIGIJE IN ETIKE, S ČISTO
ŽELJO PO OBJEKTIVNI RESNICI, S SVOBODNIM OPA-
ZOVANJEM IN OCENJEVANJEM DOMAČIH IN TUJIH
POJAVOV TER MISELNIH TOKOV, Z RESNOBO V
POJMOVANJU OSNOVNIH VREDNOT INDIVIDUAL-
NEGA IN SOCIALNEGA ŽIVLJENJA TUDI NADALJE
PO SVOJIH MOČEH SLUŽILI SVOJI

DOMOVINI

Ob dvajsetletnici Jugoslavije.

R. J.

Letos smo vsi z resnostjo slavili 20. obletnico naše narodne države. Slovesnosti so bile obsežnejše in prisrčnejše kakor mogoče druga leta; saj se to tudi popolnoma poda takemu jubileju naše državne skupnosti. Slavili pa smo ga s ponosom in z vso resnobo, ker smo še preveč živeli pod vtisom viharних dogodkov, ki so šli v septembru mimo nas in ki tudi še sedaj niso umirjeni in popolnoma uravnani v pravilni tok mednarodnega in občečloveškega sožitja. Z ljubeznijo pa se oziramo na to, kar smo si kljub tem pretresljivim dogodkom nedotaknjeno ohranili. Kot skrbni in vešči mornarji smo zvozili mimo skal in čeri. Kakor mornar, kadar je najvišji dan, izmeri morje in nebeško plan, »tako si skušajmo sedaj tudi sami izmeriti pot, ki smo jo prehodili, približno določiti mesto, kje smo in se nato z vsem optimizmom odločiti za pot, ki se nam iz vsega tega obeta.

Splošno prevladuje prepričanje, da so narodnostne države v Srednji Evropi nastale zaradi zmage tako zvanega narodnostnega načela. Francoska revolucija v letu 1789, oziroma Rousseaujeva filozofija bi naj bila tisti vir, ki je nato sprožil gibanje narodov v Srednji Evropi tekom 19. stoletja. Toda zgolj to naziranje bi najbrž veljalo za narodnostno gibanje v Nemčiji in v Italiji. Kajti samo ti dve državi sta se resnično preoblikovali v 19. stoletju, to je na temelju načel, ki se lahko sklicujejo na očetovstvo francoske revolucije. Ostale srednjeevropske države so nastale šele po svetovni vojni, sicer še na zahtevah narodnostnega programa, toda istočasno z obsežnimi mednarodnimi obvezami in jamstvi. Obenem z njimi se je dvignila v Ženevi ponosna ustanova Zveze narodov, ki je bila nekaj višek univerzalizma v svetu. Prav tako pa so vse te države morale prevzeti še nalogo, da bodo kos novim zahtevam modernega socialnega reda. Ob nastanku srednjeevropskih narodnostnih držav narodnostno načelo že ni bilo več čisto in prvenstveno, ampak je bilo prepleteno z dolžnostmi mednarodnega sožitja, ki je narekovalo zmernost v narodnostnem oziru ter z novimi pogledi na bližnjega, kar je zopet terjalo neizrazitost ali pa pretiranost v tolmačenju narodovega dobrotita.

I.

Najbrž ne bo presmelo, če trdimo, da Slovenci narodnostnega načela nikdar nismo tolmačili tako, kakor so ga tolmačili po francoski revoluciji. Med ljudstva in narode so šla gromka načela o svobodi, enakosti in bratstvu in so opravila svoje delo pri narodih, ki so se borili za svobodo na temelju zgodovinskega pravnega načela.

Lahko se je bilo boriti za svobodo narodom, ki so že imeli nekoč svoje države ter so se njih tedanje meje večinoma še celo strinjale z jezikovnimi mejami. Toda gorje narodu, ki se ni mogel sklicevati na pričevanje zgodovine in tako načel 19. stoletja ni mogel spraviti v nikak pravni okvir. Preteklo stoletje je bilo stoletje borbe za svobodo, dasi se je ponekod kruto izmaličilo v spako filozofskega in kapitalističnega liberalizma. Toda bilo je naklonjeno narodom, ki so se lahko prilagodili miselnosti angleškega in pozneje francoskega konstitucionalizma ter tako po borbi za svobodo začela z organizacijo državnega življenja v smislu sodobne miselnosti tedanje Evrope. Vse to velja v pretežni meri za tedanji razvoj italijanske in nemške borbe za narodno in državno neodvisnost.

Za nas Slovence pa bi lahko rekli, da smo zagrabili ta razvoj ravno v obratni smeri. Preteklo stoletje je poteklo za nas večinoma v zbiranju vsega, kar je našega. Prevladoval je duh bratstva tedaj, ko je drugod žarel ogenj zarotništva in mučeništva za svobodo in pravico. Bili smo brez pravega formalnega okvira za svojo borbo. V pomanjkanju državnopravne podlage smo se povzpeli za stopnjo višje ter se sklicevali na naravne pravice našega naroda, na tisto, kar je bilo v vsej filozofiji Rousseauja in poznejšega 19. stoletja najbolj nejasno in tudi najbolj prezirano ali pa oskrunjeno. Tako je v tej dobi pri nas prevladovala v vzgoji politične miselnosti domorodna pesem, brat je brata vabil in ga spoznaval ter zbiral raztresene ude. Mogoče ni ravno slučajno, da je v tej dobi pri nas prevladovalo delo duhovništva in da je najlepši lik te dobe prav Anton Martin Slomšek.

V dobo evropskega konstitucionalizma smo zato prišli prežeti z ljubeznijo do domačije in do vseh raztresenih bratov, prežeti pa tudi globoke vere, da bo naša ljubezen tako velika, da bomo zlomili krutost zapisanih pravic in zmagali s svojim praporom naravnih pravic. Toda doba pesniškega romanticizma je bila mimo, za politiko pa romantika nikdar ni bila koristna. Evropo je tedaj še zajel hud val industrializacije in kapitalizma. Udarcem se tudi sami nismo mogli več izogibati in začela se je borba za enakopravnost, ki pa je doma med nami zahtevala pravilno organizacijo sil in idej. Na zunaj smo se že začeli počasi zavedati, da s svojo vero v naše naravne pravice ne bomo mogli zmagati, na znotraj pa se je morala začeti izvajati močna organizacija naroda na združni in prosvetni podlagi. Enakost z drugimi narodi je zahtevala izenačenje našega političnega in kulturnega stanja z drugimi narodi in tisti, ki je pri nas opravljal to delo borbe za enakopravnost, je bil Krek.

Borbo za svojo pravo popolno svobodo pa smo na političnem polju sprožili z »majniško deklaracijo«, ki je v okviru Avstrije navezala naše naravno pravno načelo na načelo hrvaškega zgodovinskega

prava. To borbo za svobodo smo začeli, potem ko so naši prepoveditelji in prosvetitelji z deli ljubezni povezali narod, ki je živel v petih prejšnjih avstrijskih kronovinah. Težko bi bilo v času svetovne vojne izvesti zadostno agitacijo za načela »majniške deklaracije«, če ne bi bili imeli ljudi, ki so se o gospodarstvu in politiki izsolali v Krekovih društvih in strokovnih organizacijah.

Tako smo prišli pred 20 leti v novo skupno državo z neznatno državno tradicijo, toda z obsežno dediščino ljubezni do domače grude in z močno državljansko zavestjo, ki se je izučila v nesebičnosti naših kulturnih in gospodarskih organizacij.

II.

Že poprej pa smo omenili, da mislimo, da nove srednjeevropske države, ki so nastale po svetovni vojni, niso popolnoma izraz zmage tistega narodnostnega načela, ki je zmagovito prodrlo v 19. stoletju posebno v Italiji in Nemčiji. Novejši zgodovinarji sami poudarjajo, da svetovna vojna ni bila vojna za zmago narodnostnega načela, ampak da je to bila »la guerre pour la succession de l'Autriche — vojna za dediščino Avstrije«. Razšlo se je cesarstvo, ki je bilo najbolj pisano v narodnostnem oziru, toda države, ki so nastale, so morale vzeti nase takoj več obveznosti, ki bi jih v 19. stoletju nikdo ne mogel nalagati tedanji Italiji ali pa Nemčiji. Predvsem je bila poklicana v življenje Zveza narodov v Ženevi, posamezne države so morale med seboj podpisovati razne manjšinske sporazume in izjave in počasi se je začela tudi uvajati enotna socialna zakonodaja, ki naj bi iz ženevskega mednarodnega urada dela skušala počasi zblíževati ljudi ne samo v narodnem, ampak tudi v socialnem oziru. Nastopil je torej za nove države položaj, ko so morale takoj »delegirati« nekaj svoje volje neki višji mednarodni miselnosti, vse to pa naj bi bilo nekakšno plačilo za silne žrtve, ki jih je od vsega človeštva zahtevala svetovna vojna.

Časovne razmere in trenutne okoliščine so lahko nekoliko zatemnile to »miselnost«, ki se je skušala včasih s prevelikim formalizmom deliti iz Ženeve. Toda teženje je pristno in odgovarja popolnoma realnemu razvoju političnih sil v Evropi. Nikdo danes ne more več vztrajati na načelih absolutnega nezanimanja za okolico, in ideal mednarodne povezanosti in skupnosti je danes večji, čim večje so težave, ki izvirajo iz nasprotujočih si okoliščin, ki pa vendarle vse streme k enemu cilju. Silen razvoj tehnične civilizacije terja včasih sicer krute oblike urejanja mednarodnih razmer, svobodna presoja duha pa vendarle ne bo mogla mimo priznanja enakih pravic za vse narode. Mirno sožitje narodov terja iz dneva v dan

pravično »delegacijo« volje narodov za skupno stvar. Vsako pretiravanje v tem oziru nosi v sebi ravno zaradi razvoja civilizacije klice smrti in razdora.

Ne bomo pretiravali, če poudarimo, da smo Slovenci v tem oziru prinesli s seboj v skupno državo tak značaj, ki je bil pripravljen na tak razvoj dogodkov. Med nami je narodnostno načelo rastlo v znamenju ljubezni in v znamenju borbe za enakost med vsemi. Pripravljali smo se na svobodo tako, da smo z ljubeznijo zbirali vse svoje okoli sebe, vedeli pa tudi, da smo s Hrvati in Srbi pravi bratje. Še preden smo živeli v isti državi, smo že bili o tem prepričani. Za tisto obliko narodnostne države pa, ki se je razvila iz svetovne vojne, pa smo imeli mnogo pravičnega razumevanja, saj smo zadnjih pet desetletij preživel v borbi za enakopravnost in se zanj v svojih organizacijah tudi izšolali.

III.

V svoji skupni državi smo prišli do svoje svobode. Prišli smo do nje po obratni poti vrstnega reda, kot ga je svobodi, enakosti in bratstvu določila francoska revolucija. Prišlo smo do nje v borbi za svoje naravne pravice, to je predvsem s sredstvi duha in srca. Kar pa vzklije iz srca, je prežeto z zdravo ljubeznijo, kar pa iz duha, pa je izraz trdne vere.

Ko je 19. stoletje plamtelo v največji razvratnosti razumske in gospodarske svobode, se je Renan zasmejal tej svobodi in cinično vzkliknil: *La liberte n'organise pas* — svoboda ničesar ne organizira. Angleški filozof Russel je celo 19. stoletje postavil celó na nasprotje »freedom and organisation — svoboda in organizacija«. Oba sta pri tem mislila na obliko, ki jo naj ima svoboda v novi moderni državi.

Sami smo prehodili zelo vijugasto pot skozi 19. stoletje in si sedaj v novih razmerah, ki nas obdajajo, kujemo svojo skupno državno usodo. Prestali smo že preizkušnjo in si ustvarili lepe duhovne in stvarne dobrine v znamenju zavesti bratske skupnosti in spoštovanja enakopravnosti. Sedaj smo svobodni in resnično nam gre sedaj za največjo dobrino, ki jo ima sleherni narod. Izpričevalo prvih dveh preizkušenj naj nam bo bodrilo tudi za službo tretjemu našemu najlepšemu načelu.

Narodni socializem kot svetovni nazor

Dr. J. Janžekovič.

I. Knjiga *Mein Kampf* in njen avtor.

Alfred Rosenberg ima v svoji knjigi »Gestaltung der Idee« pogloblje z naslovom: Deutschland ist Hitler, und Hitler ist Deutschland. Vodja sam je o priliki zaklical množici svojih pristašev: »Kar ste, Nemci, ste po meni«, seveda je takoj dostavil: »in kar sem jaz, sem po vas.« Te trditve o sedanji Nemčiji so komaj pretirane. Malo je svetovnih gibanj, ki bi bila kot nazor in izvedba tako izključno delo enega človeka, kakor je narodni socializem. Ne da bi bile vse posamezne ideje narodnega socializma iznajdba nemškega vodje. Ne, te so zbrane z vseh vetrov. Toda zaokrožen sestav iz teh idej, ta je njegovo delo. In ta sestav je podan za vse večne čase — vsaj pisatelj je o tem prepričan — v knjigi *Mein Kampf*. Ta knjiga je narodnim socialistom sveto pismo, kakor izrečno sami poudarjajo. Politik in literat, znanstvenik in vzgojitelj, katoličan in odpadnik, rodni Nemec in član manjšine, pristaš in nasprotnik, vsakdo, ki hoče prodreti v sedanjo Nemčijo s kako idejo, skuša pred vsem dokazati »ex auctoritate«, da je tako zapisano v knjigi *Mein Kampf*. Eni jo razlagajo pravoverni, drugi heretično, toda nanjo se sklicujejo vsi. V njej so podane svetovno nazorne ter notranje in zunanje politične smernice, zasnovan je učni načrt od najnižjih do najvišjih šol, naznačena so vzgojna načela, podrobno je izdelana delovna metoda nove Nemčije.

Knjiga obsega dva dela s skupno 782 stranmi. Prvi del je bil napisan po Münchenskem puču v zaporih trdnjave Landsberg. Obširno delo je brez prave notranje logične zgradbe in polno ponavljanj. Pisatelj je morda porabil svoja predavanja v stranki ter politične govore. Vendar pa se čitatelj nikakor ne dolgočasi, Narobe! Ne le, da z zanimanjem odkriva iz idej, iz sloga, iz samoizpovedi potezo za potezo na tako pomembni pisateljevi osebnosti, tudi delo samo je pisano tako živo, da se pozornost malokdaj utruji. Neprestano srečavamo poleg mnogih čudnih, nepričakovanih, nesprejemljivih idej tudi zdrave in klene misli, slog je ves prešinjen od ognja enega največjih gibateljev in krotilcev ljudskih množic, nedosegljiva zmerjanja in čudovite psovke, ki padajo po nasprotnikih, neprestano silijo k smehu. Judje so »krummbeinige widerwärtige Judenbankerte«, nasprotnik je »aufgerissenes Maul«, »Spatzenhirn«, »Schreiberseele«, »Tintenritter«. Čitatelju se zazdi, da se nahaja v razgibani množici, kar zsrbi ga, da bi zaploskal kakemu prav posrečenemu dovtipu. Kdor ima opravka z ljudskimi množicami, bi se iz knjige *Mein Kampf* dosti naučil, četudi se sicer ne strinja z njo.

Oče nemškega vodje je bil iz prav revne družine. Že zelo mlad se je napotil na Dunaj, da se izuči rokodelstva. Postal je pomočnik, toda vtepel si je v glavo, da mora postati državni uradnik. Zagrizel se je v svojo misel in po 23 letih žilavega dela je dosegel svoj cilj: postal je carinski

uradnik. Seveda tudi svojemu Adolfu ni vedel želeti ničesar boljšega kakor uradniško kariero. Mali pa bi se, bil sprva najrajši šel učiti za opata, da bi nastopal v slovesnih obredih, ki jih je občudoval, ko je kot deček hodil pet v bližnji samostan.¹ Končno so se zedinili, da pojde v realko, kjer bo še najbolje izrabil svoj risarski talent.

Enajstleten dijak pa je nenadoma prišel z očetom silovito navzkriž. Razodel mu je, da hoče postati — umetnik, slikar. Oče pa pokonci! Nikdar, dokler bom živ! Uradnik in nič drugega! Slikar? Nikoli! Sin pa: Na vsak način! Kljub vsemu! Pisatelj z ugodjem pripoveduje, kako se je njegova enajstletna trmica uspešno kosala z očetovo, ki je bila na glasu. Morda hoče pokazati vir svoje volje in veljavnost dednostnih zakonov, ki so tolikega pomena v novem svetovnem nazoru.²

Trinajstleten je izgubil očeta, kmalu nato še mater. Šola mu ni šla, njeni cilji so mu bili odvrtni. Veselilo pa ga je risanje ter zgodovina in zemljepis. Njegova spričevala so bila, kakor sam pravi, nekaj posebnega. Najslabši redi poleg najboljših iz priljubljenih predmetov. Tudi zdravje mu je odpovedalo. Pustil je šolo, z uradnikom torej res ne bo nič.

Že kot majhen dijak je postal zagrizen nemški nacionalist. Vsenemška stranka je znala prepričati mlade glave, da hočejo Habsburžani Avstrijo poslovaniti. Dijaki so zbirali za Südmarko in Schulverein, vpili »Heil«, nosili modriž v gumbnicah in peli »Deutschland über alles«.³

Z realko torej ni šlo, povrh pa si je moral po materini smrti sam skrbeti za vsakdanji kruh. Toda svojih ciljev ni opustil. Najprej je delal sprejemni izpit za slikarsko akademijo, pa je bil zavrnjen, češ da njegova nadarjenost ni slikarska, marveč stavbarska. Za stavbarsko šolo pa je bila potrebna matura. Kaj storiti? Mlada trma je rekla: hočem! Začelo se je žilavo delo, da bi kdaj postal stavbenik. Seveda je obenem trebalo živeti. Iskal si je zaposlitve, kjer je mogel. Zdaj je risal, zdaj slikal, zdaj nosil opeko na stavbišče, živel v delavskih kasarnah, bil brezposeln, stradal, se prepiral z marksisti in bral, bral. Od ust si je pritrgal, da je dal za knjige. »Takrat sem ogromno bral in sicer temeljito.«⁴

Silno zanimivo bi bilo vedeti, kaj je bral bodoči vodja, toda njegova knjiga je zelo skopa s podatki. Posebej omenja časopise vseh vrst. V njem je trčil zlasti na dve vprašanji: marksizem, ki ga je tudi sicer poznal iz občevanja z delavskimi tovariši, in judovstvo. Budno je zasledoval javno življenje, hodil v državni zbor, presojal vrline in napake takratnih vodij, kakor sta bila Schönerer za vsenemško gibanje in Lueger za krščansko socialno. Zlasti zadnji mu je bil v marsičem vzor.⁵ Glede knjig pa je treba ugibati. Bral je pač to, kar se je nudilo samouku po izložbah. Zlasti viden je vpliv darvinizma. Njegovo temeljno misel je povezal s pretiranim nacionalizmom, ki ga je od Napoleonovih vojsk polna nemška literatura, in si tako ustvaril prepričanje, da je nemška pasma tista, ki se je v boju za obstanek dvignila nad vse druge. V tem smislu so mnogi tudi razlagali delo, ki ga je v letih 1853—55 napisal Francoz grof Arthur Gobineau: *Essai sur l'inégalité des races humaines* (o neenakosti človeških pasem). Knjiga je bila predstavljena v nemščino l. 1898. Da je med vsemi res prav

¹ Mein Kampf, izd. iz l. 1938, str. 4. Osebni podatki so vzeti samo iz te knjige, o drugih naj sodi zgodovina.

² Str. 5—8.

³ Str. 8—14.

⁴ Str. 21.

⁵ Str. 107 sl.

nordijska pasma najplemenitejša, dočim so vse druge manj vredne, to je izrečno učil drugi ne-Nemec, Anglež Houston Stewart Chamberlain v svojem delu »Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts«, ki je izšlo l. 1898. na Dunaju in ki ga je polizobraženstvo kar požiralo. Pisatelj je še doživel prve Hitlerjeve uspehe in vodi pismo in ustmeno dajal nasvete. — Kakšne pravice pa ima »gosposki« narod in gosposki človek — vodja, to je pokazal Nemcem njihov Nietzsche, ki je v svoji megalomaniji zblaznel. Nadčlovek, tako je učil, je onstran dobrega in zlega. Zanj ne velja nobeno нравno načelo. Kar mu koristi, je dobro, kar mu škodi, je zlo. Krščanska morala je za suženjske narode in za suženjske ljudi. Nadčlovek jo brezobzirno pogazi.

Knjige s takimi ter podobnimi načeli so šle v ogromnih nakladah med ljudi, polizobraženstvo je bilo prepojeno s temi nazori. Naj vstane kdo, pa vse te ideje v ugodnem trenutku poveže v enoten sestav in velik del ljudstva ga bo pozdravil kot svojega preroka.

Ali je mladi Adolf bral te in slične knjige, ali se je njihovih idej navzel iz časopisja in razgovorov, to je končno vseeno. Gotovo pa je, da si je iz podobnih misli že zelo zgodaj, v dobi težaškega dela in stradanja, ustvaril svoj svetovni nazor.⁶

Pisatelj se slika kot molčječ, zaprt značaj. Klepetavost smatra za nemško narodno napako. Sam pravi, da je okolici najbrž veljal za čudaka.⁷ Ko so drugi delavci v prostem času na stavbišču burno politizirali, je sedel on sam zase, pil mleko, opazoval okolico, ali delal načrte za bodočnost.⁸ Njegova moč je bolj v čustvu, kakor v razumu. Ko je šlo za to, ali naj vstopi v neobgljeno Arbeiterpartei, pravi, da je razum sodil ne, čustvo pa da — in je vstopil.⁹ Z razumom se kar ne more in ne more odločiti. Po cele dneve tuhta in omahuje med da in ne. Taki ljudje, ki so po naravi prav za prav neodločni, omahljivi, boječi, si postavijo čisto, ako so sicer nadpovprečni, zavestno ali podzavestno pravilo: ko si pretehtal za in proti, pa se z razumom nisi mogel odločiti, prepusti se čustvu, nagonu, odloči se z voljo. Ta odločitev pa mora biti nepreklicna, četudi se izkaže, da ni najboljše. Vse je boljše, kakor neodločnost.¹⁰ Katoliško cerkev navaja kot zgled za tako ravnanje. Dasi je po avtorjevem mnenju prišla že na več postranskih točkah izrazito navzkriž s pozitivnimi znanostmi, vendar ne popusti niti zloga od svojega nauka. In prav ima. Nazora, ki se je človek enkrat zanj odločil, se je treba držati s slepo vero; mit blindem Glauben, mit blinder Anhänglichkeit.¹¹ Pravi vodja mora veljati za nezmotljivega. Kakor hitro javno pokaže, da je spremenil svoje mnenje, se bodo začeli pristaši spraševati, ali ne bo morda tudi sedanjega nazora kmalu menjal, in konec je njegovega ugleda. Petindvajsetero tez narodnosocialističnega programa, ki jih je sprejelo ljudstvo na prvem velikem javnem zborovanju dne 25. februarja v Münchenu, ostane za vedno dogmatična podlaga no-

⁶ Str. 21. In dieser Zeit bildete sich mir ein Weltbild und eine Weltanschauung, die zum granitenen Fundament meines derzeitigen Handelns wurden. Ich habe zu dem, was ich mir so einst schuf, nur wenig hinzulernen müssen, zu ändern brauchte ich nichts. Im Gegenteil. Ich glaube heute fest daran, daß im allgemeinen sämtliche schöpferische Gedanken schon in der Jugend grundsätzlich erscheinen, soferne solche überhaupt vorhanden sind.

⁷ Str. 35.

⁸ Str. 40/41.

⁹ Str. 242.

¹⁰ Str. 242, 244.

¹¹ Str. 512/13.

vemu gibanju. Morda vse te dogme danes ne drže več, toda bolje je ohraniti nekoliko pomanjkljiv program, ki se ga oklepajo pristaši s slepo vero, kakor dovoliti razumu, da s svojo razjedajočo kritiko razkroji prvotno, častitljivo veroizpoved. Kdo ve, če bi novo, boljše besedilo sprožilo enako navdušenje. In to je glavno v življenju posameznika in pri vsakem novem gibanju: ogenj, fanatizem, ne znanstveni nazor. Čustvo je več kot razum.¹²

Prijatelji in nasprotniki se strinjajo v tem, da je nemški vodja izboren psiholog v vsakdanjem življenju, ki pregleda človeka skoz in skoz ter zna porabiti vse njegove kakovosti, a še bolj morda — napake. Tega se sam dobro zaveda in smatra psihološki čut za glavno lastnost dobrega vodje. Znano je, da molčeči, vase zaprti, v nastopu nekoliko boječi ljudje, ki se mnogo bavijo s svojo notranjostjo in s skrbjo zasledujejo učinek svojega nastopa na soljudi, navadno dobe zelo bister pogled za vse skrite vrline in pomanjkljivosti svoje okolice.

Še ena lastnost je, ki jo pisatelj s ponosom omenja in zavestno goji, morda ravno kot nasprotje svojega nekoliko nesigurnega nastopa: to je njegova brezobzirnost in nasilnost: »Tistim časom se moram zahvaliti«, tako piše o svoji bedni mladosti, »da sem postal trd in da znam trdo nastopiti.«¹³ Često smo ga slišali po radiu, ko je v zanesenem mesijanstvu klical: »Jaz se ne bojim krvi!« — Da bo slika popolnejša, omenimo še neko čudno mistiko in zavest posebnega božjega poslanstva ter iz nje izvirajoč ponos, ki se izraža včasih v taki obliki, da bi se je nobena druga osebnost v Evropi ne upala poslužiti, boječ se, da bi se za vselej osmešila.

II. Propaganda in svetovni nazor.

Preden si ogledamo preprosto zgradbo narodnosocialističnega svetovnega nazora, je treba povedati nekaj besedi o propagandi, ki ji avtor pripisuje izredno važnost. Često se bo treba namreč vprašati, kaj je pravo pisateljevo mnenje, kaj samo propagandno sredstvo.

Velike cilje, tako beremo, je mogoče doseči samo s propagando, ki razgiblje ljudske množice. Zato je propaganda nekaj najvažnejšega. Zanje ne velja kar »der nächstbeste Esel«, najboljši poznavalec ljudske duše bo komaj dovolj dober.¹⁴ V novi stranki se je Hitler sam skraja izključno posvetil propagandi.

Propaganda nima namena učiti, ampak navdušiti za cilje, ki si jih stavi vodja. Zato se tudi ne obrača na izobraženstvo, marveč na množice. Množica pa je brezumna in to tem bolj, čim večja je. Vodja si upa to svojim Nemcem v obraz povedati. Nekoč smo ga lahko slišali po radiu, ko je pred velikansko maso dokazoval, kako neozdravljivo bedasta je masa in masa ga je nagradila za dokaz z besnim ploskanjem. V svoji knjigi se poslužuje izrazov kakor »die große stupide Hammelherde unseres schafsgeduldigen Volkes«¹⁵.

¹² Str. 190, zadnji odst., 480/81: ... vollgepfropft von Wissen und Geist, aber bar jedes gesunden Instinkts...

¹³ Str. 20.

¹⁴ Str. 199.

¹⁵ Str. 685.

Množica je slepa sila, kakor kos narave.¹⁶ Kdor jo hoče razgibati, se mora čim manj sklicevati na »tako imenovani razum«¹⁷, treba jo je prijeti s čustvene strani.

Propaganda ni cilj, ampak sredstvo. Sredstvo pa je tem boljše, čim gotoveje vodi do cilja. Propaganda se ne sme ustrašiti ničesar, kar le more razpaliti ljudsko strast in navdušiti množice, da se vržejo brezobzirno, fanatično za predloženimi cilji. Vse, kar napravi cilj mikaven za ljudske nagone, je dovoljeno in dobro, četudi se bo morda pohujševal kak učenjak ali lepočuten mladič.¹⁸ Narod, ki je v boju za obstanek, se ne sme ozirati na nikaka načela človekoljubja in dostojnosti. Vse to so le tvorbe človeške domišljije, ki živijo, dokler živi pasma, ki jih je ustvarila. Narava jih ne pozna. Če torej zmanjšujejo narodovo udarnost, jih je treba izločiti.¹⁹

Glavno načelo dobre propagande je, da ne sme biti objektivna. Objektivnost je poleg klepetavosti največji nemški greh²⁰, zlasti greh nemške duhovščine, ki do tujcev ni nič manj objektivna, kakor do domačinov²¹. Kdor hoče kaj doseči, se mora sam v svoj cilj čustveno uživetiti ter sebe in druge prepričati, da ima edino on prav. Tu ne gre za suho znanstveno in objektivno znanje, ampak za živo subjektivno prepričanje, za s čustvom prepojeno vero, za fanatizem, za divjo histerijo.²² Čim daste ljudstvu slutiti, da ima morda tudi nasprotnik nekoliko prav, ste zlomili njegov zagon. Množica ne misli ampak čustvuje. Čustvo pa ne mara zamotanih dokazov in potankih umskih razlik. Pred čustvom je stvar ali črna ali bela, čustvo pozna le ljubezen ali sovraštvo, pravico ali krivico.²³

Propaganda mora imeti vedno le po en sam cilj, ker je pozornost ljudstva omejena. Za ta cilj je treba razvnamati množice, dokler ni dosežen, pa četudi leta in leta. K temu mora služiti vse, tisk, radio in živa beseda. Zahtevo je treba izraziti v preprostih geslih, ki se naj redno ponavljajo v začetku in ob koncu govora, dokler ne postanejo last vsega ljudstva. — Kako se to praktično izvede, smo zadnje čase pogostoma opazovali. Nauk o propagandi, ki vsebuje

¹⁶ Str. 371: Die breite Masse ist nur ein Stück der Natur...

¹⁷ Str. 197: ... nur sehr bedingt auf den sogenannten Verstand.

¹⁸ Str. 198 zggoraj.

¹⁹ Str. 195. Knjiga ima izraze »Humanität« in »Aesthetik«, mišljena pa so npravna načela vobče. Prim. str. 315: ... ethische Vorstellungen ... sind gefesselt an das Dasein der Menschen, deren ... Schöpferkraft sie ihre eigene Existenz verdanken.

²⁰ Str. 201.

²¹ Str. 120.

²² Str. 371.

²³ Str. 201.

toliko žive ljudske psihologije, je morda najbolj osebno delo nemškega vodje samega.

Nobenega dvoma ni, da tudi *Mein Kampf* služi propagandi. Knjiga, ki jo navajamo, je pri 295. izdaji ter je dosegla 3,460.000 izvodov. To število pa se je v zelo kratkem času zvišalo na štiri milijone, danes je že zopet večje. Zato se zdi, da avtor glede marsičesa ni povedal svojega pravega mnenja. Kaj misli n. pr. o katoliški Cerkvi ter o svojem odnosu do nje?²⁴ Ali je o superiornosti nordijske rase res tako prepričan, kakor se kaže, ali je samo zaradi propagande stvar naslikal belo? Toda vedeti je treba, da vprašanja o pravem mnenju narodnosocialističnih pisateljev nimajo takega pomena, kakor recimo pri kakem filozofu. Novo gibanje ne veruje v objektivnost resnice, zato sploh ne išče resnic, ampak skuša z vsem, tudi s svojim nazorom kot propagandnim sredstvom pripomoči Nemcem do vodilnega mesta na svetu. To je morda edina njegova resnica. Vse ostalo, znanost, filozofija, morala in religija mu je le sredstvo, ki dobi častni naslov »resnica«, dokler je sredstvo, »laž in zmota«, ko neha biti sredstvo za ta vsenemški cilj.

Tudi narodnosocialistični svetovni nazor je torej propagandno sredstvo, zato razglabljanje o njegovi absolutni resničnosti ali neresničnosti nima pravega smisla. Pa še iz drugega razloga ni mogoče govoriti o njegovi splošni veljavnosti. Vsak svetovni nazor je namreč svojski duševni proizvod kake človeške pasme.²⁵ Narodni socialist je tisti, ki pripada določeni pasmi, in zaradi tega čuti v sebi dispozicije za novi nazor.²⁶ — Zanimiv nauk, ki tako poudarja svojo lastno relativnost.

Kaj je prav za prav »svetovni nazor«? Da hoče biti narodni socializem »svetovni nazor«, o tem nas njegov začetnik nešteto krat zagotavlja.²⁷ Toda kaj razume s tem izrazom? Točne opredelbe bi zastonj iskali, najdemo pa značilne opise. Novi nazor naj bo nekaj podobnega, kakor je katoliška religija. Kaj je značilno za krščanstvo? To, da je delo ene same osebe. Vsa velika zgodovinska gibanja so

²⁴ Na to vprašanje se še povrnemo.

²⁵ Alle geschichtlich feststellbaren Weltanschauungen sind nur verständlich in ihrer Verbindung mit den Lebenszwecken und der Lebensauffassung bestimmter Rassen. Es ist daher sehr schwer zu der Richtigkeit oder Unrichtigkeit solcher Auffassungen Stellung zu nehmen... Govor dne 1. nov. 1933 v Nürnbergu (Gl. W. Siebarth: *Hitlers Wollen*, München 1938, str. 242/43).

²⁶ Der Nationalsozialismus ist eine Weltanschauung. Indem er die ihrer innersten Veranlagung nach zu dieser Weltanschauung gehörenden Menschen erfaßt..., wird er zur Partei derjenigen, die eigentlich ihrem Wesen nach einer bestimmten Rasse zuzusprechen sind. Na istem mestu str. 245, 7.

²⁷ Str. 243: Denn was hier verkündet werden mußte, war eine neue Weltanschauung und nicht eine neue Wahlparole. Podobno str. 409.

zamisel posameznih genialnih glav, nikoli proizvod brezimne množice. Takim stvariteljnim osebnostim gre zaradi tega brezpogojen ugled, enako ustroji, ki jih zastopa.²⁸ Ime početnika ostane za vedno zvezano z naukom in družji njegove pripadnike. Vzporednost gre še dalje. Novi nazor naj se širi predvsem ustno, v zborovanjih velikih množic, kajti »napisana beseda ni povzročila nobenega res velikega zgodovinskega preobrata, kvečjemu da ga je spremljala«²⁹. Ustanovitelj je pridigaje širil svoj nauk.³⁰ Z eno besedo, kar je Kristus svojim vernikom, to naj bo vodja narodnim socialistom. Religije so si ustvarile svoja zemljepisna središča, Meko ali Rim, odkoder dobiva gibanje trajno moč in enotnost, narodni socializem si je v ta namen za vse večne čase izbral München.³¹ Katoliška Cerkev uporablja v svojih prostorih skrivnostni mrak, luči, kadilo, tudi narodni socializem mora za svoje gibanje najti nekaj podobnega.³² Odtod pomen, ki ga pripisujejo zastavam³³ in njihovim posvetitvam.

Doba, ko ustanovitelj sam z živo besedo širi novi svetovni nazor, je najlepša, tako širjenje gibanja je najnaravnejše. Ko pa število pristavev naraste, si je treba delo deliti, organizacija postane potrebno zlo. Kakšna naj bo ta organizacija? Vodja si zopet išče vzora pri Cerkvi, posnemajoč pri ustroju svojega gibanja njeno hierarhijo s papežem na čelu, le da je treba vodji priznati vse obširnejšo nezmotljivost.³⁴

Svetovni nazor sam vključuje dve prvini: umsko in čustveno. Zopet se je treba učiti od Cerkve. Brez nespremenljivih dogem vsako gibanje prej ali slej usahne. Zato je vodja smatral za potrebno, da se sam osebno loti naloge, da izlušči osnovna načela novega gibanja, jih izrazi v jedrnatih, lahko umljivih, večno veljavni dogmatični obliki

²⁸ Prim. zlasti str. 378 in sl., n. pr. 380: (eine bestimmte Idee) — die zunächst immer dem Kopf eines einzelnen entspringt — ... Der Gang... ist in großen Zügen folgender: Irgend ein genialer Gedanke entsteht im Gehirn eines Menschen, der sich berufen fühlt, seine Erkenntnis der übrigen Menschheit zu vermitteln. Er predigt seine Anschauung und gewinnt allmählich einen bestimmten Kreis von Anhängern. Str. 387: Die Bewegung hat die Achtung der Person mit allen Mitteln zu fördern; hat nie zu vergessen, ... daß jede Idee und jede Leistung das Ergebnis der schöpferischen Kraft eines Menschen ist, und daß die Bewunderung vor der Größe nicht nur einen Dankeszoll an diese darstellt, sondern auch ein einigendes Band um die Dankenden schlingt... Die größten Umwälzungen und Errungenschaften dieser Erde ... sind für ewig unzertrennbar verknüpft mit einem Namen und werden durch ihn repräsentiert.

²⁹ Str. 532.

³⁰ Gl. mesto v op. 28.

³¹ Str. 381/82.

³² Str. 532.

³³ Prim. str. 556/57.

³⁴ Str. 378/79, t. 9.

ter jim da značaj nove, politične »vere« (politisches Glaubensbekenntnis), ki naj postane last slehernega Nemca.³⁵ Te dogme so petindvajsetere točke narodnosocialističnega programa, ki so tako izbrane in oblikovane, da jih propaganda lahko čim uspešneje razširi.

Več kot načela sama so pa čustva, ki jih spremljajo, in ki morajo biti tolika, da človek ostane svoji veri zvest, četudi ta ali ona dogma ne zdrži več umske presoje. Nauk kot tak sploh nikoli ni svetovni nazor, ampak postane to šele, če se ga človek s čustvom oklene. Nauk sam je nekaj postranskega, spremenljivega, ko pa postane svetovni nazor, je nenadoma obžarjen z bliščem nezmotljivosti.³⁶ Odkod ta nova izvestnost? Ne iz razuma, temveč iz čustva.³⁷

Edino čustvo nam razloži še druge lastnosti, ki jih mora imeti vsak pravi svetovni nazor in ki jih v tako izraziti obliki prikazuje krščanstvo. To sta predvsem fanatizem in nestrpnost. Samo s čustvom prepojeno prepričanje rodi junake, podžiga k mučeništvu, dviga ljudstva v križarske vojske, z eno besedo, dela človeka brezobzirno nestrpnega do vsakega drugega nazora. In to je prvi pogoj, da gibanje zmagaja. »Veličina krščanstva ni bila v tem, da se je skušalo prilagoditi morebitnim podobnim modroslovnim gibanjem starega veka, marveč v neizprosno fanatičnem oznanjanju svojega lastnega nauka.«³⁸ »Krščanstvo se nikakor ni moglo zadovoljiti samo z graditvijo svojih lastnih oltarjev, ampak se je zavedalo, da mora obenem porušiti poganske žrtvenike.«³⁹ Takšen mora biti tudi narodni socializem: svetovni nazor, ne stranka. Politične stranke sklepajo kompromise, svetovni nazor nikoli, marveč se bori z vsemi sredstvi proti vsem drugim svetovnim nazorom, dokler jih ne iztrebi. Postaviti nov svetovni nazor se pravi dosedanjemu napovedati boj na življenje in smrt.⁴⁰ »Veličina sleherne mogočne organizacije, ki utelesi poseben

³⁵ Str. 422—24: Die organisatorische Erfassung einer Weltanschauung kann aber ewig nur auf Grund einer bestimmten Formulierung derselben stattfinden, und was für den Glauben die Dogmen darstellen, sind für die sich bildende politische Partei die Parteigrundsätze... (v knjigi vse razprto tiskano). Deshalb sah ich meine eigene Aufgabe besonders darin, aus dem umfangreichen und ungestalteten Stoff einer allgemeinen Weltanschauung diejenigen Kernideen herauszuschälen und in mehr oder minder dogmatische Formen umzugießen, die in ihrer klaren Begrenztheit sich dazu eignen, jene Menschen, die sich darauf verpflichten, einheitlich zusammenzufassen (podčrtano samo tukaj).

³⁶ Str. 507: Weltanschauungen proklamieren ihre Unfehlbarkeit.

³⁷ Str. 551/52: gefühlsmäßig verstehen, fühlen und verstehen.

³⁸ Str. 385.

³⁹ Str. 506.

⁴⁰ Str. 508: »mit allen Mitteln zu bekämpfen... eine Kriegserklärung gegen eine bestehende Weltauffassung«.

nazor, je religiozni fanatizem, ki jo sili, da se bori do zmage z vsem ostalim, ker je fanatično prepričana o svoji pravici.⁴¹

Ali sedaj vemo, kaj je vodji svetovni nazor? Brali smo, da je to »vera«, toda samo politična vera. Brali smo pa tudi, da ta vera ni le nov strankin program, ampak je res svetovni nazor, ki hoče z vsemi sredstvi uničiti vse druge svetovne nazore in skuša v ta namen zbuditi divji fanatizem v nemških množicah. Kaj so ti drugi svetovni nazori? Kaj tiči končno za narodno socialističnim izrazom »Weltanschauung«?

To usodno vprašanje so morali kako rešiti tudi nemški katoličani. Različne rešitve so bile vzrok različnim stališčem, ki so jih zavzeli do novega gibanja. Škof Alojz Hudal, ki meni, da bi bila sprava mogoča in ki je zapisal zelo pametne misli o narodnem socializmu, ugotavlja, da pomenja izraz Weltanschauung v narodno socialističnem slovu dvojje: zdaj politično prepričanje, ki naj vsega človeka usmeri na določene stvarne narodne cilje, zdaj svetovni nazor v pravem, ožjem pomenu, to je tisti celotni pogled na svet in življenje, ki odkriva človeku njegov najvišji cilj in glede na ta cilj ureja in vrednoti vsa njegova dejanja. Avtorji, zlasti Rosenberg, skačejo, morda hote, z enega pomena na drugega. Včasih izrečno izjavljajo, da nočejo posegati v področje modroslovskih in verskih svetovnih nazorov, iz drugih izpovedi se pa zopet jasno vidi, da hočejo nadomestiti dosedanje religijo.⁴²

Ker je izraz dvoumen in si početniki novega gibanja v svojih izjavah nasprotujejo, si hočemo pogledati osnove narodnega socializma; morda se nam bo potem pokazalo, kateri pomen izraza Weltanschauung je pravilen, kateri odmerjen za propagando.

III. Osnove narodno socialističnega svetovnega nazora.

Morda bi si kdo mislil, da novega nazora pač ne bo treba posebej iskati, ker da je izražen v petindvajsetih točkah narodno socialističnega programa, ki smo brali o njih, da naj veljajo za osnovne in nespremenljive dogme. Tak svetovni nazor bi seveda ne vseboval ničesar preveč vznemirljivega za krščanstvo, ker sam

⁴¹ Str. 385. — Inkvizicija je torej našla čisto nepričakovano navdušenega apologeta in čisto nerazumljivo je, kako je mogel Rosenberg, ki pogreva vse stare očitke o cerkvenem nasilju, na tej točki preklicati svojega vodjo. Nasilje je vendar čast za vsak svetovni nazor, ker kaže njegovo življenjsko silo, čast, ki jo narodni socializem odločno zahteva tudi za svoje gibanje in ki si jo je že v odlični meri zaslužil.

⁴² Gl. Bischof Dr. Alois Hudal: Die Grundlagen des Nationalsozialismus, Leipzig und Wien 1937, str. 51—57, 240.

izjavlja, da stoji na stališču »pozitivnega« krščanstva.⁴³ Pa temu ni tako. Te točke so namenjene propagandi, torej množici. Tej pa ni treba vedeti za zadnje cilje, ki jih zasleduje vodja. Niti dobro ni, ako ljudstvo preveč modruje. Dovolj je, da eden misli, drugi se naj slepo zanesejo na vodstvo in brezpogojno ubogajo. V vojski ne zmaža tisti, ki poveljuje najbolj učenim vojakom, ampak tisti, ki ga moštvo najbolj slepo uboga.⁴⁴ Objavljene točke so le dobro pre-mišljena vaba (Werbeprogramm) in so namenoma tako izbrane, da posebej učinkujejo na delavstvo, ki je v današnjih razmerah edino zmožno, da gre v svetovno nazorni boj in ga bije do zmage.⁴⁵ Svojega pravega svetovnega nazora vodja ni objavil v točkah, ampak ga je treba razbrati iz vse njegove knjige.

Osnovna misel novega nazora, ki preveva vso knjigo, je, da moramo gledati v človeku zgolj naravno bitje s čisto naravnimi, zemeljskimi cilji. Njegova osebnost ne sega v noben drugi, »višji« svet. Za človeka veljajo povsem isti, samo naravni zakoni, kakor za vsa ostala bitja.⁴⁶ Največji nesmisel, ki ga je mogla samo judovska predrznost vreči v svet, je trditev, da »človek vendar lahko premaža naravo«. Milijoni gobezdajo to židovsko bedastočo tja v en dan, da se končno začnejo zares imeti za zmagovalce nad naravo. Abotneži! S čim neki jo zmagujejo? Z idejo? Ali ne vidijo, da je človek prej, kakor njegova ideja, da je ideja torej popolnoma od njega odvisna in s tem odvisna od vse narave in tistih naravnih zakonov, ki so

⁴³ Iz 24. točke: Die Partei als solche vertritt den Standpunkt eines positiven Christentums...

⁴⁴ Str. 510: Man begriff nie, daß die Stärke einer politischen Partei keineswegs in einer möglichst großen und selbständigen Geistigkeit der einzelnen Mitglieder liegt... (v izvirniku vse razprto)... Wenn zwei Truppenkörper miteinander kämpfen, wird nicht derjenige siegen, bei dem jeder einzelne die höchste strategische Ausbildung erhielt, sondern derjenige, der... die disziplinierteste, blindgehorsamste, bestgedrillte Truppe hat. — Po vsem tem se čudno sliši, ko Rosenberg očita jezuitskemu redu »mrtvakovo« pokorščino. Prav »mrtvakova«, slepa pokorščina je vzor njegovemu vodji. Gospod ga je zopet polomil!

⁴⁵ Str. 511: ... bestimmte Leitsätze herausgreifen, die ihrem Wesen und Inhalt nach geeignet sind, eine breitere Menschenmasse auf sich zu verpflichten, und zwar diejenige, die allein den weltanschauungsmäßigen Kampf dieser Idee gewährleistet. Dies ist die deutsche Arbeiterschaft (vse razprto)... (Die fünfundzwanzig Leitsätze) sind bestimmt, in erster Linie dem Mann aus dem Volke ein grobes Bild der Bewegung zu geben.

⁴⁶ Str. 267: Der Mensch... muß die fundamentale Notwendigkeit des Waltens der Natur verstehen, und begreifen, wie sehr auch sein Dasein diesen Gesetzen... unterworfen ist. Er wird dann fühlen, daß... für den Menschen nicht Sondergesetze gelten können. Auch für ihn walten die ewigen Grundsätze dieser letzten Weisheit. Er kann sie zu erfassen versuchen, sich von ihnen zu lösen vermag er niemals.

pri tvorbi človeka sodelovali?⁴⁷ Človekova naloga ni ter ne more biti v nekem premagovanju narave, ampak v tem, da naravne zakone spozna, prizna ter se jim preda in v skladu z njimi uravnava svoje delovanje.⁴⁸

Kakšni so ti zakoni, koliko jih je? En sam, pa ta železen in neizprosni, ki prešinja vso živo in neživo prirodo: boj za obstanek, gospostvo močnejšega nad slabejšim. In to boj v pravem pomenu, boj z zobmi in kremplji, boj z zasedo in prevaro. Večna narava hoče, da se eno bitje hrani z drugim in da je smrt slabega življenje močnega.⁴⁹ Z mirnim, da, zadovoljnim očesom zre na obupni boj življenja proti slepim silam, boj živih bitij med seboj, boj za hrano, za samice, in brez usmiljenja prepušča vse, kar je slabega in bolehnega, krutemu poginu. Čemu vse to? Boj za obstanek, ta večni, železni naravni zakon je izbrala Previdnost kot tisto učinkovito sredstvo, ki naj poganja življenje k vednemu napredovanju. Naj bi za čas boj prenehal, z istim trenutkom bi se začel propad.⁵⁰ Boja za obstanek se poslužuje narava, da uveljavi svoj aristokratski princip: najboljše naj živi in vlada, slabše naj služi ali pogine.⁵¹

Boj za obstanek in samo boj za obstanek je tudi človeka polagoma dvignil nad živalski svet.⁵² Toda boj traja dalje, ne samo boj med človekom in ostalo naravo, ampak boj v človeštvu samem. Kakor v živalskih vrstah, so se tudi v človeškem rodu izoblikovale posamične bistveno različne, točno ločene pasme. Narava povsod skrbno pazi, da se te pasme, ki jih je mukoma vzredila v boju za obstanek, ne križajo med seboj. »Močnejši naj gospoduje, ne pa se spoji s slabejšim, žrtvuj oč svojo veličino.«⁵³ Vsak greh proti krvi

⁴⁷ Str. 314/15. Narodni socializem torej smatra idejo prav kakor njegov smrtni sovražnik komunizem le za končni proizvod, »nadstavbo« naravnih procesov. Njegov začetnik ni zastoj prebiral komunistične literature.

⁴⁸ Ako človek lahko zavira in podpira naravna dogajanja, tedaj v neki meri vendar zmaguje naravo. V podobna protislovja se pri svoji »nadstavbi« zapleta tudi komunizem.

⁴⁹ Str. 769.

⁵⁰ Str. 312—17.

⁵¹ Str. 87: Der aristokratische Grundgedanke der Natur.

⁵² O tem počasnem dviganju človeka nad žival gl. n. pr. str. 494/95: Rodili so se izredno iznajdljivi posamezniki, ki so posebno posrečene iznajdbe tako dolgo ponavljali, da so prešle njim in vsem potomcem tako rekoč v meso in kri, v podzavest, ter končno postale nažonske: Und alle diese Erfindungen, sie halfen im letzten Grunde mit, den Menschen über das Niveau der Tierwelt mehr und mehr zu erheben, ja ihn entgültig davon zu entfernen. Sie dienen somit im tiefsten Grunde der sich dauernd vollziehenden höheren Menschwerdung. Str. 496: Indem alles zusammen mithilft, den Menschen mehr und mehr aus dem Rahmen der ihn umgebenden Lebewesen zu erheben, stärkt es und festigt seine Stellung so, daß er in jeglicher Hinsicht zum dominierenden Wesen auf dieser Erde sich auswächst.

⁵³ Str. 312.

kaznuje s smrtjo, mešanec v boju za življenje nujno podleže pasmi, ki si je ohranila čisto kri. Ako bi se ta zakon nehal izvajati, bi bilo konec slehernega napredka, nastopil bi nevzdržno propad.

Pri človeku je ta osnovni nagon oslabil. Postaja pacifist, križa se s tujimi pasmami. Zadnji čas je, da zavestno hotenje ustavi razkroj, kajti gorje človeštvu, ako bi se skušalo izmakniti železni logiki narave in se upreti temeljnemu zakonu, ki so ga iz živalskega sveta dvignili na sedanjo višino.⁵⁴

Treba je torej začeti zavestno gojiti bojevitost. Načelni pacifizem je greh proti naravi. »V večnem boju je postalo človeštvo veliko, v večnem miru propade.«⁵⁵ Zgodovina kaže, da so se narodi dvignili po najkrutejših državljanskih vojnah, v miru pa so segnili, »da je smrdelo do neba.«⁵⁶ Vzgajati mladino za mir, »ji oropati njene naravne instinkte«, kakor to delajo pacifistični demokrati, to je najhujši zločin nad večnim zakonom narave.⁵⁷ Vso vzgojo je treba preusmeriti. Dozdaj so iz šol prihajali uradniki, tehniki, pravniki, literati ter — da vsa ta duhovnost ne izumrje — profesorji. Država pa potrebuje moč! Kaj naj počne s kolonijo miroljubnih pa telesno zaostalimi esteti in strahopetnimi pacifisti? Ti si ne bodo priborili neba. Zato manj učenja, pa več telovadbe v šole! Zlasti naj se uvede boks, ki tako sijajno vzgaja drznost in napadalnega duha. Ne sme se več zgoditi, da bi mlad človek zapustil šolo kot »napol pacifist, demokrat ali kar je še take baže, ampak kot cel Nemec.«⁵⁸

Boj, ki ga bije pasma za svoj obstanek na zemlji, mora biti brezobziren. Sovražnika je treba uničiti ali zaslužniti. Tako so delali stari narodi, ki so jih vodili še naravni nagoni. Manj vredne pasme so si podvrgli in jih rabili kot orodje in domačo živino. »Najprej je premaganec vlekel plug — konj šele za njim. Samo kak pacifističen norec bo smatral to zopet za znak človeške propalosti, in še na misel mu ne bo prišlo, da je bil ta razvoj potreben, sicer bi nikoli ne dosegli današnje stopnje, ki tudi takim apostolom omogoča, da kvasijo svoje bedastoče v svet.«⁵⁹ Vodja ponovno občuduje Angleže, in si jih želi za zaveznike, ker da znajo biti tako verolomni in brezobzirno kruti.⁶⁰

Kaj pa etika k vsemu temu? Etiko in druge podobne idejne tvorbe je ustvaril človek, ali prav za prav nekatere človeške pasme.

⁵⁴ Str. 314.

⁵⁵ Str. 149.

⁵⁶ Str. 773.

⁵⁷ Str. 605.

⁵⁸ Str. 451—87.

⁵⁹ Str. 323.

⁶⁰ Str. 366.

Ali naj isti človek pogine tem svojim proizvodom na ljubo? Pravtisti, dostavlja posmehljivo pisatelj, ki žele zmagó različnim pacifističnim teorijam, bi morali najprej žele, da si Nemštvo z vsemi sredstvi podjarmi svet, kajti če bi se utegnilo dogoditi obratno, bi z zadnjim Nemcem izumrl najbrž tudi zadnji pacifist; drugi narodi se namreč nikakor niso dali tako daleč zapeljati »tej protinaravni neumnosti«. ⁶¹ Narava ima svojo etiko, ki je vsse drugačna, kakor te človeške domislice. Njen železni zakon pravi: *Pravica izvira iz moči!* ⁶² Po tem se je treba ravnati. Mevžava čustvenost (*Allerweltsgefúhlsmaschinen*) in obziri na znane »uboge male narode« (*die bekannten »armen kleinen Völker«*) morajo za vselej izginiti. Nemec ne bo več drugim za policaja, marveč edino vojak svojemu lastnemu narodu. Ako rabi zemlje, si jo bo vzel, kakor so to storili njegovi germanski predniki. Pravico za to mu bo dal njegov zmagoviti meč. ⁶³

»Kdor hoče živeti, naj se torej bojuje, in kdor se ne mara boriti v tem svetu večnega prerivanja, ni vreden življenja.« ⁶⁴ »Kdor ni pripravljen ali sposoben, da se bori za svoj obstoj, temu je večno pravična Previdnost določila pogin. Za strahopetne narode ni ta svet.« ⁶⁵ Boj ni le redno sredstvo, da se doseže kak določen cilj ⁶⁶, ampak je sam na sebi nekaj vrednega, svetega, ker je javljanje večnega, osnovnega, od Previdnosti določenega naravnega zakona.

Kakor je treba zavestno gojiti bojevitost, prav tako in še bolj je treba namerno čuvati učinek boja za obstanek: svojstvenost pasme, čisto kri. Narava ne dovoljuje, da bi se vrste, ki so plod mnogo tisočletnega izbora, pomešale z manjvrednimi, zato je položila v živali sorodnih pasem načonski odpor do medsebojnega križanja. Pri človeku je tak načon oslabil, toda naravni zakon je ostal tudi zanj neizprosni. Ljudstvo, ki ga ne upošteva, mora poginiti. Zakaj so poginili stari, zelo kulturni narodi? Nekateri govorijo o naravnem staranju, kakor pri posamezniku. To so bajke; narodi so sami po sebi nesmrtni. Drugi navajajo nenravno življenje. Napačno!

⁶¹ Str. 315.

⁶² Str. 316: (*Die Erhaltung der Kultur*) aber ist gebunden an das eherner Gesetz der Notwendigkeit und des Rechtes des Sieges der Besten und Stärkeren. Str. 328: (*Der Idealismus*) allein führt die Menschen zur freiwilligen Anerkennung des Vorrechts der Kraft und der Stärke und läßt sie so zu einem Stäubchen jener Ordnung werden, die das ganze Universum formt und bildet. Itd.

⁶³ Str. 741; prim. 739.

⁶⁴ Str. 317.

⁶⁵ Str. 105.

⁶⁶ Str. 773: »Zgodovinska obračunavanja, ki kažejo svetovno zgodovinsko veličino, se ne vrše po načrtih kakkega tajnega svétnika ali kake stare, izsušene ministrske duše, ampak po večnih zakonih življenja na tej zemlji, ki so boj za to življenje in boj ostanejo.«

En sam in edini vzrok je, ki lahko povzroči narodovo smrt: križanje z drugimi pasmami, izguba svojske krvi.⁶⁷

Skrb za čisto kri je dolžnost, moralna dolžnost. Naravni zakoni so tudi нравni zakoni, kdor jih prekrši, greši, kdor prekrši najosnovnejšega izmed njih, zagreši osnovni, izvirni greh (Erbsünde): »Greh proti krvi in pasmi je izvirni greh tega sveta in konec človeštva, ki se mu preda.«⁶⁸ Za izvirnim grehom pa pride izgon iz raja: »Arijec je dopustil, da se mu je spridila kri, zato je pa izgubil tudi pravico do bivanja v raju, ki si ga je bil sam ustvaril.«⁶⁹ Ljudstvo, ki je zapravilo svoje osobitosti, postane mednarodno brezpravno, da, izgubi pravico do življenja. Zdravi narodi jih v boju za obstanek lahko brez pomišljanja pogazijo: »Ljudstva, ki se križajo (die sich bastardieren) ali dopuščajo križanja, greše proti večni Previdnosti. Ako jih kdo močnejši uniči, ni to proti pravu, marveč le upostavitev kršenega prava.«⁷⁰ Čista kri je tisto edino, kar daje narodu pravico do življenja.⁷¹ — To je vsekakor čisto novo mednarodno pravo.

Zakaj je križanje tako usodno? Razlaga, ki jo beremo, je zelo preprosta: Potomec dveh različnih pasem je nekaj srednjega med obema prednikoma, zato bo čistokrvnim sinovom boljše pasme nujno podleget.⁷²

⁶⁷ Str. 324: Die Blutsvermischung und das dadurch bedingte Senken des Rassenniveaus ist die alleinige Ursache des Absterbens alter Kulturen; denn die Menschen gehen nicht an verlorenen Kriegen zugrunde, sondern am Verlust jener Widerstandskraft, die nur dem reinen Blute zu eigen ist.

⁶⁸ Str. 272, razprto tiskano. Prim. str. 705: ... in der Rassenschande die Erbsünde der Menschheit erkannt hat (razprto).

⁶⁹ Str. 324.

⁷⁰ Str. 359.

⁷¹ (Die rassischen Grundlagen sind) das alleinige Recht, das auf dieser Welt Leben gibt. Istotam.

⁷² Str. 312, 314. Toda, če je temu tako, tedaj je križanje izguba samo za višjo pasmo, za slabšo pa pridobitev. Zakaj bi narodu, ki se je s križanjem dvignil in boljše usposobil za boj, prorokovali v tem boju pogubo? Zato drugi »pasmoslovci« nevarnost križanja drugače utemeljujejo: Vsaka pasma ima svoje osobitosti, ki so med seboj zaradi prirodnega izbora tako uravnovešene, da tvorijo zaokrožen človeški značaj, ki se je prilagodil na določene življenjske pogoje. Ako se dva različna narodna značaja križata, pa naj podeduje potomec od obeh tudi same najboljše lastnosti, med njimi ne bo skladnosti, ne bodo se zleile v celoto. Mešanec bo notranje razklan, sam s seboj razdvojen. Vsaka pasma ima poseben »slog«. Vsi slogi so dobri, mešanica dveh pa je navadno nestvor. Toda po tej razlagi, ki je sicer sprejemljivejša, ni več višjih in nižjih pasem, ampak samo različne. To pa ni v skladu z nazorom narodnega socializma, ki je ves zgrajen na domnevi, da je boj za obstanek izoblikoval gosposki narod, ki mu gredo na tej zemlji posebne pravice. Ni čudno, ako se dr. Clauß, sicer pravoveren narodni socialist, ki dobiva za svoje spise poseben strankin imprimatur, ki pa je zastopnik take »slogovne« teorije, bridko pritožuje nad nasprotjem in sumničenji, ki si jih je nakopal s svojim nazorom. Gl. L. F. Clauß: Rasse und Seele, München 1937, str. 182, op. k str. 170.

Najimenitnejša pasma, ki jo je izoblikoval boj za obstanek in jo postavil zemlji za gospoda, je arijska. Arijec je cilj narave in po Bogu hoteni višek razvoja. Iz njegove sedanje stvariteljne sile upravičeno sklepamo, da je sploh šele on ostvaril višjega človeka in da je torej pravzor tega, kar izražamo z besedo »človek«, ⁷³ Kjer koli na svetu in v zgodovini najdemo sledi prave kulture, tam so gotovo tudi vsaj ostanki arijske krvi. Nearijec je premalo razvit, da bi mogel postati nositelj višje omike. Kako da tega ne uvidijo cerkve, da bi nehale nadlegovati Hotentote in Culukafre z našim krščanstvom, ki ga črnci niti ne želi, niti ne razume? ⁷⁴ Pasma, ki so še napol opice (Halbaffen), je pač mogoče zdresirati, kakor pse (Dressur ... wie bei der des Pudels), ne pa resnično izobraziti. Nauk o enakosti vseh ljudi si je mogla izmisliti samo judovska perfidnost. ⁷⁵ — Najslabša med vsemi nearijskimi pasmami je prav judovska, ki je za človeštvo to, kar so v ostali prirodi zajedavci. ⁷⁶

Tudi arijska pasma ni enovita. Zlasti manj vredne so slovanske zvrsti. Pisatelj jih že od nekdaj ni mogel. V rusko-japonski vojni je od vsega početka držal z Japonci, ker se mu je zdelo, da bodo z Rusi obenem premagani tudi avstrijski Slovani. ⁷⁷ Nepojmljivo mu je, da bi kak Poljak, ki se slučajno rodi v Nemčiji, mogel kar postati nemški državljani. Ob tej priliki navaja svojega velikega slovanskega soseda v tej zanimivi zvezi: Juden, Polen, Afrikaner, Asiaten. ⁷⁸ Kolika sreča, da se »germanizacija« Avstrije v smislu Jožefa II. ni obnesla. Germanizacija, da, toda germanizacija zemlje, ne ljudi. Isto je reči glede nemške vzhodne politike. Kaj pomaga, če bo Poljak v nemškem jeziku izražal svoje misli, pri tem pa s svojo manjvrednostjo delal sramoto dostojanstvu in višini nemškega ljudstva. ⁷⁹ Nemec rabi tuje zemlje, ne tujih ljudi, ki bi mu spridili njegovo pleme-

Prim. naslov: *Rasse ist Gestalt* (Schriften der Bewegung, 3. zv. 1937), ki ga je izbral isti avtor za svojo razpravo. Sicer pa to ni edina težava »pasmoslovcev«. Pa to je ravno naloga znanosti v novi Nemčiji, da dokaže trditve, ki jih je postavil vodja kot podlago nordijskemu nazoru: Es wird die Aufgabe einer künftigen Kultur- und Weltgeschichte sein, in diesem Sinne zu forschen ... (str. 320).

⁷³ Str. 630, 317: (Der Rückschluß ist nicht unbegründet) daß er (der Arier) allein der Begründer höheren Menschentums überhaupt war, mithin den Urtyp dessen darstellt, was wir unter dem Worte Mensch verstehen.

⁷⁴ Str. 446.

⁷⁵ Str. 479.

⁷⁶ Str. 334 in čisto.

⁷⁷ Str. 173.

⁷⁸ Str. 488.

⁷⁹ Str. 428: (Man war sich nicht im geringsten darüber klar) daß Germanisation nur am Boden vorgenommen werden kann und niemals an Menschen. Str. 430: (Das Ergebnis wäre — gre za ponemčenje Poljakov): Ein fremdrassisches Volk in deutscher Sprache seine fremden Gedanken ausdrückend, die Höhe und

nito kri. Podjarmljeni narod naj ohrani svoj jezik, da mu bo križanje z Nemci onemogočeno. Tako križanje je za Nemca, vsaj pisatelj ima ta občut, krvoskrunstvo — Blutschande.⁸⁰

Žal, da se niti med Nemci samimi ni ohranila čista gosposka nordijska kri, ampak so zastopane poleg te še manj vredne pasme: vzhodna, dinarska, zapadna in brez števila mešanic. To je tudi krivo, da je German izgubil tisti zanesljivi čredni nagon, ki v nevarnosti prešine vse poedince, da se kot strnjena enota dvignejo proti nasprotniku. Ako bi ga imel, bi bil Nemec že davno gospodar sveta. Pa na vso srečo se je ohranilo vsaj nekaj ljudskih otokov čiste nordijske krvi. Če bi se bilo še to izgubilo, bi najvišji cilj človeštva postal za vselej nedosegljiv, saj bi poginil njegov edini nosilec. Ta čista nordijska kri je sedaj najdražji, najnenadomestljivejši zaklad, kar jih čuva zemlja. Zato je pa tudi sveta dolžnost vsega nemškega ljudstva, da varuje to kri pred oskrunjenjem, jo razplodi, ter ji pomaga do vodilnega mesta, ki ji gre ne samo v državi, ampak na tej zemlji. Ta kri je smoter vsega vesoljstvenega razvoja. Nemško ljudstvo in človeštvo sploh ima sedaj vzvišeno nalogo, ustvariti državo, ki »naj ohranja in pospešuje najvišje človečanstvo, ki ga je sama dobrota Vsemogočnega poklonila zemlji«.⁸¹

S tem smo dospeli v osrčje novega svetovnega nazora. Pogledali smo si osnovni naravni zakon, sedaj smo pa odkrili tudi smisel in zadnji smoter vesoljstva: v boju izoblikovati nordijsko-germansko kri. Kar pa dela narava nezavestno, mora vršiti človek, ki je tudi samo košček narave, hote in premišljeno. Najvišji cilj narave je tudi človekov zadnji smoter, naravni zakon je zanj edini moralni zakon. Na katekizmovno vprašanje: čemu smo na svetu? odgovarja narodni socializem: Na svetu smo zato, da ohranimo določeno pasmo.⁸² Na vprašanje: kaj hoče Bog od nas? odgovarjajo novi preroki: Bog hoče od nas, da ohranimo nordijsko kri čisto in ji zagotovimo možnost neoviranega razvoja.⁸³

Würde unseres eigenen Volkstums durch seine eigene Minderwertigkeit kompromittierend... Was in der Geschichte nutzbringend germanisiert wurde, war der Boden... (razprto).

⁸⁰ Str. 135.

⁸¹ Te in podobne trditve najde čitatelj doslovno ali po smislu z vsemi značilnimi izrazi vred na straneh 435—39.

⁸² Str. 104: Im allgemeinen aber soll nie vergessen werden, daß nicht die Erhaltung eines Staates oder gar die einer Regierung höchster Zweck des Daseins der Menschen ist, sondern die Bewahrung ihrer Art (podčrtano samo tukaj).

⁸³ Nein, es gibt nur ein heiligstes Menschenrecht, und dieses Recht ist zugleich die heiligste Verpflichtung, nämlich: dafür zu sorgen, daß das Blut rein erhalten bleibt, um durch die Bewahrung des besten Menschentums die Möglichkeit einer edleren Entwicklung dieser Wesen zu geben (vse razprto tiskano; str. 444).

Po zadnjem smotru se presojaajo sredstva. Vse kar vodi k njemu je dovoljeno in dobro, kar odvrta, je zlo. Zadnji cilj po novem nazoru ni nekaj moralnega, dostopnega vsaki človeški osebnosti, ampak nekaj biološkega, kar se na poedincu sploh ne da več izpremeniti. Plemenitost ali podlost, zaostalost ali kultura, vse to je samo vprašanje krvi.⁸⁴ Zato tudi narodni socializem ne vzgaja, marveč vzreja. Izzivajoče rabi za človeka izraze, ki so sicer običajni samo v živinoreji. Ne »vzgojiti novega človeka«, marveč vzrediti nordijca, ga razploditi ter z njim izpodriniti druge pasme, to je njegov namen. Vsa sredstva, ki k temu vodijo, so dobra: ojalovljenje, prepoved zakonov med prerazličnimi pasmami, sestavljanje plemenskih komisij, ki naj ocenijo novoporočence. Čistim nordijskim parom bo država zasigurala posebne pravice, jih naselila na novih ozemljih, zlasti pa se skušala krog in krog — ali v notranjosti ali zunaj svojih meja, to ni razvidno — obdati z naselbinami samih čistokrvnih nordijcev (rassenreine Randkolonien). Človek, ki je doslej vzrejal samo konje, pse in mačke, je pač tudi vreden, da končno posveti nekaj pozornosti svoji lastni pasmi.⁸⁵

Nordijcu pa je treba že vnaprej zagotoviti zadosti zemlje. Ni več daleč čas, ko bo začelo zdaj temu zdaj drugemu narodu primanjkovati kruha. Naš planet postaja premajhen za človeštvo. Ali naj začno ravno najnaprednejši narodi, ki so najbolj gosto naseljeni, prvi omejevati rojstva in izumirati? Pacifistični pridigarji to uče. Nesmisel! Narod ima pravico, še več, dolžnost, dolžnost pred Bogom, da si, pa četudi za ceno krvi poskrbi dovolj zemlje za bodočnost.⁸⁶ Kje jo vzeti? Ne v Kamerunu, ampak v Evropi. Komu? Slovanom, Rusom. Zgodovinski pritisk nemštva na jug in na zapad je treba za vselej ustaviti, pa se vreči na vzhod.⁸⁷ S čigavo pravico? S pravico, ki se je poslužuje v take svrhe vsak narod, s pravico, ki so si jo vzeli stari Germani, s pravico, ki jo daje narava in po njej uzakonjeni boj za obstanek, s pravico, ki izvira iz moči.⁸⁸ V ta namen je treba dokončno zrušiti Francijo, da bo varen hrbet, in se na vsak način zvezati z Anglijo.⁸⁹

In potem? Potem bo nordijec zavladal svetu⁹⁰, in razvil svojo

⁸⁴ Str. 372: Im Blute allein liegt sowohl die Kraft als auch die Schwäche des Menschen begründet (razprto samo tukaj).

⁸⁵ Str. 448/49.

⁸⁶ Str. 739, gl. tudi str. 146—56.

⁸⁷ Str. 742.

⁸⁸ Na mnogih mestih, zlasti str. 736—43.

⁸⁹ Glede Francije gl. zlasti str. 765/66.

⁹⁰ Str. 437/38: prim. izraze: Weltherrschaft, Herrin des Erdballs, Herrenvolk; str. 493: dem besten Volk, also dem höchsten Menschen diese Erde zu geben; str. 782 (Schlußwort): Herr der Erde.

kulturo. Kaj pa drugi narodi? Ali bo treba vse iztrebiti? Ne nujno, če bodo pripravljeni služiti. Nordijec bo vladal, drugi bodo delali.⁹¹ Tedaj šele bo zavladal mir, »ne mir, opirajoč se na palmovne metle zasolzenih pacifističnih cmeravih bab, ampak mir zmagovitega meča, ki si je z njim gosposki narod podvrigel svet, da služi njegovi višji kulturi.⁹²

Kaj sodi razum o takem nazoru? Da ga umski ni treba in ni mogoče soditi, saj celo njegovi začetniki ponovno poudarjajo, da ne vsebuje nikakih obče veljavnih resnic, ampak je le s čustvom prepojeno prepričanje nordijskega človeka. Če kdo sploh kaj verjame nemškimi vodjem, tedaj jim mora pred vsem verjeti to, da je nazor, ki so ga izdelali, svojski odraz nordijske krvi, veljaven samo za nordijsko pasmo. Kdor ni po krvi nordijec, si lahko obeša kakršne koli križe spredaj in zadaj, se pači v tujem jeziku, vse zastonj, novi nazor bo videl v njem vedno samo nordijskega hlapca. Nemštvo ni stvar jezika, marveč stvar krvi, pravi vodja. Morda bi bilo to dobro dopovedati ostankom nekdanjih nemčurjev.⁹³ Pridemo torej do paradoksnega zaključka: Ako je nordijski nazor pravilen, tedaj ga moramo po njegovih lastnih načelih vsi nenordijci kot popolnoma napačnega z ogorčenjem zavreči ter ostati zvesti nazorom, ki so v skladu z našo narodno naravo.

IV. Narodni socializem in krščanstvo.

Sedaj je mogoče brez težave odgovoriti na vprašanje, kaj tiči za izrazom Weltanschauung. Nazor, ki smo ga razbrali, je pravi svetovni nazor, čisto po Hudalovi opredelbi, saj je res »celotni pogled na svet in življenje, ki odkriva človeku njegov najvišji cilj in glede na ta cilj ureja in vrednoti vsa njegova dejanja«. Narodni socializem, ne tisti, ki ga vsebujejo petindvajsetere točke, ampak oni globlji,

⁹¹ Str. 422: (Das freie Spiel der Naturkräfte muß zu einer Höherzüchtung führen), bis endlich dem besten Menschentum, durch den erworbenen Besitz dieser Erde, freie Bahn gegeben wird zur Betätigung auf Gebieten, die teils über, teils außer ihr liegen werden. Wir alle ahnen, daß in ferner Zukunft Probleme an den Menschen herantreten können, zu deren Bewältigung nur eine höchste Rasse als Herrenvolk, gestützt auf die Mittel und Möglichkeiten eines ganzen Erdballs, berufen sein wird (podčrtano samo tukaj). Str. 315: Tatsächlich ist die pazifistisch humane Idee vielleicht ganz gut dann, wenn der höchststehende Mensch sich vorher die Welt in einem Umfange erobert und unterworfen hat, der ihn zum alleinigen Herrn dieser Erde macht.

⁹² Str. 438.

⁹³ Str. 428: Da das Volkstum, besser die Rasse, eben nicht in der Sprache liegt, sondern im Blute, würde man von einer Germanisation erst dann sprechen dürfen, wenn es gelänge, durch einen solchen Prozeß das Blut der Unterlegenen umzuwandeln. Das aber ist unmöglich.

ki diha iz vse knjige, je svetovni nazor v istem pomenu kakor krščanstvo. Zato je mogoče le dvoje: Ali se oba svetovna nazora v bistvu skladata, ali mora nastati med njima boj na življenje in smrt, kajti nemogoče je, da bi se isti človek usmeril hkrati proti dvema, nasprotujočima si zadnjima ciljema. Toda o kaki skladnosti ni govora. Morda še nikoli od pokristjanjenja Evrope ni bil noben nauk tako temeljito v vsem svojem bistvu protikrščanski, kakor je narodno socialistični. Francoska revolucija je veri zadala strahovite udarce, toda njena gesla: svoboda, enakost, bratstvo, so pristen krščanski vzor; na pročeljih cerkva, kamor so jih po sili vklesali, so na svojem edino pravem mestu. Kaj je komunizem drugega, kakor do karikature spačen evangeljski nauk o bratski skupnosti vseh ljudi? Tisto sodobno izobraženstvo, ki je izgubilo vsako vero, se še vedno navdušuje za neko nedoločeno »človečanstvo«. Ali ni to zadnja sled krščanske ljubezni? Evropska kultura je s svojimi vzori, hočeš, nočeš, zavestno ali nezavestno še vedno krščansko usmerjena. Narodni socializem je prvi, ki na veliko in z uspehom poskuša človeštvo popolnoma preusmeriti ter ga navdušiti za vzore, ki ne samo, da niso več krščanski, ampak nasprotujejo naravni človeški etiki, kakor so jo učili stari grški misleci. V človeku vidi le še drobec prirode, ki mu naj spoznanje in volja nadomeščata pojemajoči nagon, da se bo tem popolneje ravnal po zakonih živalskega sveta. Novi nazor zavestno in izrečno zavrača vse to, po čemer je človeštvo doslej hrepenelo: mir, ljubezen, enakost, bratstvo, pravičnost, namesto tega pa proglašča bistveno neenakost plemen in posameznikov ter postavlja nove vzore: čast, bojevitost, drznost, brezobzirnost.

Nasprotje med krščanstvom in narodnim socializmom je bistveno, nepremostljivo, ker izvira iz osnovnih načel obeh nazorov. Krščanstvu je vsaka posamična človekova osebnost in njena izpopolnitev do čim večje bogopodobnosti najvišji cilj, vera najvišje sredstvo, država drugotno, po versko nravnih načelih vezano sredstvo; narodnemu socializmu pa je najvišji cilj nordijska pasma, država najvišje sredstvo, različne vere pa pomožna sredstva za preproste ljudi. Narodnemu socializmu je svetovni nazor, bodisi verski, bodisi modroslovski, odraz pasemske duše — kakih absolutno veljavnih resnic na tem področju ni; krščanstvu pa je vera razodeta božja, torej večno in za vse veljavna resnica. Po narodnem socializmu ni nič nedovoljenega in nenravnega, kar služi pasmi; krščanska morala pa vsa izvira iz dveh najvišjih zapovedi: Ljubi Boga nad vse, svojega bližnjega — Nemec bi moral prestaviti: črnca, žida, Slovana in Francoza — svojega bližnjega pa kakor samega sebe. Prvi nazor povečuje sovraštvo, maščevanje, boj, drugi miroljubnost, odpuščanje, ljubezen. Večje nasprotje si je težko misliti.

Vsakdo bi sklepal, da bo razmerje med pristaši obeh nazorov že vnaprej nedvoumno in za vselej določeno. Toda življenje ni čista logika. Zato si bomo skušali še pobliže ogledati, v kakšnem osebnem odnosu je vodja do vere in kako si zamišlja sožitje krščanstva z novim nazorom.

Pisatelj naše knjige je po svoje veren človek. O Bogu pogosto govori, toda tako, da ni mogoče reči, ali ga smatra za osebno duhovno najvišje bitje ali morda samo na način panteistov obožuje naravo in njene sile. Še pogostejše omenja večno previdnost, ki vse tako uravnava, da zmagá vedno najboljše in si podvrže slabše, ki daje narodom in poedincem zgodovinske naloge ter jih, ako se izneverijo, brez usmiljenja kaznuje. Tudi on sam se čuti od te Previdnosti izbranega, da izvede morda največjo nalogo, kar jih je kdaj reševalo človeštvo. Njegovi pripadniki ga smatrajo za utelešenje pasemske duše, morda je tudi sam o tem prepričan. Vsekakor čuti, da vrši podobno nalogo, kakor so jo vršili veliki ustanovitelji religij in se tudi, kakor smo videli, v bolj ali manj prikriti obliki pogosto z njimi primerja.

Take osebnosti se seveda ne zadovolje z nobeno izmed obstoječih veroizpovedi, ampak si svoj nazor ustvarijo same. Drugače je s preprostimi ljudmi. »Široke množice kakega ljudstva ne obstojajo iz filozofov.« Tem je vera nujno potrebna, saj jim je čisto edina podlaga za dostojno življenje. Pa ne kaka megljena verska čustvenost, ampak prav določena veroizpoved z vsemi svojimi predpisi in dogmami. Brez teh bi religija nikoli uspešno ne posegala v življenje. Preprostemu človeku je treba čisto določno povedati, to in to moraš verovati, to in to moraš storiti, tega in tega ne smeš. Kdor zavrača dogme, ruši cerkev, kakor tisti, ki napada zakone, ruši državo. Seveda imajo tudi verstva svoje napake. Toda pri presojanju kake vere pameten politik ne bo gledal na njene hibe, ampak na vrline morebitnega nadomestila. Poskušali so že s tem in onim, pa se ni obneslo. Dokler pa nadomestila ni, je norec in zločinec tisti, ki podira to, kar imamo.⁹⁴ Dejstvo je, da tudi vera nekoliko pomaga, da se človek dvigne nad zgolj živalsko ždenje.⁹⁵ Dejstvo je tudi, da je razmerje med dobrim in slabim v Cerkvi ter pri njeni duhovščini boljše, kakor kjer koli drugje. Res je, da se najdejo tudi v duhovniški obleki propalice, pa saj se dobe tudi med najboljšim ljudstvom izdajalci.⁹⁶

Nemci se oklepajo danes obeh velikih krščanskih veroizpovedi, katoličanstva in protestantizma. Krščanstvo je torej dejansko nemška vera. Političnemu voditelju pa morajo biti verski nauki lastnega na-

⁹⁴ Str. 293/94.

⁹⁵ Str. 416.

⁹⁶ Str. 126. Kako neprevidno je bilo torej pred vsem svetom tako razgaliti stan, ki je po izjavi samega vodja očitno še najmoralnejši v vsej Nemčiji!

roda nedotakljivi, sicer naj pusti politiko pri miru, pa se loti verske obnove.⁹⁷ Narodnemu socializmu zaradi tega niti na misel ne pride, da bi koga preganjal zaradi verskega prepričanja, marveč se sam postavlja, kakor to izrečno pravi 24. točka njegovega programa, »na stališče pozitivnega krščanstva, ne da bi se sicer opredelil za katero izmed krščanskih veroizpovedi«.

Vera je seveda le sredstvo. Zato se tudi ne vpraša, katera je »prava«; takšna vprašanja, kakor vemo, po novem nazoru nimajo smisla, marveč, ali je razvoj nemštva združljiv z dejansko veroizpovedjo, kakor je recimo katoličanstvo. Ako da, naj ostane, ako ne, ustvarimo novo, pa versko, ne politično gibanje.⁹⁸ Svetovni nazor je mogoče uničiti edino z drugim svetovnim nazorom, ki ga podpira sila, nikoli samo z nasiljem.⁹⁹ Nespametno bi bilo poskušati, česar tudi takšna glava, kakor je bil Bismarck, ni zmogla.¹⁰⁰

Sploh so pa verski nazori nekaj zgolj naravnega, in kakor vse drugo, proizvod osnovnega zakona: boja za obstanek. Preroki uče, se med seboj napadajo, zbirajo pristaše, tvorijo se skupine, ki se zaigrizeno bore vsaka za svoj nauk, da se nepoučenemu človeku milo stori, češ koliko dobrega bi se lahko izvršilo, ko bi se združile vse te struje, ki zasledujejo vendar tako sorodne cilje. Narava pa sodi drugače. Mirno dopušča boj, da se izkaže, kdo je boljši, komu naj da zmagoslavno palmo. Nezmotljivi dokaz za upravičenost kakega gibanja je bil in ostane zunanji, vidni uspeh.¹⁰¹

Narodni socializem torej načelno ne mara napadati verstva. Sam se je postavil na stališče »pozitivnega« krščanstva ter se celo ponudil, da bo branil cerkvene dogme, kakor brani državne zakone — vsaj dokler se nemški narod ne oklene kakega drugega svetovnega nazora. Katoliško cerkev naravnost občuduje in se uči od nje, kako je treba izoblikovati kak nauk, da je dostopen preprostim ljudem, kako hierarhično urediti vodstvo. Javno povzdiguje katoliško duhovščino kot najmoralnejši stan v državi ter ne more prehvaliti celibata, ki dela Cerkev večno mlado.¹⁰² Kaj hočete še več? Kakšen pomislek bi mogel zadrževati katoličana, da bi ne vstopil v novo gibanje? Tisti, ki so se mu pridružili, niso prišli niti v najmanjše nasprotje s svojo vestjo.¹⁰³

Kaj naj rečemo na to? Kako je vse to v skladu s prejšnjim? Kako je mogoče postaviti nazor, ki je popolnoma nasproten krščanstvu,

⁹⁷ Str. 127, razprto.

⁹⁸ Str. 124.

⁹⁹ Str. 186/87.

¹⁰⁰ Str. 632.

¹⁰¹ Str. 570/71.

¹⁰² Str. 481.

¹⁰³ Str. 632.

pa kljub temu računati na sodelovanje med obema? Res je, da so nekatere izjave brez dvoma mišljene kot propagandno sredstvo. Mlado gibanje si je moralo iskati pristašev pri obeh veroizpovedih. Toda s tem ni vse razloženo. Marsikaj zveni popolnoma odkritosrčno. Kdo bo sam navajal Bismarckov svarilni zgled, ako namerava preganjati Cerkev? Vodja posebej omenja, kako so spočetka vstajali čudaki, ki so ga hoteli speljati na svetovno nazorno področje in kako jih je vse po vrsti odločno zavrnil. Če kdo čuti poklic za preroka, naj poskusi svojo srečo, toda narodnega socializma naj ne meša v svoje pustolovščine. Ali se torej pisatelj ne zaveda, da je sam tak prerok, ki je ustvaril nov, krščanstvo izključujoč svetovni nazor? Morda skraja tega res ni videl, saj ni poklicni teoretik, ampak mož dejanja. Tudi krščanstvo prepovršno pozna. Nič ne upošteva, da je to nazor, ki zahteva celega človeka in vsak dan, ne samo v nedeljo. Krščanske resnice niso takšne, kakor narodno socialistične, ki jih je sicer treba vedno prepisovati, da se ohrani videz nezmotljivosti, ki pa jih ni treba izvajati, ako ne kaže več. — Zlasti pa ne smemo prezreti, da so si pridobili v novem gibanju odločujoči vpliv ljudje, ki so, kakor Rosenberg — uradno postavljeni svetovno nazorni učitelj nove Nemčije — strupeni nasprotniki krščanstva, prav posebej katoliškega. Ti so poskrbeli za to, da so dobile svetovno nazorne izjave vodje, ki so bile skraja morda le govorniška pretiravanja, najskrajnejši protikrščanski pomen in da jih je začela država doslovno po črki uresničevati.

Nehote se človek sprašuje, kaj bi bilo, če bi bili nemški katoličani takoj spočetka poizkusili to, kar so sedaj, pa brezuspešno, poskušali avstrijski. Ali bi ne bil morda prevladal v gibanju katoliški vpliv? Eno nam je kot zaključek vsega razmišljanja popolnoma jasno: Krščanstvo in narodni socializem sta izrazita, pa docela si nasprotujoča svetovna nazora. Vsako sodelovanje med obema je izključeno. Prav tako jasno je tudi, da se krščanstvo ne more odreči svojim evangelijskim načelom. Popustiti bi bil moral torej narodni socializem, se odpovedati svojim svetovno nazornim osnovam in ostati zgolj politično gibanje. Ali bi bil to mogel in zlasti, ali bi bil to hotel? Po njegovem slovarju ponižnost ni čednost.

Kot katoličane nas hudo boli, da narodni socializem s krščanstvom ni upostavil znosnega sožitja. Poleg krvi so namreč še druge vezi, ki spajajo človeške otroke v družino in prav vera je ena izmed najučinkovitejših. Kristjan se veseli in trpi s kristjani po vsem svetu. Toda končno je nemški svetovni nazor zadeva, ki jo je treba prepustiti Nemcem, kakor želimo mi, da nam drugi naš svetovni nazor puste pri miru. Antiklerikalizem, je dejal Gambetta, ni blago za izvoz.

Isto trdi s še večjim poudarkom o sebi narodni socializem, ki hoče načelno veljati samo za nordijce. Nazor sam torej nas Slovanov ne vznemirja. Toda videli smo, da si po tem nazoru lasti naš veliki mejaš pravico do tuje zemlje. To nas bolj skrbi. Pa zanesemo se na besedo vodje, ki je slovesno izjavil, da je germanskega pritiska na jug za vselej konec. Kar se nas Jugoslovanov tiče, jamčimo z vso svojo krvjo za to, da ta beseda ne ostane prazna, vsaj glede naše domovine. Pristašem svetovnega nazora, ki mu je boj in junaštvo vse, zbuja čudovito spoštovanje narod, ki je, četudi ne velik po številu, pripravljen na vse žrtve, da brani svojo zemljo, svojo svobodo in svojo vero.

Narodna vzgoja pri Slovencih.

Ljudstvo in narod.

Dr. Gogala Stanko.

Cilj vsakršne narodne vzgoje je, da bi postali udje naroda notranje povezani z narodnostnim občestvom, da bi notranje živeli z njim, da bi narodnostni duh čim globlje in čim bogateje živel v udih naroda in da bi narod postal res pravo občestvo. Zato je pri razpravljanju o narodni vzgoji pojem o narodu najvažnejši. Sociološko razlikujemo po Tönniesu dve socialni skupnosti, občestva in družbe v ožjem pomenu besede. Občestva so tiste socialne skupnosti, ki so naravne in obstajajo nekako same po sebi. Zanje je tudi to značilno, da niso samo realne in fizične skupnosti svojih realnih članov, temveč so družabne tvorbe, ki imajo za svojo osnovo nekega duha. Ni občestva brez duha. Značilno pa je, da občestvo nima neposredno svojega duha, temveč ga dobi od duha, ki živi v dušah občestvenih članov. Ker ima toliko in toliko ljudi svojega duha in svojstveno duhovno usmerjenost in ker ta duh veže te posameznike med seboj, zato nastane občestvo, ki ni nič samosvojega in nič drugega kot samo skupna duhovna usmerjenost duhovno povezanih članov. Kakršen je torej duh, skupen več posameznikom, takšno je tudi njihovo občestvo. Zato ni občestva brez udov in posamezni udje so sestavni deli in notranji tvorci občestva. V tem smislu je občestvo naravna socialna tvorba in je notranje zavisna od živega duha svojih udov. Taka občestva so n. pr. prijateljstvo, družina, Cerkev itd.

Družba v ožjem pomenu besede pa je taka socialna skupnost, ki je več ali manj umetno ustvarjena ali pa se vsaj pozneje le umetno vzdržuje. Sociološko posebnost družbe najbolje vidimo pri prehajanju občestva v zgolj zunanjo organizacijo, t. j. v drugotno obliko organizacije. Skoraj vse organizacije so bile namreč prvotno občestva,

toda zgodilo se jim je, da so izgubile svojega duha in notranjo zvezo s svojimi udi. Organizacija se je nekako osamosvojila od svojih udov in tvorcev ter nastopila kot neodvisna forma, ki je celo zavladala nad svojimi člani. Od prvotnega občestva je ostal le še program, ki je največkrat le besedno formuliran in mnogo premalo živi v dušah članov, ki so pristopili v tako organizacijo. Tako je možna tudi taka oblika organizacije, v kateri imajo člani celo nasprotno duhovno in ideološko usmerjenost, kot je izražena v prvotnem namenu in programu organizacije. Člani in organizacija živijo lahko vsak svoje življenje. Organizacija in njeno delovanje je lahko nezavisno od delovanja in miselnosti članov. Zelo značilno je, da člani pristopajo in izstopajo v organizacije in iz njih, kar je pri občestvu sploh nemogoče, ker je občestvo notranje zavisno od miselnosti udov in od njihove notranje pripadnosti k občestvu. Take značilne organizacije ali družbe so n. pr. vsa najrazličnejša društva, pri katerih bi lahko pokazali prehode od pravega občestva pa do popolne in samo formalne organizacije (skavtska organizacija — Skala — Planinsko društvo — Podporno društvo — politična stranka itd.)

Z vidika te sociološke razlike je tudi narod pravo občestvo. Praktično pomeni to, da narod ni samo realna in fizična zveza realnih poedincev in da pri njem ne gre samo za teritorij, temveč da je to duhovna skupnost posameznikov, ki temelji na duhovni usmerjenosti, na miselnosti in sploh na duhu narodovih članov. Razen tega narod tudi ni nič drugega kot zveza in enota narodovih udov. Ker so člani naroda med seboj enotni in povezani, zato so obenem tvorci, edini in notranji nosilci naroda. Narod zato tudi nima svojega posebnega duha in je le zunanji izraz enotnega duha svojih udov. V tem smislu je torej narod funkcionalno zavisen od duha in od miselnosti svojih udov. Čim bogatejši, kulturnejši in enotnejši je duh v udih naroda, tem bogatejši, kulturnejši in enotnejši je duh naroda kot socialnega občestva. Velja pa tudi obratno, da je narodnostni duh posameznih udov naroda funkcionalno zavisen od bogastva in od živosti narodovega duha. Čim bolj živ je duh naroda kot občestva, tem bogatejši je lahko tudi narodnostni duh posameznega uda, ker živi ta v občestveni povezanosti s svojim narodom in ker se njegova narodnostna zavest poživlja in opaja v moči in življenju narodove celote. Ta zavisnost narodnostnega duha v posamezniku pa je drugotna, kajti najprej mora narod dobiti od nekod svojega živega in močnega duha, da more z njim hraniti duha svojih udov.

Ta občestveni znak naroda moremo opaziti tudi v konkretnih življenjskih prilikah. Moč in enotnost naroda, njegova velika samozavest in ponos, njegova notranja življenjska sila itd., vse to je

zavisno od delovanja in sile nekaterih podjetnih in narodnostno zelo prebujenih posameznikov, ki so vzljubili svoj narod, začutili njegovo vrednost in njegovo življenjsko poslanstvo ter so zato resno hoteli, da njihov narod res živi, da je priznan, da ima vse pravice za svoj razvoj, da ga nihče ne ovira in da svobodno kulturno, politično in gospodarsko raste. Zaradi kulturnega, političnega in gospodarskega udejstvovanja takih posameznikov oživi tudi narod sam, kajti narod se sploh drugače udejstvovati ne more kot po svojih živih udih, ki so njegovi zastopniki. Čim podjetnejši so taki posamezniki in čim bolj narodnostno utemeljeno je njihovo delo, tem podjetnejši je tudi narod sam. V takem primeru dobimo zato videz, da je podjeten in delaven sploh samo narod in večkrat govorimo celo o dobah izredne narodove zavednosti in delavnosti, v resnici pa stoje za aktivnostjo naroda le aktivni posamezniki, ki se bore za veličino, svobodo in pravice svojega naroda. Razen te oblike narodove dejavnosti pa poznamo še drugo, po kateri začutijo svojo dolžnost do naroda, svojo pripadnost k njemu, svojo ljubezen in polno ocenjevanje narodove skupnosti tudi drugi posamezniki, ki se doslej niso dosti zmenili za svoj narod, mogoče so celo pozabili nanj ali pa se vsaj niso dosti zavedali svojih praktičnih dolžnosti do njega. Ker pa je narod sam naenkrat postal živ in aktiven po svojih živih udih, po svojih voditeljih, umetnikih, znanstvenikih in politikih, zato je ta aktivnost prešla tudi nanje in narodna zavest se je v njih prebudila do take mere, da niso več samo pasivni, čustveno sentimentalni, temveč dejavni udje svojega naroda. Tudi od take dejavnosti ima končno korist celotni narod, ki postane še bolj živ, aktiven in bogat.

Podobno vidimo tudi pri najznačilnejšem znaku naroda — pri narodni kulturi. Vsako pravo kulturno delo nosi izrazite znake onega naroda, kateremu pripada tvorec kulturnega dela. Narod in kultura sta tako tesno povezana med seboj, da ni naroda brez kulture in da ni kulture brez živega narodnostnega duha, ki je posredni tvorec kulture. Med kulturo in narodom pa je podobno razmerje, kot smo ga našli prej med narodom in med nekaterimi dejavnimi posamezniki. Tudi svoje kulture namreč ne ustvarja narod neposredno sam kot socialna enota in kot občestvo, temveč jo ustvarjajo za narod nekateri kulturni in produktivni posamezniki. Tu najdemo zvezo med narodnostnim duhom in med kulturo. Kakršen je namreč na splošno duh kulturnega tvorca in kakršen je posebej njegov narodnostni duh, takšno je tudi ustvarjeno kulturno delo. Čim globlje je zakoreninjen kulturni tvorec v svojem narodu, tem več narodnostne svojstvenosti je položil v umetnino in tem vrednejše narodno kulturno delo je nastalo.

To je prva zveza med narodom in kulturo. Tudi druga zveza med njima je podobna zvezi med narodom in poedincem vobče. Narod daje namreč svoja kulturna dela tudi tistim svojim članom, ki niso kulturno produktivni in katerim mogoče celo primanjkuje živega in plodnega narodnega duha in narodnostne zavesti. Iz narodovih kulturnih del sprejemajo tako vsi udje naroda onega duha, ki so ga kulturni tvorci položili vanja. Na ta način se narodovi udje kultivirajo. Sprejemajo občo kulturo, ki je takšna, kakršne vrednote so položene v kulturno delo. Ob teh vrednotah se narodovi udje lahko kultivirajo znanstveno, umetnostno, socialno, moralno, gospodarsko, politično, religiozno itd. Že na ta način raste kultura celotnega naroda, ker so se kulturno obogatili njegovi sestavni deli. Za prebujenost naroda in za njegovo rast pa je mnogo važnejše narodnostno kultiviranje ob kulturnih delih. To se vrši na ta način, da začutimo tudi onega narodnostnega duha, ono narodnostno miselnost, iz katere je poteklo kulturno delo, da začutimo ali vsaj zaslutimo njegovo enkratnost, njegov poseben pogled na življenje in svet, njegovo kulturno plodnost in ustvarjevalno silo. Nobena stvar in nobeno doživetje ali spoznanje ni sposobno tako oživiti narodnostne zavesti, spoštovanja in ljubezni do lastnega naroda, kot spoznanje in doživetje o kulturni pomembnosti del, ki so polna našega narodnostnega duha. Na ta način postane zveza med poedincem in narodom še ožja, narodnostna zavest še bolj živa in ljubezen do lastnega naroda resničnejša in pristnejša. Od tega kultiviranja pa imata zopet obilno korist oba, posameznik, ki se bogati ob narodni kulturi, in narod, katerega življenjska moč in vplivnost na duše udov postaja po eni strani vedno večja, po drugi strani pa raste njegova obča in narodna kulturnost s kulturnostjo vsakega poedinca.

Je še tretja zveza med narodom in kulturo. Ta je v tem razmerju posebno svojstvena in je ne najdemo na splošno med narodom in poedincem. Pri tej zvezi gre za kulturo v ožjem pomenu, torej za ustvarjena kulturna dela, za znanstvena dela, za slike, za romane, pesmi, glasbena dela, za moralne in socialne ustanove, za religiozno kulturo itd. Vsa ta ustvarjena dela, ki nosijo pečat narodnostnega duha svojega tvorca, niso samo last kulturnega delavca in onih ljudi, ki so se ob njih kultivirali, temveč postanejo tudi last celotnega naroda. Narod jih kot občestvo sprejme za svojo last in on jih hrani in čuva tudi tedaj, ko kulturnega tvorca ni več med živimi in ko njegovo delo vendar še živi. Narod je sprejel iz svojega duha spočeta kulturna dela zopet nazaj kot svojo prvotno lastnino, kajti on je bil, ki je soustvarjal. Zato ima narod vso pravico, da se tudi na zunaj pokaže in ponaša s svojimi kulturnimi deli, čeprav pozna tudi hvaležnost svojemu plodovitemu sinu, ki je v njegovem imenu pokazal svetu,

kakšne vrednote in kakšne globine on premore. Narod torej hrani kulturna dela svojih ustvarjevalcev, on jih ohranja tudi za bodočnost in bodočim rodovom, ki naj iz njih črpajo svojo kulturo in svojo narodno zavest. Tako ohranjuje narod svoje kulturno delo, ustvarjena kulturna dela pa ohranjujejo njegovo življenje in prav posebno njegovo kulturno življenje. Narod živi od svoje kulture tudi tedaj, ko pridejo časi »suhih let« in ko nima dosti vidnih in produktivnih sinov, ki bi ustvarjali zanj. Tedaj živi narod od svoje kulturne tradicije, tradicija pa živi po narodu naprej in prenaša kulturne vrednote od rodu do rodu. In vprav to kulturno življenje po kulturnih delih, ki žive v narodu kontinuitetno in nekako »večno« življenje, je bistveno jedro narodovega življenja sploh.

Med kulturo in narodom sta torej dve poglavitni razmerji. Po prvem je narod ustvarjevalec kulture, po drugem je ohranjevalec kulturnih del, s katerimi pokaže kos svojega nekdanjega življenja tudi novim rodovom in sodobnikom. Od kulturnega ustvarjanja in od kulturne tradicije je bistveno zavisno življenje naroda. Čim več in čim vrednejša dela ustvarja narod in čim večjo kulturno dediščino ima ter jo posreduje novim udom, tem večje, intenzivnejše in globlje je življenje naroda. Tako ima narod kljub odvisnosti od svojih udov in od posameznikov vendar tudi docela svoje življenje, ki ostane neizpremenjeno, četudi se menjajo živi udje naroda in nastajajo vedno nove generacije. V tem smislu je kulturno življenje rodov celo zavisno od življenja naroda. Narodovo življenje pa je toliko zavisno od izpremembe rodov, kolikor dobiva narod nove sveže biološke moči, kolikor dobiva nove ustvarjevalce in nove sprejemalce svoje kulture in kolikor se z novim človekom in z novim časom izpreminja oblika in vsebina kulture, pogled na različne probleme in problematika življenja samega. Po svojem duhu in po svoji že ustvarjeni kulturi pa stoji narod nad menjajočimi se rodovi, ker vedno znova daje vrednote in ker ljubosumno hrani neizpremenjene vrednote svoje že ustvarjene kulture. V tem smislu je narod res večni ali nečasoven, časovno nezavisen.

Ta splošni oris narodovega bistva nam bo pokazal tudi svojstvene zahteve za narodnostno vzgojo pri Slovencih. Tudi naša narodna vzgoja ima ta cilj, da bi res postali narod, da bi se začutili kot narod, da bi nas resnično vezal narodnostni kulturni duh, da bi bil ta duh v vsakem posamezniku bogat in živ ter da bi mogel narod s svojim bogatim življenjem vzgojno vplivati tudi na nas posameznike. Pri vsakem narodu govorimo prav za prav o dveh vrstah vzgoje. Pri prvi gre za vzgojne vplive, ki izhajajo iz naroda kot vzgojnega činitelja, pri drugi pa gre za to, da bi se posamezniki začutili kot deli naroda. Prvotna in najpomembnejša je druga oblika vzgoje, ker je prva za-

visna od nje. Posebno za nas Slovence je res problem narodne vzgoje obsežen v zahtevi, da bi vedno bolj postali narod in da bi se res začutili kot enoten narod. Mogoče se bo ta zahteva zdela komu pretirana in nesodobna, ker vendar venomer poudarjamo svojo narodnost in svojo globoko ter polno zavest o slovenski samobitnosti. In vendar bom poskušal pokazati nekaj zelo značilnih potez našega življenja, v katerih se nam bo na žalost pokazalo, da imamo še zelo mnogo potez one socialne skupnosti, ki jo imenujemo ljudstvo, ter da se šele počasi bližamo bistvu naroda. Ljudstvo je po sociološki določenosti nekaj drugega kot narod in je le neka stopnja v občestvenem razvoju naroda. Za ljudstvo še ni značilno kulturno in duhovno sožitje udov, ker prevladujejo zunanje in gospodarske skupnosti. V tem smislu je ljudstvo še samo družba ali organizacija, če jo primerjamo z narodom. V ljudstva so povezani posamezniki, ki jih veže tradicija, enoten prostor, skupni politični in gospodarski interesi, pa tudi jezik je lahko skupen. Toda v tej skupnosti ne gre za kulturni pomen jezika, temveč le za možnost, da se v istem jeziku med seboj lahko porazgovorimo in sporazumemo. Pri ljudstvu ne gre za duhovno, temveč za docela realno in stvarno, politično in gospodarsko skupnost, ki more šele pozneje postati duhovno utemeljeno občestvo. In pri Slovencih najdemo še zelo značilne poteze ljudstva, ki kažejo, da šele rastemo v narodno občestvo.

Zelo značilno je, da je pri Slovencih tako tesna zveza med sovaščani, med občani itd., da ta močno in kdaj docela prevladuje nad narodnostno skupnostjo. Naši kmetje v vasi, naši delavci v delavskem revirju, naši občani v občinah so povezani predvsem po onih podrobnih življenjskih in gospodarskih potrebah ter interesih, ki izpolnjujejo njihovo vsakdanje življenje in zadevajo njihovo biološko stran življenja. Zgodi se pač, da se imenujejo in začutijo tudi narod, toda zelo pogosto sploh zamenjujejo biološko gospodarsko in socialno skupnost s skupnostjo naroda. Ne smemo reči, da v njihovi socialni zavesti ni nikakršnega narodnostnega elementa, gotovo pa je, da je ta element nekje v ozadju in da je močno prekrit s potrebami vsakdanjega življenja. Celo na naš jezik gledamo bolj ali zgolj s praktičnega vidika medsebojnega sporazumevanja, prav redko pa pomislimo na kulturno stopnjo, na psihološko fineso, na izrazljivost ter polnost našega jezika. Tudi v meščanskem življenju in celo med izobraženci močno prevladuje praktična in življenjska povezanost nad narodno. Zgodi se celo to, da sploh zamenjujemo eno skupnost z drugo in se potem ponašamo z našo izredno in živo narodno zavestjo. Gotovo pride kdaj pa kdaj do izraza tudi prava narodna zavest, pravi narodni ponos in doživetje narodne skupnosti, toda to se zgodi le ob posebnih prilikah, ki so večkrat umetno izzване po raznih organizacijah in

narodnostnih pokretih, ali pa ob raznih narodnih nesrečah, izgubah, slavnostnih prilikah itd. Naša narodnostna zavest je še vedno preveč samo »čitalniška«, slučajna in za nedeljo ali za praznik, premalo pa poznamo narodnostno zavest za vsak dan. Narodnostna skupnost je za povprečnega Slovence preveč luksuriozna zadeva in se nam zdi kot slovenski »pušelj«, ki je sicer lep in dostojanstven, življenjsko pa vendar nepotreben. Naša narodnostna zavest je tudi preveč pasivna in mnogo premalo dejavna. Skrita je nekje v naši podzavesti in celo mi sami dostikrat ne vemo, koliko življenja je v nji. In vendar bi morala posegati narodna zavest tudi v zasebno in javno življenje, pokazati bi se morala v družinskem, kulturnem in političnem življenju, v odnosu do gledališča, do države, do šole, do javne uprave, do sodstva, do organizacijskega življenja, do religije itd. Vse te stvari pa stoje pri nas nekam same zase, gledamo jih izolirano in samo stvarno, kar ima sicer tudi svojo dobro stran, ne najdemo pa prilike, da bi vse naše zasebne in javne zadeve povezali s slovenskim narodnim duhom in z močjo slovenske narodne zavesti. Če že slovenski duh živi v naših dušah, ga venomer tlačimo navzdol in nismo navajeni, da bi presojali z vidika tega duha sodobne dogodke in probleme kulturnega in političnega življenja.

Značilna slovenska poteza, ki nas bolj približuje ljudstvu kot narodu, je tudi naša politična razcepljenost in nestrpnost. Slovenci smo po eni strani silno politično razgibani, se nenavadno močno zanimamo za aktualna politična vprašanja in radi zavzemamo do takih problemov svoje stališče. Slovenska politika, t. j. naše pojmovanje skrbi za javne zadeve in za javno blagostanje, ni toliko gospodarsko usmerjena, ni toliko stvarno in materialno utemeljena, temveč je zakoreninjena v svetovnonazornih razlikah. Naša politika se izživlja v nasprotju med krščanskim, liberalnim in socialističnim svetovnim nazorom, razpravljamo in borimo se med seboj glede nazornih problemov in glede idejnega proglasa ter ostajamo pri načelnih vprašanjih javnega življenja. Tako politično gledanje je sicer zelo načelno in ustvarja takozv. principialno politiko, pri kateri naj bi vsakdanja politična vprašanja ne prišla toliko do izraza. Zato je slovenska politika pri vseh skupinah duhovnega značaja in bi mogla imeti zelo tesno zvezo z narodnostjo, ki je sama tudi duhovno utemeljeno občestvo. Narodnost bi mogla dajati temelj za načelno politiko. Toda tega pri slovenski politiki žal le malo vidimo, kajti kljub načelni in svetovnonazorni politiki se vendar radi izgubljam v vsakdanjih političnih problemčkih in skušamo te gledati z vidika svojega svetovnega nazora. Tako mešamo male politične stvari z obsežnimi svetovno-nazornimi vidiki in ostajamo omejeni in majhni. Ne moremo se dvigniti do mogočnega slovenskega političnega programa, ki bi mogel

vezati vse Slovence ne glede na svetovnonazorne razlike, ki vendar niso povsod in v vseh zadevah odločilne in pomembne. V svoji slovenski majhnosti pa naglašamo predvsem te razlike, jih skušamo povsod uveljaviti ter se pri tem skoraj nič ne zavedamo slovenske skupnosti. Politična in svetovnonazorna razcepljenost je pri nas tolikšna, da pripadnikov druge, nasprotne politične stranke skoraj ne priznamo za Slovence, saj nam večkrat sploh na misel ne pride, da so naši sonarodnjaki, ki nas z njimi veže isti narod. Na splošno je značilno, da se čutijo slovenski politični pripadniki notranje zelo povezane z različnimi ljudmi istega svetovnega nazora in da so vezi s sonarodnjaki nasprotnega svetovnega nazora zelo rahle. Zaradi politične razcepljenosti, ki je večkrat zelo izumetničena, smo Slovenci še daleč od obče narodnostne povezanosti. Zavest, da smo vsi pripadniki slovenskih političnih skupin najprej in v bistvu vendar Slovenci, je pri nas malo močna in premalo življenjsko dejavna. Pri nas je politika močnejša kot narodnost, ker naša politika ni toliko skrb za javno blagostanje, za kulturno in gospodarsko rast celotnega naroda, temveč je večja skrb za čistost svetovnega nazora in za moč ter prestiž posameznih slovenskih političnih skupin.

Naša narodnostna vzgoja naj bi v tem smislu dosegla, da bi začeli prevladovati bolj politično slovenski vidiki in da bi se le v okviru slovenskega kulturnega in političnega programa, ki bi bil skupen vsem slovenskim strankam in skupinam, pojavljale različnosti po svetovnem nazoru, po gospodarski usmerjenosti, po socialnih težnjah itd. Vse stranke bi naj postale bistveno slovenske stranke in politični nasprotniki naj bi se ob vseh prilikah zavedali, da jih veže slovenstvo kot nepremagljiva narodna realnost, ki bo moralno držala tudi Slovence v zamejstvu.

Tudi na gospodarskem področju se kaže pri Slovencih še pomanjkanje narodnostne skupnosti. Pri nas močno prevladujejo lokalne, občinske, organizacijske in zasebne gospodarske potrebe posameznih skupin ljudi ali poedincev nad skupnimi enotnimi gospodarskimi potrebami naroda. Naše ljudi bolj vežejo one gospodarske potrebe in oni interesi, ki so zanje osebno vitalnega pomena. Prav malo pa se zmenimo za take gospodarske potrebe, ki zadevajo rast celotnega naroda. Manjka nam širokega in podrobnega gospodarskega programa za skupne slovenske potrebe, predvsem za slovenske gospodarske ustanove, za naše socialne ustanove, za slovensko umetnost in znanost, za naše verske in karitativne potrebe itd. Za našega človeka bi bil tak program za celotni narod zaenkrat še preširok, ker bi premalo uvaževal njegove osebne potrebe in interese. V tem pogledu prevladuje pri nas še osebni egoizem in interes ožjih socialnih skupin nad interesom celotnega narodnega občestva, ker

je ta za posameznika premalo realen. Narodnostno vzgojno delo bi moralo iti v to smer, da bi postala včlanjenost slovenskega človeka v narodu tako živa, da bi docela konkretno in življenjsko začutil obče potrebe svojega naroda ter da bi hotel in mogel podrediti svoje osebne interese skupnim narodnim potrebam.

Največje potrebe po narodnostni vzgoji slovenskega človeka pa so na kulturnem področju v ožjem pomenu, kjer je zveza s pojmom naroda najtesnejša in najnaravnejša. Priznati moramo, da je slovenski človek kultiviran, da ima svoj odnos do kulture, da zelo mnogo čita, da prirejamo mnogo gledaliških predstav itd. Vendar je res tudi to, da ima slovenski človek še druge prilike, ob katerih bi se mogel na bogat in poln način kultivirati, pa ima za to premalo smisla in potrebe. Radi se hvalimo s svojo kulturo, ponosno kažemo na našo kulturno preteklost in sedanost, naštevamo naše kulturne ustanove, naše kulturne velikane itd. Toda za naše javno življenje sploh je zelo značilno, da imamo malo ljudi, ki javno delajo in da najdemo skoraj v vseh društvih in javnih ustanovah stalno iste ljudi, tako da leži vse delo na ramah nekaterih redkih posameznikov, ki so seveda preobloženi in zato ne morejo tako delati, kot bi lahko, če bi bilo delo bolje porazdeljeno. Tudi naše zelo razvito kulturno delo je večinoma plod dela samo nekaterih zelo kulturno prebujenih in notranje bogatih posameznikov. Seveda je med Slovenci zelo mnogo takih, ki se res zanimajo za kulturo, so člani raznih kulturnih društev, kupujejo knjige iz vseh kulturnih področij itd. Vendar je slovenska kultura večja in pomembnejša zaradi kulturnih tvorcev kot zaradi kulturnosti povprečnega slovenskega človeka.

Vsi poznamo značilne primere, ki dokazujejo tako trditev. Najprej naj še enkrat poudarim za naše kulturno delo prav vsakdanje dejstvo, da najdemo pri vseh kulturnih organizacijah vedno iste in samo ene kulturne delavce. Kamorkoli prideš k seji, na zborovanje, na anketo, na posvetovanje, k predavanju itd., vedno najdeš iste ljudi, ki z vso požrtvovalnostjo in po svoji najboljši volji ter moči vrše svoje kulturno poslanstvo. Saj je že smešno, da ob povabilu na neko posvetovanje naprej veš, da boš dobil tam tega in onega in da bo moral zopet eden tistih, ki že tu in tam dela in »gara«, prevzeti še novo in težko delo, ki bi zahtevalo celega človeka. Zdi se, da so pri nas sposobni za kulturno delo samo eni ljudje. Toda počasi uvidimo, da ni tako in da je sposobnih še zelo veliko, da so drugi celo bolj sposobni, toda pri njih ni zanimanja za tako dolgotrajno in podrobno, pa tudi brezplačno delo. Vsekakor je res, da se je pri Slovencih izvršilo že ogromno kulturno delo. Prežalostno dejstvo pa je, da je delavcev zelo malo, da so ti preutrujeni in da je zato efekt manjši, kot bi bil pri večjem številu sposobnih delavcev, ki bi si delo

po sposobnostih in po volji porazdelili. Čudno »tolažilno« je, da je naše slovensko kulturno delo zelo razcepljeno zaradi vzporednih organizacij pri vseh političnih strankah in še pri kulturnih frakcijah, tako da je število kulturnih delavcev za naše majhne razmere vendar veliko. Toda kulturno delo ostane vendar v tem ozkem krogu in izven njega je zanimanje za bistvene slovenske kulturne zadeve na raznih kulturnih področjih izredno majhno.

Druša tragična resnica iz našega kulturnega življenja je ta, da zelo malo čitamo domačo literaturo in da hočemo po prevodih postati svetski. Kljub temu, da so dobri prevodi obogatitev naše kulture, je vendar malo ljudi, ki jih ne prevzame samo vsebina in ideja tuje umetnine, temveč postanejo pozorni tudi na prevod sam, se ustavijo ob izrazni moči našega jezika, ob lepoti in tvorni sili naše besede. Če pa že čitamo slovensko literaturo, potem so to največkrat najmodernejša dela, pri katerih pa je važnejše, da so moderna, kot da so izraz slovenskega duha. Naše starejše literature, celo naše moderne, skoraj ne poznamo več; kot da bi Cankar, Finžgar, Zupančič, kaj šele Levstik, Jurčič, Tavčar, Detela, Krsnik itd., izgubili svojo vrednost, ker so napisali nekatera svoja dela nekaj desetletij pred nami. V šoli najdemo tudi pri tistih učencih, ki se hvalijo s poznanjem in z ljubeznijo do slovenske literature, čudovito nepoznanje najlepših del iz naše lepe knjige. Vse to kaže, da je v nas malo slovenskega kulturnega duha, da je za nas slovenski jezik vse premalo kulturno izrazno sredstvo in da prevladuje pri jeziku praktična stran medsebojnega sporazumevanja. To pa je jasen znak, da prevladuje v nas še element ljudstva in da smo šele na poti k narodnemu občestvu. Dejstvo kulturne skupnosti, medsebojne povezanosti po isti kulturi, po istih kulturnih tvorcih in po istih kulturnih delih je za Slovence še preslabotno, in tu bi morala močno zastaviti naša narodnostna vzgoja. V ospredje slovenskega zanimanja bodo morali stopiti tudi jezik, umetnost in znanost, ki predstavljajo slovensko duhovno kulturo.

Našo narodnostno nerazgibanost in nezavednost dokazuje tudi zelo majhno poznanje domače zgodovine, podrobnosti naše krajevne zgodovine in še bolj nezanimanje za vse, kar in kako se je Slovencem prej godilo. Saj še naše politične zgodovine skoraj nič ne poznamo, kaj šele slovenske kulturne in socialne zgodovine. Venomer govorimo, da smo brez tradicije in brez zgodovine, le redki pa so, ki se jim zdi Grudnova in Malova zgodovina premalo in bi zaradi občestveno-narodnostne povezanosti radi vedeli še marsikaj.

Končno naj omenim še dosti znano dejstvo, da skoraj ne poznamo kulturnih mecenov. Ne zanimamo pa se niti za one, ki so res bili veliki podporniki slovenske kulture. Saj res nismo bogati, toda razmeroma bi mogle tudi naše kulturne ustanove dobiti izdatnejšo pri-

vatno podporo, tako da bi res ne bilo treba javnega beračenja in nabiranja po dinarjih za najpotrebnejše kulturne zadeve. Mnogo govorimo o slovenski univerzi in o slovenski akademiji znanosti in umetnosti, toda celo to postaja zadeva naše malenkostne domače politike in domačih strank, ker najdemo malo razumevanja za uspešno delo slovenskega znanstvenega prizadevanja. »Tako delo mora biti, univerzo moramo imeti,« to so navadno najekstremnejša prepričanja o naši univerzi. Usodno pa je, da so taka prepričanja le lepo deklariranje in javno ponašanje s tem, kar imamo. Univerza pa ima od vsega tega praktično le to dobro, da sploh še obstaja in da dela čudeže s tem, kar dobi materialno od države in od svojega tako kulturnega naroda. H karakterizaciji našega narodnega občestva spada tudi dejstvo, da smo povsem slepi za prirejanje raznih znanstvenih kongresov, da vse premalo podpiramo izdajo naših znanstvenih del in da skoraj nič ne skrbimo za znanstveni naraščaj, zaradi česar preti nevarnost, da bo enkrat sama po sebi propadla slovenska univerza.

Zelo čudno luč meče na naše narodnostno občestvo tudi odnos našega politično razcepljenega človeka do različnih knjižnih založb. Res je, da imamo za naše razmere veliko knjižnih založb in da so one dokaz naše visoke kulturne stopnje. Toda prežalostno je, da je naš človek kdaj povsem slep za odlične in kulturno zelo pomembne knjige samo zato, ker so izšle pri knjižni založbi, ki je politično ali svetovnonazorno nasprotna njegovi politični ali nazorni skupini. V tem pogledu smo malenkostni in gremo celo tako daleč, da kulturnih del naših političnih in svetovnonazornih nasprotnikov sploh ne štejemo k slovenski kulturi. Zavest narodnostne skupnosti in kulturne povezanosti se ustavi pri nas ob politični in svetovnonazorni skupnosti ter določenosti. Tudi to je znak, da imamo še mnogo samo ljudskega na sebi.

Vsi vemo za trpko resničnost navedenih in še mnogih drugih dejstev. Važno pa ni, da jih samo spoznamo, in ni zadosti, da ob njih skomignemo z rameni, kot bi hoteli reči: smo pač taki. Tudi ta pasivnost je značilna za Slovence in kaže, da še nismo postali kulturno prebujen in samozavesten narod. Vsa slovenska prosvetna društva bodo morala prevzeti zelo težko narodnostno vzgojno nalogo in bodo morala s silno podrobnim delom voditi Slovence iz ljudske skupnosti v narodno občestvo. Čim kulturnejši bomo, čim več slovenske kulturnosti bo v vsakem našem človeku, tem večja bo kulturna povezanost med nami. To pa pomeni, da bomo tem bolj zavedno, stvarno in močno rastli v občestvenost naroda.

Ideja miru in naš čas.*

Dr. A. Gosar.

Živimo v času, ko se v družabnem, zlasti v javnem, političnem življenju ceni in obožuje, kot morda nikdar prej, edinole sila. Nekdaj so veljala tu, če ne vedno v dejanju, pa vsaj v načelu moralna pravila resnice in pravice, časti in poštenja. Danes pa se kar odkrito in brez sramu postavlja namesto tega le volja močnejšega. »Sic volo, sic iubeo«, tako hočem, tako ukazujem, to je geslo naših dni, to je vrhovni zakon v narodnem in državnem pa tudi že v mednarodnem in meddržavnem življenju.

Kakor vse na svetu, se da tudi ta čudni preobrat v naši dobi vsaj do neke mere razjasniti in razumeti.

Najprej je moderna kolektivizacija življenja že sama po sebi povzročila, da je veljava in moč družabnih organov in oblasti silno narasla. V družbi, kjer so različni ljudje, stanovi in sloji pa tudi celi narodi in države vse vprek ozko med seboj povezani in drug od drugega odvisni, ne more biti drugače, kakor da imajo vodilni oblastniki, ki naj bi vse te najraznovrstnejše družabne odnose organizirali in urejali, veliko moč in oblast. Samo tako namreč lahko izpolnijo svojo socialno funkcijo, samo tako lahko uspešno vodijo tok in razvoj družabnega življenja in njegovih razmer.

Temu se je pridružila še moderna tehnika s svojimi čudovitimi organizatoričnimi in propagandnimi sredstvi in pomočki. Poleg tako silno razvitih modernih prometnih sredstev so zlasti časopisi in kino ter posebej še radio ustvarili ljudskim tribunom in voditeljem prej neznane in neslutene možnosti, da lahko neposredno vplivajo na velikanske množice in jih tako osebno pridobivajo za svoje cilje in ideale. Tako zvana psihologija mas je dobila v modernem življenju še vse drugačen pomen in še vse večjo važnost, kot jo je imela prejšnje čase, ko je prihajala do izraza le pri raznih demonstracijah, panikah in podobnih izrednih dogodkih.

Veliko vlogo je imela pri tem razvoju tudi splošna demoralizacija ljudi med vojsko in prva leta po nji. Težke gmotne, socialne in moralne razmere medvojnih in povojnih let so premnogo ljudi duhovno strle in jih spravile iz tistega moralnega ravnotežja, ki je človeku potrebno, da more samozavestno in varno hoditi skozi življenje ter pogumno nositi njegove težave in njegov riziko. Poleg tega se je ravno v najtežjih povojnih časih, ko bi bilo treba z močno roko poseči v moderno gospodarsko življenje in njegove socialne

* Predavanje na »Mirovni akademiji« v Ljubljani, dne 13. novembra 1938.

razmere ter jih smotrno uravnavati, posebno živo pokazala in razkrila vsa slabost in nesposobnost moderne demokracije.

Vse to je vplivalo in pripomoglo, da so tako mnogi ljudje zavrgli stare demokratične ideale o svobodi in samovladi ljudstva ter so se brez vsakega pravega odpora dali oropati svojih svoboščin in se popolnoma podvrgli raznim diktatorjem in njihovim avtoritarnim režimom.

Na ta način je veljava in moč posameznih vodilnih osebnosti nad ljudskimi množicami narasla do take stopnje, da ni več o njihovih namerah in ukrepih dopustna nikakršna kritična presoja. Kdor noče tvegati svojih človeških in državljanskih pravic, marveč hoče veljati kot dober in polnopraven državljan, mora vodilnim oblastnikom le brezpogojno pritrjevati in z njimi sodelovati tudi pri najbolj očitih napakah in zablodah.

Resničnost in pravičnost, sploh vsakršna objektivnost in nepristranost so izgubile sleherno veljavo. Priznava in ceni se samo še, kar godi in služi tistim, ki imajo moč in oblast, vse drugo se zamolčuje, tlači in uničuje, pa naj bo samo po sebi še tako resnično in pravično, še tako pravilno in dobro.

Na ta način je najprej v notranjem življenju narodov in držav, potem pa tudi v njihovih medsebojnih odnosih prevladala najbolj brezobzirna in cinična lažnjivost, nasilnost in krivičnost. Če je že prej veljalo, da imata politika in diplomacija svojo posebno moralo oziroma nemoralo, se sedaj kar odkrito kaže, da ima na tem področju pravo veljavo edino le moč ter najbolj drzna in surova nasilnost.

Naravna posledica tega je, da si narodi in države v ničemer več ne zaupajo, marveč se zanašajo samo še na svojo oboroženo silo. V času Društva narodov in drugih velikih mednarodnih ustanov, v času, ko je v veljavi toliko najrazličnejših meddržavnih pogodb, kot jih menda ne pomni zgodovina vseh minulih stoletij in tisočletij skupaj, v času, ko se vodilni državniki z vseh delov sveta vedno znova sestajajo, se države mrzlično oborožujejo, kot se niso še nikdar prej v zgodovini človeškega rodu.

Da, tako daleč smo že zabredli, da žrtvujejo kulturno najvišje stoječi in najbolj bogati narodi in države svoje najboljše fizične in duhovne sile ter največ in najboljših materialnih sredstev samo za to, da bi se oskrbeli in založili s tehnično kar najbolj dovršenimi pripravami za uničevanje ljudi in materialnih dobrin.

Zdi se, kakor da je naš kulturni in tako visoko civilizirani svet izgubil sleherno razsodnost. Saj sedanji rod skoraj nič več ne ve,

kako bi svojo oblast nad naravnimi dobrinami in silami izkoristil za napredek človeštva. V paničnem strahu za lastno premoč misli vsakdo samo še na to, kako bi čim več naravnih in umetnih zakladov in koristi sebi zagotovil in druge od tega izključil.

Kakor da bi na tej zemlji res ne bilo dovolj prostora in vseh najraznovrstnejših naravnih pomočkov za človeka dostojno življenje vseh ljudi, narodov in držav, kakor da bi za zares človeško življenje ne potrebovali predvsem kruha in vsakovrstnih materialnih in duhovnih dobrin, marveč bi mogli živeti le še od zavisti in nasilja nad drugimi ljudmi, narodi in državami.

* * *

Če si vse to tako predočimo, se skoraj ne moremo ubraniti vprašanju, ali ima v takih razmerah, ob takem nastrojenju tako zvanega kulturnega človeštva sploh še kaj smisla govoriti o miru in mirovni ideji ter o njenem pomenu za naš čas.

Gotovo, razpoloženje, vsaj tisto, ki ga opazamo v vnanjem življenju in medsebojnih odnošajih različnih narodov in držav, ni za kaj takega nič kaj primerno. Vendar ne smemo pozabiti, da je vse to le bolj videz kot pa pravo resnično dejstvo. Vsaj širše ljudske plasti so — to smo lahko ob zadnjih septembrskih dogodkih jasno videli — v resnici popolnoma drugače nastrojene, kot bi kdo sodil po raznih vojaških paradah in manifestacijskih zborovanjih, kjer množice sfanatiziranih plačancev vpijejo po oboroženem nasilju in krvi.

Pa tudi ne glede na vse to ima ideja o miru med narodi in državami še danes svoj notranji in vnanji, praktični pomen.

Predvsem se moramo dobro zavedati in ne smemo nikdar pozabiti, da se s silo svet vendarle ne da in se ne bo nikdar dal dobro in zadovoljivo urediti.

Res, tudi sila je v ljudskem sožitju potrebna in koristna. Toda to velja predvsem le, kolikor gre za to, da kroti laž in krivico, zlasti da preprečuje in onemogoča samovoljno nasilje močnejšega nad slabotnejšim. Skratka, sila je lahko dobra in koristna samo kot sredstvo za obrambo resnice in uveljavljanje pravice, nikdar pa ne sme postati temeljni urejajoči princip ljudskega sožitja. To bi namreč pomenilo, da se na mesto naravnih, da, božjih zakonov družabnega življenja postavlja samo še volja oziroma samovolja najmočnejšega.

Menda ni treba še razlagati in utemeljevati, kam bi to dovedlo. Družba, ki bi bila zgrajena na nasilju, bi se nujno pogreznila v najhujše zablode samoljublja in samovolje. Kaj drugega niti ne bi bilo mogoče. Kdor se namreč preveč zanaša na svojo silo in moč, le prerad pozablja in prezira, kar je zares prav, dobro in koristno. Zato pa v

svoji krivični nasilnosti izzivlje najhujši odpor, ki vodi prej ali slej do prav tako nasilnega prevrata. To velja v ožjem družabnem sožitju, velja v narodnem in državnem življenju in zlasti tudi v mednarodnih in meddržavnih odnosih.

Zaradi tega nam vsa zgodovina priča, da nasilno reševanje vsakovrstnih mednarodnih in meddržavnih razprtij in nasprotij ne vodi do njihovega izglajenja in trajne zadovoljive ureditve. Tako ravnanje prinaša redno le nesrečo in sicer ne samo premagancem, marveč tudi zmagovalcu.

Svetovna vojska je posebno poučen zgled in dokaz za to. Komaj je poteklo 20 let, odkar je to nesmiselno medsebojno klanje prenehalo, pa že vidimo in čutimo vsi, da v tej vojski niso bili premagani samo Nemci in njihovi zavezniki, marveč so bili, za trajno morda še huje, udarjeni njihovi zmagovalci. In kaj je 20 let v življenju narodov in držav!

Ne smemo se varati: Bog je položil v svet svoje zakone resnice in pravice, ki se prej ali slej brezpogojno uveljavijo. O tem priča — kot sem že ob neki drugi priliki ugotovil — vsa zgodovina velikih in največjih družabnih revolucij, v katerih je prej prezirana in teptana resnica in pravica izbruhnila z elementarno silo na dan, ter se je — seveda v novih skrajnostih — brezobzirno, največkrat kruto uveljavila in maščevala. Zato je prazna in ničeva vsakršna misel, da bi mogli kdaj ta svet samo s silo in nasiljem vsaj kolikor toliko za trajno urediti.

Naj spomnim samo na dogodke zadnjih mesecev. Monakovski sporazum ali bolje diktat je sicer za trenutek odvrnil grozečo vojno nevarnost; ni pa prinesel, kljub vsem pomirljivim izjavam in zagotovilom vodilnih državnikov in kljub vsem žrtvam, pravega miru. Nasprotno, rodil je le še hujše, še bolj splošno in intenzivnejše oboroževanje. In vendar čuti in ve vsak, tudi najpreprostejši človek, da vse to ni in ne more biti prav, da je to novo oboroževanje v resnici zelo dvomljivo sredstvo za mirno in urejeno sožitje med narodi in državami.

Zakaj, ravno pretirano zaupanje in sklicevanje na lastno oboroženo silo in na njeno nepremagljivost je zavedlo vodilne in najbolj odgovorne državnike, da niti ne znajo več prikrivati svojih nasilniških namer, marveč brezobzirno na vse strani grozijo in kličejo na korajžo. Ali ni značilno za naš čas in za neuspešnost sredstev, s katerimi skušajo danes ohraniti mir med narodi, da so postali govori vodilnih politikov, ki jih posluša ves svet, zgled ne le najbolj ciničnega prevračanja in zavijanja obče znanih dejstev, marveč tudi najbolj nadutega izzivanja in neprikritih groženj.

To nas mora zdramiti, da se bomo zavedeli, kako nevarna in usodna je pot, na katero je zlasti zadnja leta krenil v politiki ves idejni razvoj modernega človeštva. Pretirano oboževanje sile, združeno s ciničnim omalovaževanjem in preziranjem vseh pravih kulturnih in zlasti še moralnih vrednot, ne pomeni samo kulturnega nazadovanja in propadanja, marveč vodi nujno do splošnega mednarodnega spopada, ki bi pomenil popolno uničenje modernega, tako imenovanega kulturnega človeštva in njegove, toliko hvalisane civilizacije. To čutijo danes vsi naravni in poštjeni ljudje, tega se zavedajo, oziroma bi se morali zavedati vsi pravi državniki našega časa.

* * *

Za male narode pa ima vprašanje miru in sile v javnem, zlasti v mednarodnem življenju še prav poseben pomen. Prava življenjska moč in veljava malih narodov se namreč ne kaže v oboroženi sili in bojnih zmagah, marveč je predvsem le v njihovi kulturni in gospodarski tvornosti. Prav zaradi tega je mir za male narode še neprimerno večje važnosti kot za velike. Ti si lahko vsaj navidezno in začasno pomagajo tudi s silo in orožjem — čeprav pride tudi zanje prej ali slej čas obračuna, ko morajo svojo krivičnost in nasilnost poplačati in poravnati. Za male narode pa te možnosti in skušnjave sploh ni. Njim more koristiti, njih more rešiti edino le pravo pozitivno in ustvarjajoče kulturno, gospodarsko, socialno in politično delo.

Zaradi tega so ravno mali narodi in male države še prav posebno poklicani biti glasniki in iskreni uresničevalci pravih moralnih načel resnice, pravice in poštenja v notranjem, kakor tudi zunanem, mednarodnem oziroma meddržavnem življenju. To je edina pot, da si zagotovijo svoj obstoj, da ohranijo svojo svobodo ter si ustvarijo možnost zdrave rasti in napredka.

Ugovor, da vsa moralna načela nič ne koristijo in ne pomenijo, če se močnejši narodi in države zanje ne menijo, marveč jih brezobzirno kršijo in gazijo, ne more tega bistveno izpremeniti. Gotovo morajo mali narodi tudi s tem dejstvom računati ter se tudi po tem ravnati. Toda kljub temu velja in bo vedno veljalo, da je tisti, ki je manjši in slabotnejši, izpostavljen nevarnosti, ki izvira iz premoči in nasilnosti močnejšega. To se sploh ne da popolnoma predruščiti in s sveta spraviti.

Vendar nas to ne sme motiti. V resnici namreč vidimo, da kljub vsej krivičnosti in nasilnosti v političnem, zlasti v mednarodnem in

meddržavnem življenju mali narodi in male države še vedno obstoje in žive. To spričuje, da dejansko vendarle ne vlada v svetu, vsaj za trajno ne, samo sirova sila, marveč imajo, kljub drugačnemu videzu, končno le veliko, da odločilno veljavo neka splošno priznana moralna načela javnega, zlasti tudi mednarodnega in meddržavnega življenja.

Če se danes ta načela v toliki meri očito in brez sramu kršijo in gazijo, je to pač le bolj trenutno zlo, ki ga je v nemali meri kriva tista neodkritost, s katero so ob koncu vojske in po nji ta načela v besedah naglašali, v resnici pa so jih izvajali in uveljavljali samo pri premagancih in ne tudi pri zmagovalcih.

Če vse to premislimo, se nam še prav posebno jasno pokaže, da so ravno mali narodi in male države v svojem lastnem interesu dolžni z vsemi sredstvi delati za to, da se v notranjem in zunanjem političnem življenju zopet priznajo in uveljavijo temeljna moralna načela, brez katerih je zares iskreno vzajemno in mirno sožitje nemogoče. Največja, prav usodna napaka bi bila, če bi se tudi mali narodi in male države dali zavesti na široko in vabljivo pot neresnice in krivice, skratka, na pot političnega nepoštenja in nasilja. S tem bi le izpodkopavali najgloblje in najtrdnjše temelje svojega lastnega obstoja, kopali bi si sami svoj lastni grob.

* * *

Ko na ta način govorimo o potrebi in pomenu brezpogojne resnicoljubnosti, pravičnosti in poštenosti v notranjem in zunanjem političnem življenju narodov in držav, pa moramo posebej opozoriti, da tega nikakor ni razumeti v smislu tiste meh-kobne in bojazljive, včasih kar mehkužne miroljubnosti, ki izvira predvsem iz strahu pred žrtvijo, samopremagovanjem in trpljenjem. Ne, prava miroljubnost, ki naj bi jo zlasti pri malih narodih in državah posebno cenili in gojili, nima s tem mehkužjem nikake zveze, ni z njim prav nič sorodna. Kdor hoče lastnemu narodu in državi zares dobro, mora ravno nasprotno vedeti ter se živo zavedati, da sta trpljenje in žrtev tudi v narodnem življenju in razvoju nujno potrebna, da brez njih ni ne svobode, ne zdrave rasti in napredka.

Če se torej vnemamo in ogrevamo za mir in miroljubno miselnost med narodi, ne delamo in ne smemo tega delati iz strahu pred morebitnim trpljenjem in žrtvami. Tako moramo ravnati le

iz globokega prepričanja in trdne zavesti, da je pravi mir in resničen napredek narodov in držav mogoč edinole na temelju medsebojnega spoštovanja, brez pogojne resnicoljubnosti in poštenja v vseh notranjih in zunanjih odnosih, v vsej notranji in zunanji politiki.

Samo iz takega, zares človečanskega in pristno krščanskega gledanja na vprašanje mednarodnega in meddržavnega sožitja more zrasti resničen mir in pravo blagostanje narodov in držav.

Obzornik.

MED MANJŠINAMI IN GEOPOLITIKO.

(O politični strukturi Evrope in o sredstvih sodobnega imperializma.)

I.

Medtem ko je pomenil spomladanski padec Avstrije odločilnejšo in resnično pomembno spremembo samo v totalitarnem bloku samem (Nemčija si je z njim pridobila v njem odločilno premoč proti Italiji) in medtem ko je imel ta dogodek v celotni politični strukturi Evrope samo značaj priprave na spopad med avtoritarnimi in demokratičnimi državami, je pa pomenil razkroj prve češkoslovaške republike vse več, kajti s korekturami meja, ki so zajele manj ozemlja in manj prebivalstva kakor »anšlus«, je dobila Evropa popolnoma nov politični obraz. To dejstvo je dovolj važno, da moramo potegniti pod dogodki črto in si ogledati rezultat v širši luči, kakor je to mogoče v dnevnem časopisju.

* * *

Polkovnik Moravec je v svoji študiji o geopolitičnem in strateškem položaju Češko-Slovaške glede na vso Evropo povsem trdno dokazal trditev, ki jo je pri nas v vsem časopisnem gradivu iz dobe boja za neokrnjeno Češko-Slovaško nakazal samo anonimni člankar v »Delavski pravici«¹, da je »Češko-Slovaška temelj evropskega političnega položaja in ravnotežja v njem« in da borba za njo »ni samo borba za obstoj ene od mnogih po vojni nastalih držav, ampak odločilna borba med demokratičnim in totalitarnim sistemom«. Položaj, ki je nastal po »sporazumu« v Münchenu, nam to trditev povsem jasno potrjuje.

Münchenski diktat je do kraja razkrojil in razdrobil tisto politično Evropo, ki se je razvila na podlagi mirovnih pogodb v Parizu, Evropo, ki je stala v znamenju francoske hegemonije. Na njeno mesto je postavil novo Evropo, ki je njena najznačilnejša črta, zlasti če jo primerjamo z njeno prednico, dejstvo, da je porinjena Francija s tem dejanjem, ki ga je celo sama podpisala, povsem na rob Evrope. Obdana je od treh strani od totalitarnih držav, izgubila je svoj zadnji in najbistvenejši prijem v Srednji Evropi, in to prav v trenutku, ko se je pokazalo, da tudi Anglija, njen najvažnejši zaveznik, ne misli več, da so francoski interesi tudi angleški in

¹ Pomen Češko-Slovaške v Evropi, Delavska pravica IX, 1938, št. 40, 29. sept.

da poskušajo angleški lordi s svojo staro taktiko izigravanja² rešiti iz položaja v Evropi kolikor se da, a ne za Francijo, marveč predvsem za Anglijo in — njene kolonije!

Toda Anglija in Francija z obiski v Berchtesgaden, Godesbergu in v Münchenu nista izgubili igre samo politično, kakor sta jo marca, marveč tudi moralno. Odkar je Ernest Pezet 25. februarja ob dogodkih v Avstriji interpeliral francosko vlado glede pogodbe med Francijo in Češko-Slovaško, so člani francoske vlade nešteto krat zagotavljali, da bodo Češko-Slovaško podprli. Zadnji v vrsti teh obetalcev je bil Bonnet 4. septembra, teden dni pred Nürnbergom.³ In vendar sta zapadni sili povsem odpovedali, ne da bi tvegali to, kar sta prej tolikokrat obljubljali. Povzpeli sta se celo do tega, da sta münchenski diktat proslavljali kot narodni triumf, ki jima je prinesel drugo zmago. Francija, ki je doslej po vsej svoji zgodovini lahko veljala kot vzorna zaveznica glede izpolnjevanja svojih pogodbenih obveznosti, je zavrгла svojo častno tradicijo in pustila svojo zaveznico povsem na cedilu. S tem pa je hkrati postavila na laž vso propagando, ki so jo vršili po vojski razni francoski instituti in krožki, vse politične zveze, ki jih je pletla po centralni Evropi. Njen politični sistem je z dejstvom, da ga je Francija priznavala samo ob ugodnih trenutkih in da ga je v uri nevarnosti zapustila, izgubil vso sredotežno silo, različne zveze in prijateljstva s Francijo so izgubile večji del svoje veljave in vrednosti, Francija se je sama degradirala v velesilo druge vrste. Izkazalo se je, da Mussolinijev načrt za razredno politiko, v kateri bi obvladovale štiri velesile vse važne politične odločitve, ni zadel v obeh zapadnih demokracijah na politične vodnike, ki bi se zavedali bistvene dileme med pravo demokracijo in jedrom vsakega totalitarnega sistema. Angleški lordi in francoskih »dvesto družin« so pokazali, da jim gre samo za lastne interese in da je bil njihov klic malim narodom po svetovni vojski samo spretna politična igra. V odločilnem boju za oblast na evropskem kontinentu med demokratičnimi in totalitarnimi silami je Hitler popolnoma zmagal. Pokazalo se je, da volja Francije in Anglije ne bo več merilo dogodkov v Srednji in Vzhodni Evropi. Nemčija je uveljavila v osrčju Evrope svojo hegemonijo v najvišji meri.

Češko-Slovaška je danes v njenih rokah, bodisi svojevoljno, bodisi pod pritiskom se mora vključiti v hitlerjevsko politiko. Poljska in Rumunija ne moreta drugega, kakor da mirujeta, kajti sicer more agitacija v Galiciji in v Besarabiji po sudetskem vzorcu postaviti ukrajinski problem, poleg tega je pri Romuniji dana še možnost madžarskega revizionizma v Erdelju. Nobena država evropskega jugovzhoda nima možnosti kakega odpora, niti političnega, niti gospodarskega.⁴ Belgija se sicer navidez še drži v demokratičnem bloku, toda dejansko se je s proglasitvijo nevtralnosti že obrnila proti Franciji: značilno je, da je poslala tako 21. maja, kot tudi septembra svoje čete samo na francosko mejo (septembra poleg 300.000 mobilizirancev celo čete, ki so bile prej v utrdbah ob nemški meji!). Flamska narodna stranka (Vlaamsch National Verbond) kaže močno vplivanje narodnosocialističnih idej, ki se je stopnjevalo že do zahteve, da

² Prim. Miro Jeršič, Angleška politika, Dejanje, I, 1938, str. 253—256.

³ Ernest Pezet (podpredsednik francoske parlamentarne komisije za zunanje zadeve, po političnem prepričanju krščanski demokrat), Un nouveau «feu grégois» descend le Danube, Avantgarde 1938, 15. okt., št. 150.

⁴ E. Pezet, Munich, Eurasie et colonies. Les risques d'une fausse paix. L'aube VII, št. 1909, 7. nov. 1938.

je treba Valonce pognati v Francijo.⁵ Tudi v Švici in na Holandskem se kažejo poskusi hitlerjevskega vpliva, dasi z manjšim uspehom.⁶ Vse male države, zlasti tiste, ki so nastale po vojski, so po okrnjenju Češko-Slovaške ostale v negotovosti in mrzlično iščejo novih poti v večjo gotovost in v politično jasnost.

Najznačilnejše za izločitev Anglije in Francije iz odločujočih vrst v Evropi je dejstvo, da so se spremenile meje med Češko-Slovaško in Madžarsko na Dunaju brez njih. Pri münchenskem »sporazumu« sta bili še potrebni, a z njim sta se sami tako oslabili, da sta mogli ostali dve podpisnici brez ozira na nji odločati o mejah v Srednji Evropi. Italijanski in nemški voditelji in listi so triumfirali: »Prvič po vojski ni odločala o Donavi Francija, marveč Nemčija in Italija... Dunajsko posredovanje vpeljuje abdikacijo in odstranitev Francije iz središča in vzhoda Evrope... To je konec in za dolgo... To je veličastna revanža za Versailles, manj kakor dvajset let po premirju.«⁷

»Nov »grški ogenj« se razširja po Donavi. In Donava se izgublja v Črno morje in Bospor. Polagoma more doseči Konstanška vrata, ogrozati Mosulska, doseči Sueški prekop. Kako ogromen požar... Odsvit ognja se vidi na nebu nad Londonom in Parizom.«⁸

II.

Trikratno Chaimberlainovo potovanje v Nemčijo, ki je dobilo svoj zaključek v münchenskem sporazumu, je torej povsem spremenilo dosežanje politično razmerje v Evropi. Z njim so dobile oblast nad Srednjo in deloma tudi nad Vzhodno Evropo totalitarne sile. Zato je nujno, da pregledamo načrte njihovih političnih vodij, da bomo spoznali, katero fazo v njihovem uveljavljanju predstavlja sedanjí položaj in kaj se bo — v kolikor je tako določevanje seveda sploh mogoče — še izvršilo.

Pri določevanju Hitlerjevega zunanjepolitičnega koncepta je stvar primeroma lahka. V zadnjih dveh poglavjih druge knjige svojega dela »Mein Kampf« je namreč dovolj obširno zarisal svoje poglede na nemško politiko proti evropskim velesilam (Deutsche Bündnispolitik nach dem Kriege) in na zgodovinsko nalogo nemštva v sedanjem položaju (Ost-orientierung und Ostpolitik). Iz teh dveh poglavij sem zbral najznačilnejša mesta tako, da nam dajejo kolikor mogoče enotno sliko.

Že pred vojsko je bila po Hitlerjevem mnenju pravilna pot nemške politike edino tista, ki bi krepila Nemčijo kot kontinentalno silo s pridobitvijo nove zemlje v Evropi, pri čemer bi se prav s tem pokazala naravna možnost poznejše izpopolnitve v kolonialnem ozemlju. »Usodo narodov zveže trdno samo pogled na skupen uspeh v smislu pridobitev, osvojitve, skratka, obojestranskega razširjanja oblasti.« To je Hitlerjevo izhodišče pri iskanju zaveznikov. »Nepomirljiv sovražnik Nemčije je in ostane Francija. Popolnoma vseeno, kdo je v Franciji vladal ali kdo bo vladal, ali Bourboni ali jakobinci, Napoleonidi ali meščanski demokrati, klerikalni republikanci ali rdeči boljševiki: končni smoter njihovega

⁵ L. Gerin, Ce que la Belgique a manqué, Esprit VII, 74, 1 nov. 1938, str. 190 do 202.

⁶ X. Schorderet, La Suisse devant le national-socialisme, Esprit I. c., str. 203 do 210; H. Ledeboer: Le national-socialisme en Hollande, Le voltigeur, št. 4, 16. nov. 1938.

⁷ Pezet, Munich etc.

⁸ Pezet, Un nouveau etc.

zunanjepolitičnega dela bo vedno poskus, da se polaste meje na Renu in da zavarujejo to reko s tem, da razkroje in zdrobe Nemčijo.« Francija dela zločin nad belo raso Evrope s tem, da pripušča tudi svoje črnce na višja mesta. »Ta narod, ki vedno bolj zapada mešanju s črnci, pomeni s svojo navezanostjo na smotre svetovnega judovskega gospostva stalno smrtno nevarnost za obstoj bele rase.« Nemogoče je vzdržati, da »teče življenjska žila nemškega naroda skozi plesišče afrikanskih hord...« — Hitler si nato postavlja vprašanje, »katere države bodo gledale na podlagi pogojev svojega lastnega obstoja in svojega tradicionalnega političnega vodstva v takem položaju (uničenju nemške srednje Evrope in v uveljavljanju francoske vojaške in politične hegemonije) ogroženost lastne bodočnosti.« »Če gledamo iz tega stališča po zaveznikih v Evropi, ostaneta samo dve državi, Anglija in Italija.« Angliji je velika Francija nevarna po svojem zemljepisnem položaju in po položaju v svetovni politiki. Francoski politični smotri so nasprotni angleškim: Francozi hočejo razdeljeno Nemčijo in meje Francije na Renu, Angleži pa hočejo vzdržati na kontinentu ravnotežje, kar je potrebno za angleško hegemonijo v svetu. Zato se morajo boriti proti vsaki premočni sili v Evropi. V angleških načrtih ni uničena Nemčija, marveč samo borba proti Nemčiji, ki bi hotela biti svetovna sila.⁹ Italijo sili proti Franciji njeno poslanstvo in položaj v Sredozemlju. V zvezi z Anglijo in Italijo »bi dobila Nemčija možnost, da pripravi v vsem miru to, kar je v okviru take koalicije itak treba pripraviti za končen obračun s Francijo.«

»Odločilna točka nemške zunanje politike« pa je po Hitlerjevih besedah razmerje do Rusije. »Zunanja politika narodnostne države mora zavarovati obstoj v državi zbrane rase s tem, da ustvari zdravo, življenja zmožno in naravno razmerje med številom in prirastkom naroda na eni strani in med veličino in dobrino zemlje in tal na drugi strani. Za pravo razmerje moramo pri tem vedno smatrati tisto stanje, ki zagotovi prehrano naroda na lastnem ozemlju. Vsako drugo stanje, naj traja tudi stoleja ali celo tisočletja, je kljub vsemu nezdravo in bo prej ali slej pripeljalo k oslabitvi, če ne celo k uničenju prizadetega naroda. Zemljišče države ima razen svojega pomena kot vir narodne prehrane še drug, vojaškopoličen pomen. Če si je narod zagotovil z dovolj velikim ozemljem svojo prehrano, je še vseeno potrebno misliti na zavarovanje zemljišča samega.

Če hoče narodnosocialistično gibanje resnično sprejeti veliko zgodovinsko poslanstvo za naš narod, mora, presunjeno od spoznanja in polno bolečine zaradi njegovega resničnega položaja na zemlji, predrzno in zavestno začeti boj proti nesmotrnosti in sposobnosti, ki sta se nudili našemu narodu na njegovih zunanjepolitičnih potih. Brez ozira na »tradicije« in predsodke mora najti pogum, da zbere naš narod in njegovo silo za napredek na tisti poti, ki vodi iz današnje ožine življenjskega prostora tega naroda k novemu ozemlju... Najvišji zakon narodnih socialistov v zunanji politiki je 'uravnovešanje narodnega števila z ozemljem'.

Le trije rezultati nemške zgodovine so po Hitlerjevem mnenju resnično pozitivni: Bavarska kolonizacija Vzhodne marke, osvojitve in naselitev ozemlja vzhodno od Labe in ustvaritev pruske organizacije. Zahteve po mejah iz l. 1914 so premalenkostne, da bi smeli z njimi zbrati ves nemški narod za seboj. Niti niso zajele vsega nemškega naroda, niti niso

⁹ Seveda je vprašanje, v koliko ni Hitler možnosti zveze z Anglijo zavrl že z istim delom, kjer izjavlja med drugim »Nemčija bo svetovna sila, ali je pa sploh ne bo«, še bolj pa s svojim političnim delom po nastopu na oblast.

bile dovolj zavarovane v vojaškem pogledu. Tak uspeh bi bil premajhen, za nemško silo brezpomemben, zato so take zahteve političen nesmisel s takimi posledicami, da je to v resnici političen zločin.

»Dejstvo, da uspe kakemu narodu pridobiti novo zemljo, ni nobena višja obveza za večno priznanje razmejitev. Kvečjemu dokazuje moč osvajalca in slabost trpečega. In samo v tej moči je pravica. — Narodnostno gibanje ne more biti odvetnik drugih narodov, marveč se bori le za lastni narod... Zlasti pa nismo varnostni stražnik znanih »revnih, malih narodov«, marveč vojaki svojega lastnega.«

Nujen poraz Francije ni končen smoter, temveč ima svoj pravi smisel v tem, da krije hrbet za povečanje ozemlja v Evropi. »Kajti rešitve tega vprašanja (ureditve razmerja med številom naroda in njegovim ozemljem) ne smemo gledati v kolonialnih pridobitvah, temveč izključno v pridobivanju novega naseljitvenega področja, ki poveča zemljišče matice same in s tem ne le da ohranja nove naselnike v najožji skupnosti z rodno zemljo, marveč tudi zagotovi celotnemu ozemlju tiste prednosti, ki leže v njegovi združeni velikosti.

S tem narodni socialisti zavestno postavljamo črto pod zunanjepolitično smer predvojne dobe. Začenjamo tam, kjer so nehali pred šestimi stoletji. Ustavljamo večno reko Germanov na jug in na zahod Evrope in obračamo pogled na zemljo proti vzhodu. Končno sklepamo s kolonialno in trgovsko politiko predvojne dobe in prehajamo k bodoči politiki zemlje.

Če govorimo danes v Evropi o novem zemljišču, moremo misliti v prvi vrsti na Rusijo in njej podložne obrobne države.«

Ob koncu zunanjepolitičnega razpravljanja poda Hitler še politični testament narodnega socializma: »Ne trpite nikoli nastanka dveh celinskih sil v Evropi. V vsakem poskusu, da se organizira na nemških mejah druga vojaška sila, in naj bo tudi samo v obliki države, ki bi bila sposobna za vojaško silo, glejte napad na Nemčijo in glejte v tem ne le pravico, marveč tudi dolžnost, da preprečite nastanek take države z vsemi sredstvi do porabe orožja, če pa je že nastala, pa da jo spet razbijete. — Skrbite za to, da ne dobi moč našega naroda podlage v kolonijah, marveč v domovinskih tleh v Evropi.«

* * *

Glede Mussolinijevih pogledov na politične naloge Italije nismo tako dobro poučeni. Vsa izkušnja tudi kaže, da je pravilno mnenje, da se prevejana latinska diplomacija ne pusti preveč trdno navezati na kak okostenel diplomatski načrt. Mussolini je deloma navezal na stare italijanske načrte predvojne dobe (Abesinija!), predvsem pa je v naslonitvi na rimsko tradicijo starega veka začel poudarjati posebno poslanstvo Italije v Sredozemlju, ki ji je naloženo že po središčni legi v tej zemljepisni enoti. Igra v vsej severni Afriki in v Siriji in Palestini (proglasitev Mussolinija za varuha muslimanov!), stalni poskusi političnih zvez z državami na Balkanu in s Turčijo in končno italijanski poseg v Španijo, vse to nam kaže odločnost v tem vprašanju, v katerem črpa Mussolini iz rimske tradicije. Kdor je hodil po Via dell' Impero v Rimu in videl ob njej na steni ob nekdanjih rimskih forumih tri zemljevide o razvoju rimskega imperija in na četrtem današnje italijansko državo s kolonijami, se mu je italijansko stremljenje po obvladanju Sredozemlja gotovo neizbrisno vtisnilo v spomin, prav tako,

kakor vsakemu obiskovalcu letošnje veličastne razstave »Mostra Augustea della Romanita«, ki je znal pronikniti skozi zgodovinsko dokumentarično vrednost te razstave do njene spretne politične ureditve (zlasti oddelek »Immoralita dell' idea di Roma. La rinascita dell' Impero nell' Italia fascista«!) in do njenega sodobnega pomena.

Toda prav tako jasno, kakor ideja sredozemskega poslanstva, pa se kaže v politiki Mussolinijeve Italije tudi dejstvo, da se Mussolini noče odreči svojemu vplivu v Podonavju. Tudi on ni zadovoljen s preveliko mogočnostjo Nemčije. V zadnjem času se jasno kaže ta politična smer v diplomatskem boju okrog Podkarpatske Rusije, saj ne gre pri tem Mussoliniju, Madžarski in Poljski za nič manj, kakor da se postavi pred nemško prodiranje proti vzhodu trdna barikada, ki bi segala od Baltika do Črnega morja. Sicer pa se kažejo razlike med nemškim in italijanskim konceptom tudi še v nekaterih drugih vprašanih ureditve evropskega jugovzhoda, dasi zelo zakrito. Glavna razlika med obema državama pa je v dejstvu, da italijanski načrti v kolonijah družijo Anglijo in Francijo v enoten blok, proti kateremu so naperjeni italijanski kolonijalni načrti v taki meri, da izzivajo vojno, dočim Nemčija hoče ti dve velesili razdružiti in držati s kolonialnim vprašanjem zaenkrat samo v stalni napetosti in vezanosti, dokler ne izvrši svojih načrtov v Vzhodni Evropi.¹⁰

* * *

Nemčija si danes gradi še severno pot proti Rusiji. Spor med Litvo in Poljsko, ki je bil doslej primeroma malo pomemben, se utegne spremeniti v sredstvo, s katerim bo pridobila Nemčija to državo povsem zase¹¹ in jo izluščila iz zveze z Rusijo. Preostala bi le še pridobitev Estonske, Letonske in Finske, kar po Pezetovem mnenju za III. rajh po dogodkih ob Češko-Slovaški ni več nerešljiva naloga.

Skratka, Pezet je mnenja, da ni več daleč do odločilnega spopada med Nemčijo in Rusijo, ki ga Hitler napoveduje v svojem delu. Južna pot po Donavi in po slovaško-ukrajinskem hodniku je že odprta, severna proti Kareliji, ki ima namen, da odreže Rusijo od njej nujno potrebnega Belega morja in da preseka zvezo med Leningradom in Moskvo, se polagoma odpira. Od sodelovanja ali nevtralnosti Poljske, Rumunije, Madžarske, baltičkih držav in ostanka Češko-Slovaške je odvisno, ali se bo nemški napad izvršil samo na dveh krilih, ali pa bo frontalni.¹² Pezetova misel je sicer morda nekoliko preveč skonstruirana, toda popolna resnica je to, da je prav on že celih deset let popolnoma točno napovedoval dogodke, ki so se izvršili, odkar je prišel Hitler na oblast, in to zlasti glede usode Srednje Evrope potem, ko se bo Hitler polastil Dunaja in Prage.

* * *

Posebno vprašanje v bodočem političnem razvoju je seveda vprašanje kolonij, ki ga načenjata centralni sili z vedno večjo odločnostjo. Zdi se, da se politična stavba zapadnih velesil ruši tudi v tej točki. Gotovo je, da »München razveljavlja Versailles tudi v določbah o kolonijah«. Neprestano narašča ogroženost Avstralije in Indokine po Japoncih, vedno jasneje se oblikujejo nemške in italijanske zahteve po reviziji kolonij v Afriki.

¹⁰ Prim. Eržen Jože: Nova trozveza, Dejanje, str. 58—62.

¹¹ O vprašanju Litve prim. obširen članek: Charles Ferrus, Position de la Lituanie v ženevskem tedniku La tribunes des Nations, IV, 1938, 3. nov., št. 209.

¹² Pezet, Munich etc.

Italijanska kolonizacija v Libiji ima po domnevi nekaterih tudi ta namen, da prenese tudi v Afriko metodo narodnih manjšin (Tunis!), potem ko so v Palestini že spretno porabili arabski protijudovski odpor.

Napovedi o razvoju dogodkov so seveda skoro nemogoče, političen položaj je danes mnogo preveč negotov, poleg vsega tega pa gre sedaj za interese zapadnih demokracij samih! Načelno pa je gotovo ravnatelj francoske kolonialne šole, Robert Delavignette popolnoma točno označil položaj, ko je ugotovil, da z golo revindikacijo kolonij svetovni mir ne le da ne bi bil rešen, marveč bi prišel še v večjo nevarnost. Nemški gospodarski sistem namreč ne sloni na kolonijah, marveč na načelu avtarkije. Kolonije so mu potrebne zgolj za strateška oporišča. Poleg tega je treba poudariti, da sta v Evropi danes dva bloka, ki se razlikujeta v svojih temeljnih pojmi. S tem, da se ustvari analogno Srednji Evropi še Srednja Afrika, bi se fronte le še podaljšale, nevarnost za mir bi bila še večja. Problem afriških kolonij je problem, kako bi vse države, ki so njihove lastnice, med seboj sodelovale. Pri tem bo treba kljub vsem rasističnim tezam upoštevati tudi rodove domačinov, ki se vedno bolj prebujajo. Od takega sodelovanja seveda ne bi mogli izključiti Nemčije, toda preden bo tako sodelovanje z obema velesilama Srednje Evrope možno, bo treba razčistiti vsa vprašanja, ki ju ločijo od zapadnih demokracij.¹³ Svoje četrti brez obveze za to sodelovanje pa ne more in ne sme zahtevati nobena država.

III.

Pazljivega opazovalca boja za spremembo mej stare češkoslovaške republike je presenetila hitra bistvena sprememba metode, ki se je pojavila pri razlogih za revizijo po Münchenu. Pred münchenskim sporazumom so vse zahteve za spremembo meja temeljile na zahtevi po samoodločbi manjšin, ki so bile v Češko-Slovaški, po njem so se pa Madžari nenadoma postavili na stališče zgodovinskega prava države krone sv. Štefana, pojavljati se je pa začelo celo geopolitično načelo proti narodnostnemu. Na to zadnje načelo se je naslonila tudi oficiozna italijanska zunanje-politična revija »Relazioni internazionali«, ko je zahtevala, naj se Madžarski da vsa Slovaška in vsa Podkarpatska Rusija. Nagel preobrat od narodnostnega načela preko zgodovinskega prava k geopolitiki, kjer odloča o politični in gospodarski obliki in razmejitvi države fizikalno izoblikovanje ozemlja — s čimer je človek podrejen snovi! — je povzročil najrazličnejše komentarje. Rimski dopisnik »Tempsa« je domneval, da je Italija naredila ta bistveni preobrat v metodi iz oportunizma, ker se zaveda, da bi se čisto narodnostno načelo v kakem neugodnem trenutku moglo obrniti proti njej sami, ker ima v svojem področju strnjeno naseljeno slovansko in nemško manjšino, v baselski »Nationalzeitung« pa je izšel članek, kjer je razložena uporaba različne metode s tem, da je bilo proti Češki možno nastopiti učinkovito edino z narodnostnim načelom, proti Slovaški pa obratno edino z geopolitičnim načelom. Kjellén in Haushofer sta namreč pri geopolitični analizi Češko-Slovaške prišla do rezultata, da je zapadno krilo države gospodarsko harmonično zgrajeno in geopolitično dobro omejeno, toda narodnostno raztrgano, vzhodni del, ki ima sicer obilo naravnih bogastev, pa razbija gospodarsko enoto predvojne Ogrske.

¹³ Robert Delavignette, Équipe Euraficaine. Place pour l'Allemagne?, Esprit l. c., str. 211—227.

»Jugovzhodna državna meja, ki teče preko številnih rečnih dolin, reže mnogo radialnih prometnih črt notranjekarpatskega kotla in daje dolgemu vzhodnemu krilu države značaj geopolitičnega nestvora.« Trampler v drugem delu Haushoferjevega geopolitičnega priročnika je še izrazitejši: »Vse reke te ostroge kažejo na enotnost z ogrsko ravnino.«¹⁴ Potemtakem bi Hitlerja in Mussolinija vodile v resnici pri vsem boju geopolitične smerne, ki sta jih zarisala Haushofer in Kjellén. Naj bo že s tem tako ali drugače, na vsak način je prav ob tem primeru vredno analizirati metode obeh totalitarnih velesil.

Prva značilna poteza njihovih zahtev, vsaj glede revizije meja v Evropi, je utemeljevanje s poudarjanjem narodne celotnosti (Avstrija, CSR). Toda vse do češkega primera se nista še nikdar naslanjali na demokratično načelo narodne samoodločbe, marveč sta vselej postavljali za podlago svojih zahtev prav v smislu svojega avtoritarnega sistema voljo »vodje«, ki ima zaradi svojega višjega poslanstva edini pravico, da govori v imenu vsega naroda, tudi njegovih manjšin, dasi morda tudi proti njihovi lastni želji (»ein Volk, ein Reich, ein Führer«!). To voljo so podprli z zbiranjem čet ob meji prizadete države, z intervencijami za ugoditev zahtev tistih strank v državi, ki so zastopale voljo »vodje« v državi sami in z grožnjami oborožene intervencije. To smer metode je Hitler zarisal že v svojem avtobiografskem delu »Mein Kampf«: »Osvobojenje stiskanih, odcepljenih delcev naroda ali pokrajin države se ne izvrši na podlagi želje stiskanih ali protesta onih, ki so zunaj, marveč s sredstvi moči bolj ali manj samostojnega ostanka bivše skupne domovine.« V prakso so to metodo nasilnega zunanjepolitičnega pritiska z grožnjo vojske predstavili najprej Turki ob sporu glede Alessandrette, a Nemci so jo takoj takrat imenovali vzorno metodo za revizijo mirovnih pogodb (»Musterbeispiel«, Volk und Reich) in so jo odtlej že dvakrat tudi porabili. Toliko bolj zanimivo je, da je Hitler ob svojem zadnjem nastopu smatral za potrebno, da »vzame iz slovarja demokratičnih gesel načelo narodne samoodločbe« in da ga porabi kot orožje v borbi za revizijo meja, medtem ko ga je doslej, v kolikor ga je sploh upošteval, porabljal samo kot sredstvo za naknadno opravičevanje svojih korakov (plebiscit po anšlusu). Seveda se ob točnem razlikovanju pojavi vprašanje, ali se totalitarni režim, ki negira bistvene podlage narodne samoodločbe (pravice posamezne osebe),¹⁵ sploh more opravičeno sklicevati na to načelo, ki z njegovo porabo zanika samega sebe in svoja temeljna načela.

Druga značilnost načina osvajanja, ki je prvi, manjšinski, deloma sorodna, je izrabljanje neurejenosti mladih slovanskih držav, v katere se je po vojni zateklo po več sorodnih narodov, zlasti spore med centralistično in avtonomistično ureditvijo države (prim. izrabljanje in umetno napihovanje slovaškega vprašanja v CSR, ki je pod nemškim vplivom

¹⁴ Kjellén - Haushofer: Die Grossmächte vor und nach dem Weltkriege, Leipzig 1933, str. 208. Trampler v članku Die Staaten der europäischen Schütterzone v priročniku: Haushofer: Jenseits der Grossmächte, Macht und Erde 2, Leipzig 1932.

¹⁵ Prim. odgovor Germanie na prošnje s številnimi podpisi: »voditelj ne izvaja svoje oblasti in avtoritete od ljudstva, ampak je poklican [od zgoraj]. Voditelj, od katerega izhaja tudi vse pravo, ne išče v ljudski volji in volitvah soglasnosti naroda za svoje ukrepe.« (Gl. dr. I. Ahčin, Totalna država, Čas XXVIII, 1933/34, str. 236) in izjavo enega od vodilnih italijanskih fašistov: »tudi če bi se dvanajst milijonov „ja“ spremenilo v štiriindvajset milijonov „ne“, bi fašistična država ostala: morali bi smatrati, da je narod prijela kolektivna blaznost.«

zagrešilo težke politične napake — zveza z Madžari in Nemci proti Čehom! — in zašlo v Sidorjevem krilu ljudske stranke gotovo predaleč v ekstreme), zlasti s pomočjo iskanja in skoro bi rekel provociranja malih narodov, ki nimajo lastne države, pa bi jo hoteli ali (v nemških tezah) morali imeti.¹⁶

Tretja značilnost, od prejšnjih dveh bistveno različna, pa totalitar- nemu sistemu in njegovemu podrejanju osebe višjim sociološkim enotam (t. j. v tem smislu, da jim oseba ni smoter, marveč sredstvo), n. pr. državi, ter materialističnim pogledom in metodam sodobnega sveta sorodnejša in bližja, je geopolitična smer pri osvajanju. V načrtih se ta smer kaže popolnoma jasno, v praksi pa se je uveljavljala do Münchena samo v izven- evropskih predelih (Abesinija, japonski napad na Kitajsko). Zdi se pa, da bo v bodočnosti prav ta moment igral veliko vlogo.

To so tri glavne značilnosti pri neposrednem osvajanju novega ozemlja. Poleg teh imajo totalitarne države v zunanji politiki še različna sredstva, s katerimi spravijo v odvisnost »neodvisne« države (n. pr. nepo- sreden političen pritisk: ČSR, navezovanje gospodarskih stikov v tako veliki meri, da je gospodarstvo »neodvisne« države brez teh stikov povsem neuravnovešeno, kar daje možnost političnega pritiska z grožnjami na gospodarskem področju, n. pr. Bolgarija, Madžarska; in končno vmešavanje v notranjepolitične spore zaradi ideoloških vzrokov: Španija, Kitajska), ki jih pa ne bomo obširneje analizirali.

Mesto tega bi hotel potegniti pod vso to analizo položaja črto v obliki nekoliko sinteze in par zaključkov. Predvsem se kaže v sodobnem politič- nem razvoju vedno večja važnost manjšinskega vprašanja, ki bo gotovo še dalje naraščala, zlasti ko se bo začela vračati v Evropo resnična politična morala v mednarodnem življenju.¹⁷ Pri tem je treba poudariti, da ločimo več vrst manjšin: 1. manjšino, ki je strnjeno naseljena in ločena od svojega naroda samo po državni meji, seveda lahko tudi po svoji prosti volji (prim. Alzacijo); 2. manjšino, ki jo sestavljajo raztresena naselja ločena od matice, ustvarjena v bližnji ali daljnji preteklosti, in 3. manjšine, ki so nastale s potujčevanjem domačega prebivalstva in torej niso manj- šine v pravem pomenu besede, ali pa manjšine, ki jih sploh ni, ker obsto- jajo v resnici samo na papirju, v statistikah. K tem zadnjim manjšinam spada seveda tudi manjšina, ki se poskuša ustvarjati iz kakega imperiali- stičnega vidika.¹⁸

Če pod tem kriterijem pregledamo ozemlje, ki leži med Nemčijo in med Rusijo, odnosno med nemškimi in ruskimi narodnostnimi mejami (kajti tako zapadna, kakor vzhodna meja tega področja z narodnostnimi mejami ne sovpadata), vidimo, da je narodnostno izredno spremešano.

¹⁶ Značilno za uspehe te nemške propagande se mi zdi, da v tujih statistikah (na razpolago imam angleško, francosko in nemško) še vedno štejejo n. pr. za državni narod v Češko-Slovaški samo Čehe, Slovake pa med manjšine, podobno za Jugoslavijo za državni narod samo Srbe ali Srbe in Hrvate, Slovence ali Slovence in Hrvate pa za manjšino. Prim. angleško brošuro »Minorities«, fran- cosko revijo *Univers* (IV, 1938, 34; *Quelques notes documentaires sur les mino- rities en Europe centrale*, str. 95—98) in nemško statistiko v že citiranem Tramp- lerjevem članku.

¹⁷ Prim. dr. Fabijan Janez: Manjšinska politika v povojni Evropi, letošnji letnik Časa, str. 3—9.

¹⁸ Prim. letošnji letnik Časa, str. 10—18. Gotovo je pravična zahteva, da se potujčevani predeli izroče v upravo prizadetemu narodu, da ne izgublja več svoje krvi.

Manjšine prve vrste so v državah tega pasu predvsem na vzhodu, o katerem je zapisal Trampler, da se bodo njegove meje prej ali slej pomaknile gotovo proti zahodu na narodnostne meje Ukrajincev in Belorusov.¹⁹ Če izvzamemo to mejo, kjer gre taka manjšina kar v milijone, je v pasu ta vrsta manjšine precej nizko omejena, dasi tvori zaradi absolutne majhnosti narodov, ki so v njem naseljeni, še vedno relativno precej akutna vprašanja.

Bolj kakor te manjšine pa so in bodo ostale²⁰ značilne za ta predel manjšine druge vrste, kajti v njem so predeli, ki so jih v preteklosti kolonizirali z najrazličnejšimi narodnostmi, vojaška prerivanja in spreminjanje meje so seveda vse to še podpirala. Nikjer drugje ni tako heterogenega prebivalstva, kakor na pr. v Vojvodini, v Macedoniji, v Erdelju, nekaterih predelih Poljske, Češke in Slovaške. Pa tudi tretja vrsta manjšine v državah tega pasu in manjšina prve vrste za nemškimi in italijanskimi mejami je ena od značilnosti tega pasu.

Druga značilnost, ki jo opazimo takoj ob analiziranju tega pasu, je dejstvo, da so v njem naseljeni sorazmerno majhni narodi: Grki, Bolgari, Srbi, Hrvati, Slovenci, Madžari, Romuni, Čehi, Slovaki in Poljaki; z Litvanci, Latiši, Estonci, Finci, Švedi, Norvežani in z Danci pa se podaljša ta vrsta malih narodov še daleč na sever v baltski prostor. Ta izredna razdrobljenost zahteva tudi izredne politične ureditve. Prav v tem prostoru, ki so ga doslej vedno imeli različni imperializmi za svoje igrišče, se najbolj akutno, a hkrati tudi v najtežji obliki pojavlja vprašanje evropske zveze. Danes, po velikem propadu Društva narodov, se zdi morda razpravljanje o tem vprašanju nekoliko utopično, a vendar je prav danes, ko sta pokazali zapadni velesili svojo pravo lice, zahteva bolj zrela, kakor je bila prej in bo morda tudi prav zaradi današnjih okoliščin dobila precejšen pospešek v svojem razvoju.

Jasno se je namreč pokazalo, da ne more ustvariti evropske zveze nobena velesila, ki ima imperialistične ambicije. Tudi zveza s Francijo je namreč, kakor priznavajo danes Francozi sami,²¹ pomenila spravljanje neodvisnih držav v odvisnost od Francije: vse utrdbe, meje, diplomacija, gospodarstvo in finance, vsi ti bistveni elementi narodne neodvisnosti v Avstriji in v državah Male antante, zlasti Češko-Slovaške, niso bili vodeni iz domačih prestolnic, marveč iz Pariza. Ta vrsta odvisnosti je neizogibna, če hoče ustvariti Evropsko zvezo katera koli od sodobnih velesil. Imperializem je namreč v sodobnem svetu in njegovem pojmovanju družbe v bistvu isti prilastek države, kakor stremljenje za čim večjim brezobzirno pridobljenim dobičkom in dobrinami pri sodobnem pojmovanju človeka.

Narodi vmesne zone se bodo morali sporazumeti sami med seboj,²² po načelu enakopravnosti in v duhu obče človeške kulture. Toda tudi med njimi tak sporazum ne bo mogoč brez preobrazbe človeka in vsega naroda v smislu prave personalistične kulture. Samo ta kultura, ki pojmuje tudi narode kot samosvoje osebe z vsemi dolžnostmi in pravicami, ki iz tega izvirajo, kaže tudi možnosti pravičnega reševanja manjšinskega vprašanja.

Bogo Grafenauer.

¹⁹ Trampler, l. c.

²⁰ Prva vrsta manjšin bo namreč najbrž prej ali slej s pravičnejšo razmejitvijo bolj ali manj izginila.

²¹ Prim. Mounier, *L'Europe contre les hégémonies*, Esprit l. c., str. 147—165.

²² O posebnih nalogah slovanskih narodov pri tem delu prim. mojo notico o vprašanju slovanstva v decembrski številki Dejanja.

Ocene.

ZGODOVINA.

Franc Grivec, Slovenski knez Kocelj. Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana 1938. Mali 4°, str. 299. Cena luksuzne izdaje 300 din, navadne izdaje 120 din.

Ta zanimiva monografska študija našega plodovitega bogoslovnega znanstvenika je nekaka sinteza njegovih dosedanjih spoznanj in odkritij o Ciril-Metodovem misijonskem in književnem delu med panonskimi Slovenci. Iz pičlih zgodovinskih odlomkov in iz takratnih cerkvenopolitičnih dogodkov je avtor skušal sestaviti zgodovinsko podobo slovenskega kneza Koclja, ki mu je eden največjih in najidealnejših slovanskih vladarjev. Kot velikodušen pokrovitelj svetega Metoda in vnet pospeševatelj staroslovenske krščanske prosvete je knez Kocelj književno in apostolsko delo sv. Cirila in Metoda v odličnem trenutku tako podprl, da ni obtičalo v prvih povojih, marveč je moglo preživeti vse katastrofe Velike Moravske in slovenske Panonije. Te misli naglaša pisatelj v uvodu na prvih šestih straneh, in pod tem vidikom je tudi treba presojati knjigo. Kdor pozorno motri poedina poglavja in njih logično povezanost, vidi v delu umetno zgrajeno zgodovinsko arheološko rekonstrukcijo panonske Slovenije, v katere središču je knez Kocelj in njegov dvor ob Blatnem jezeru. G. pisatelj piše dosledno Blatensko jezero, dasi na str. 20 omenja, da so Slovani jezero z močvirno okolico vred imenovali *Blatno*.

Prvo poglavje o slovenskih knezih (9—12) podaja kratek pregled Karantanije in nekaterih znanih karantanskih knezov, njih pokristjanjenje in odvisnost od Bavarcev in Frankov, upor posavskega hrvaškega kneza Ljudevita (819) in izgubo dotedanje slovenske politične samostojnosti. V duhu moderne historiografije poudarja avtor, da izguba narodne individualnosti in državne zavesti ni bila popolna, marveč samo delna. Trden dokaz za svojo trditev zre v obredu ustoličevanja koroških vojvod, ki se je tja do drugega decenija 15. stoletja ohranil. Dobro tiskani odstavek o razmerju Bavarcev do Frankov (12) nekoliko kali celotno zvezo pripovedovanja in zveni kot nekako šolsko pojasnilo, ki bi bolj primerno spadalo zadaj med opombe, ne pa v tekoči tekst. Drugo poglavje (13—30) je posvečeno Kocljevemu očetu Pribini in njegovi življenjski tragediji ter razvoju mejne grofije Spodnje Panonije. Pribina je še kot nitranski knez, najbrž iz državno obrambnih ozirov, leta 830. pri svojem gradu v Nitri postavil krščansko cerkev, ki jo je posvetil salzburški nadškof. Zaradi centralistično agresivne politike velikomoravskega kneza Mojmira pa je Pribina po treh letih bežal preko Donave k Radbodu, mejnemu grofu Vzhodne krajine. Za Pribinov beg navaja Grivec dve možnosti: ali je morebiti uvidel, da bi bil boj proti obsežnejši in vojaško močnejši Moravski brezuspešen, ali pa ga je morebiti Mojmir z nepričakovanim napadom presenetil (15). Vendar pa je bil Pribinov beg zanj in njegovo družino pomemben. Na prigovarjanje Ludovika Nemškega, kateremu se je leta 833. v Regensburgu poklonil, se je dal poučiti v krščanski veri, nakar je v cerkvi sv. Martina v Traismauerju pod Kremsom ob Donavi prejel sv. krst. Ker se z Radbodom ni razumel, je iskal zavetja pri Bolgarih in posavskemu knezu Ratimiru. Po porazu Ratimira se je znova zatekel k Frankom, ki so ga prijazno sprejeli. Ludovik Nemški mu je okoli leta 840

podelil nekoliko zemlje ob reki Zali pri Blatnem jezeru v začasni fevd, ki pa ga je z listino z dne 12. oktobra leta 847. spremenil v stalno in dedno last, Pribino pa imenoval za mejnega grofa Spodnje Panonije. Tu je v dvajsetih letih svojega modrega vladanja deželo dvignil gmotno in versko; za razširjenje in utrditev krščanstva je zgradil nad 20 cerkva.

Po tem razmeroma dolgem uvodu sledi v tretjem delu (30—206) podroben opis Kocljeve mladosti, njegovega trinajstletnega vladanja (861 do 874) in njegovih odnosov do solunskih bratov in slovenske prosvete. Zanimiva je vsaj približna ugotovitev Kocljevega rojstva. Opirajoč se na domnevo, da je ob posvetitvi cerkve Matere božje v Blatogradu dne 24. jan. 850 nastopal Kocelj kot samostojen velikaš in posestnik, ki je moral imeti nad dvajset let, sklepa avtor, da se je rodil okoli leta 825. Kocelj, ki je bil sprva po svojem mišljenju in po svoji izobrazbi nemško orientiran, se je pod vplivom nove nemške, Slovanom sovražne politike spravil z Rastislavom in svojo državno in cerkveno politiko preusmeril »kot samostojno misleč slovenski knez, ki je postal Rastislavov zaveznik in junaško velikodušen pokrovitelj sv. Cirila in Metoda«. Naslanja se na to tezo, nas avtor postopoma seznanja z živahnim misijonskim delovanjem salzburškega klara in od njega vzgojenega domačega slovenskega duhovskega naraščaja v Spodnji Panoniji, z nastopom sv. Cirila in Metoda na Moravskem in z njunim prihodom v Blatograd, najbrž spomladi 867, kjer je »posebej učen Ciril s svojo svetniško milino in apostolsko gorečnostjo popolnoma osvojil Kocljevo srce« (54). Zaradi spoznanja in prijateljskega občevarja s svetima bratoma je Kocelj vzljudil slovensko pismo in knjigo, se odločil za slovensko bogoslužje in za odcepitev slovenskega ozemlja od nemške hierarhije. Kot goreč kristjan in odkrit prijatelj je Kocelj odslej kompas, ki usmerja vse nadaljnje Ciril-Methodove korake. Po Kocljevem nasvetu sta sveta brata iz Benetk krenila v Rim in ne v Carigrad, po njegovem sodelovanju je bilo v Rimu odobreno slovensko bogoslužje, po njegovem prizadevanju je bila tudi ustanovljena panonsko-moravska nadškofija. Da se Metod po Cirilovi smrti ni vrnil v Carigrad ali v samostan ob vznožju Olimpa v Mali Aziji, marveč v Panonijo, je bila nemala zasluga kneza Koclja, »ki mu je bil v bridkih dnevih po Cirilovi smrti glavna opora, in ki mu je omogočil nadaljevanje slovanskega apostolskega dela« (85). Kocelj je bil tudi tisti, ki je v dneh Methodovega zapora obveščal Rim in tako tudi pripomogel k njegovi rešitvi iz ječe. Svojo vnemo za slovensko stvar in slovensko bogoslužje je končno plačal s svojo tragično smrtjo. Po letu 974. ni o »Koclju v zgodovinskih virih nobenega sledu več... Ali je padel v boju, ali je umrl naravne smrti, ali ga je zadela Rastislavova usoda? Ne vemo. Slutimo, da so njegovi močnejši gospodarji izvršili, kar so mu grozili, ko so morali svetega Metoda izpustiti... Ako imaš tega pri sebi, ti ne bomo prizanesli« (143—145).

Tako je pisatelj metodično skušal podati natančno analizo Kocljeve rasti in njegovega doslej še premalo poznanega dalekosežnega vpliva na versko in prosvetno delo slovanskih apostolov. Blatograd, ki je bil že za Pribine središče krščanske prosvete, je za Koclja postal ognjišče staro-slovenske književnosti in izobrazbe ter slovanskega misijonstva. V potrdilo svojih včasih skoraj smelih trditev je avtor uporabil stare ohranjene vire, zlasti Žitje Konstantina in Metodija ter Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev, in znanstvene izsledke moderne literature. S stvarno oceno poedinih, tudi legendarnih poročil, je skušal izluščiti iz njih čisto jedro, ki mu v zvezi z drugimi zanesljivimi viri pojasnjuje in osvetljuje osebe in dogodke. Tako

razglabljanje zahteva veliko truda in ljubezni do predmeta. In res preveva vse delo vidna ljubezen do slovenstva, slovenskega kneza in slovanskih apostolov. Slovenski knez Kocelj je ideal zavestnega Slovana, zato nam je vseskozi tako simpatičen. Pisatelj se je v delo vživil in ob njem, posebno pri zemljepisnih in krajepisnih očrtih, tudi čustveno razgibal. Zato se tu pa tam zdi način obravnavanja za znanstvene zahteve skoraj preveč deskriptiven. To je razumljivo in hkrati tudi opravičljivo, ker je knjiga namenjena tudi širšim ljudskim plastem, ki jo bodo lahko razumeli in z veseljem prebirali. Sicer pa ima delo, ki je pisano s temeljitim poznavanjem vse takratne sodobnosti, logično in jasno, obilo vrlin, ki jih je treba priznati. Tudi jezikovno je na višku: pisano je v čisti slovenščini, brez običajne tuje navlake in v gladko tekočem jeziku.

Komu bodo morda manj ugajale nekatere daljše ekskurzije in beležke, ki so same na sebi zanimive in važne in tudi za spoznavanje naše pradavnine pomembne, ki pa vendar ne spadajo strogo v okvir naslova. Zopetno in zopetno oddaljevanje od osnovnega vprašanja moti pazljivost bralca in trga celoto in enoto pripovedovanja. Brez tega bi bila knjiga po številu strani sicer krajša, pa zato bolj jasna in prozorna. Nekateri taki miselno epični izleti bi bili: Sv. Ciril in Metod med Moravani (42—44); V Akvileji in Benetkah (61—68); Grob svetega Cirila (78—81); Poslednja leta svetega Metoda (146—152); Stiki slovenskega pismenstva in cerkvenoslovanske književnosti (169—176). Poglavlja Kocljev dvor ognjišče staroslovanske književnosti (153—158) in v Kocljevi knjižnici (159—168), ki pa sta precej problematičnega značaja, bi bila bolj primerno uvrščena spredaj, ko je govor o Kocljemem verskem in prosvetnem prizadevanju. Malo verjetno se zdi dozdevno Kocljevo vplivanje na pismo papeža Janeza VIII. zagonetnemu srbskemu knezu Mutimiru, kateremu papež priporoča, naj v cerkvenem oziru svojo kneževino podredi Metodovi nadškofiji (177—180). Te labilne domneve se menda tudi pisatelj sam zaveda, zato dostavlja: »Sodelovati je mogel tudi knez Kocelj« (178). Zaradi pomanjkanja izvestnih sodobnih prič je še več drugih vrzeli, ki jih skuša avtor premostiti in podpreti s pogojnimi rečenicami: morebiti, bržda, mogoče je, verjetno je. Pogojnica verjetno je se samo v tekočem besedilu, ne vstevši obsežnega viroslova, nad petdesetkrat ponavlja. Je pač delo prvi poskus, očrtati celotno zgodovinsko podobo moža, čigar življenje in stremljenje je še premalo dognano in znanstveno izdelano, da bi bila o njem mogoča jasna in dokončna sodba. Neprijetno dirnejo tudi številna ponavljanja istih misli, stavkov in vprašanj, ki jih avtor na različnih mestih tudi različno rešuje. Str. 110: Tako je bila leta 870 spisana resna zgodovinska spomenica Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev — str. 210 pa: Spomenica je mogla biti spisana šele 871, kakor trdijo mnogi novejši zgodovinarji. Str. 102: Salzburški spis Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev izrečno navaja slovansko bogoslužje kot odločilni vzrok, da se je salzburška duhovščina iz Panonije umaknila — str. 256 pa: Nemški cerkveni zgodovinar J. Ginzl piše pravilno, da odhod salzburškega nadduhovnika iz Panonije ni bil popolnoma prostovoljen in ne samo posledica slovanskega bogoslužja, kakor trdi Conversio. Str. 29: L. 844 se je v Panoniji naselil regensburški duhovnik Dominik, brez dvoma jako izobražen mož... Kakor knez Pribina, tako je tudi salzburški nadškof v Blatenskem gradu hotel imeti jako izobražene duhovnike. Po Dominikovi smrti je nadškof tja poslal duhovnika Svarnagala, ki ga stari viri izrečno hvalijo kot priznanega učenjaka in učitelja. Taki in podobni superlativi o izredni izobrazbi salzburških misijonarjev v Panoniji, ki se še na več mestih skoraj dobesedno povračajo, se zde nekoliko pretirani, še posebno če pomislimo, da je bil tedaj karolinški duhovni preporod, zlasti v vzhodnih predelih nemške države, šele v razvoju. Verjetnejša je razlaga, ki jo je podal dr. Milko Kos v *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*; na strani 93 piše: Od Metodovih prednikov na Kocljemem dvoru imenuje Konverzija Svarnagala »praeclarus doctor«, Altfrieda pa »magister cuiusque artis«, kar pomenja v jeziku 9. stoletja narodu namenjenega dušnopastirskega učitelja... Upravičenost in sodobno rabo nazivov »doctor« in »magister« v pomenu »učitelj« nam dokazuje tudi Žitje sv. Metoda (pogl. 8, pismo papeža Hadrijana II. iz l. 869), kjer je dvakrat izraz »učitelj« uporabljen v smislu latinskega »doctor« ali »magister«. Prav tam, v 5. poglavju, je govor o »učiteljih«, ki so pred solunskima bratoma prihajali na Moravsko.

Vendar je kljub tem in podobnim nepopolnostim in nedoslednostim knjiga nov in hvalevreden doprinos k globljemu spoznavanju naše narodne preteklosti. V bogatem viroslovju, ki obsega 85 strani drobnega tiska, je nanizanih veliko novih problemov, ki so v posredni ali neposredni zvezi s slovenskim misijonstvom solunskih bratov in z njunim pokroviteljem knezom Kocljem. Knjigo poživlja 13 lepih slik, fragment latinsko pisane listine kneza Koclja z dne 21. marca leta 861 in faksimil začetka drugega slovenskega odlomka v Brižinskih spomenikih. Čedne so rdeče barvane inicialke in vinjete, ki jih je oskrbel akademski slikar Slavko Pengov. Tudi tisk, papir in zunanja oprema zaslužijo vse priznanje in pohvalo. Na koncu je primerno dodana zemljepisna karta, ki ponazoruje politično razdelitev slovenskega ozemlja v 9. stoletju.

Dr. Fr. Trdan.

Ivan Prijatelj: Kulturna in politična zgodovina Slovencev, 1848—1895. Uredil Anton Ocvirk. Prvi del: Obdobje tvornega konservativizma (1848—1860) I.; drugi del: isto II. Pri Akademski založbi v Ljubljani.

Menda ne bo zgrešeno, če se ob objavi predavanj pokojnega profesorja oglasi tudi zgodovinar, saj so bila izdana z ambicijo, da se postavijo s to izdajo trdni, v jedru nespremenljivi temelji ne le slovenski literarni, marveč sploh vsej slovenski kulturni in politični zgodovini (gl. vabilo na naročbo!). Za presojo dela, njegovega značaja in pomena in za presojo njegove izdaje je nujno, da se spoznamo na kratko z njegovo vsebino.

Po uvodu »O poznamenovanju dobe in obdobja«, v katerem utemeljuje Prijatelj svojo razdelitev in svojo terminologijo za dobo 1848—1868¹, preide v sliko dela Staroslovencev v l. 1848—1860 najprej na »Avstrijski politični okvir«. V tem poglavju zelo posplošeno, rekel bi, na nekoliko ekspresionistični način obravnava predvsem marčno revolucijo (in kratko dobo svobode, ki ji je sledila: str. 7—24, za desetletje absolutizma rabi razmeroma mnogo manj prostora: str. 25—33), analizira vzroke njenega propada² in vlogo posameznih narodov v boju med dinastično in narodnostno mislijo, pri čemer zlasti močno poudarja slovansko pomoč reakciji in nehvaležnost dinastije do Slovanov. Preko dinastične in raznih

¹ Kljub temu, da nisem literarni zgodovinar, si dovoljujem k Prijateljevi razdelitvi dobe od 1848 do danes nekaj pripomb. Prijatelj deli literarno zgodovino na podlagi momentov političnega razvoja. To se jasno kaže v njegovi uvodni, samo naznačeni delitvi: 1848—1908 — doba slovenskega političnega preporoda, 1908—1918 — osvoboditeljna doba. Odkrito povem, da si ne morem razložiti, zakaj naj bi bilo l. 1908 zarez v slovenski literarni zgodovini zato, ker je to leto zarez v razvoju slovenske politike, medtem ko v življenju slovenske knjige pred in po tem letu ni nobenih bistvenih razlik ne glede načina dela ne glede vodilnih oseb. — Podobno je s Prijateljevo razdelitvijo dobe Staroslovencev (1848—1868) v dve razdobji z notranjim mejnikom 1860. Gotovo je ta mejnik važen v slovenskem političnem življenju, toda za razmejevanje v slovenskem slovstvu ga je Prijatelj prav v »Zgodovini«, kjer ga v uvodu teoretično zagovarja, praktično zavrnil. Uporabil ga je samo v prvem poglavju, kjer kaže avstrijski politični okvir, medtem ko uporablja povsod drugod drugačne razmejitve: v drugem poglavju obdeluje skoraj izključno leta revolucije in oktroirane ustave, v tretjem in četrtem pride do l. 1858, v petem v bistvu samo do l. 1857, in isto mejo je vzel tudi v šestem poglavju. Če se vprašam, zakaj tako, si ne morem odgovoriti drugače, kakor da zato, ker je letnica 1858, začetek izhajanja Slovenskega Glasnika in mogočnega Levstikovega sunka v slovstveno življenje, preveč jasn in oster mejnik v slovenski zgodovini, da bi ga mogli in smeli zaradi drugačnega in nesovpadajočega političnega razvoja odstraniti.

² Pri tem vprašanju se mi zdi, da Prijatelj nekoliko premalo jasno poudari dva bistvena tozadevna vzroka: usodni konflikt zgodovinskega državnega prava z naravnim narodnostnim pravom, ki je od l. 1848 dalje tvoril najkočljivejšo točko vprašanja Habsburške monarhije in ki jo je končno tudi uničil, in pa takratno veliko nedozorelost slovanskih narodov, ki jih je tudi brez vseh drugih okolišnosti vodila v naročje reakcije.

ministerialnih sprememb preide na delo ob novi ustavi — tu podaja tudi obris parlamentne in oktroirane ustave — in na resnično izvedene reforme³. Na koncu poglavja analizira absolutizem, ki se je uveljavil z odpravo otroirane ustave l. 1851 in njegove tri glavne opornike — armado, birokracijo in Cerkev, ter določa njihovo vlogo v razvoju dogodkov.⁴ V drugem poglavju »Slovenske kulturnopolitične zahteve in pridobitve v tem obdobju« poudarja Prijatelj najprej, da so se Slovani v l. 1848 s pomočjo reakcije izognili usodnemu definitivu: Veliki Nemčiji, potem pa opisuje nastajanje programa Zedinjene Slovenije in razne dalekosežne politične debate (vse skoraj izključno po časopisnem gradivu), kot nasprotje tega pa postavlja podobo, ki nam jo kaže takratna resničnost: koroški in štajerski deželni zbor sta brez ugovora slovenskih zastopnikov sprejela paragrafe o nerazdružljivosti dežele, celó Ilirsko kraljestvo, ki je bilo ustanovljeno z oktroirano ustavo, je zaradi nemških naporov padlo v vodo, Koroška je ostala sama zase, Istra, Gorica in Trst so se organizirali v posebno enoto brez Kranjske, poleg tega pa je skupno višje sodišče za Kranjsko in Koroško ostalo v Celovcu, že ustanovljeno okrožno sodišče v Celju se je pa moralo iz narodnostnih razlogov seliti iz Celja v Maribor. Kratko, a dovolj razvidno kaže vlogo nemškutarskega uradnika, boj za slovenski uradni jezik in delo za edini resnični pozitivum revolucijskih let, ki je na tem področju ostal, delo za slovenski »Državni zakonik« (Miklosich, Dolenc, Cigale); pri tem omenja tudi uradni list »Ljubljanski časnik«. Ob obravnavanju slovenskih zahtev glede šole riše na nekaterih krajih tudi splošno stanje slovenskih šol v tej dobi (zlasti osnovnih), a predvsem se peča z napredovanjem slovenščine v osnovni (Močnik, Rudmaš, Herrmann, nove Slomškove, Praprotnikove in Močnikove učne knjige) in srednji šoli (slovenščina učni predmet, Bleiweisova Berila za nižje in Miklosich-Navratilovi Učbeniki slovenščine za višje razrede srednjih šol, vpliv teh knjig na enoten književni jezik), seveda govori tudi o zahtevi po slovenski univerzi v Ljubljani in o že vpeljanih predavanjih, ki so po prenosu v Gradec po nekaj letih tako žalostno prenehala. V obširnem poglavju »Slovensko gospodarsko, družabno in kulturno življenje v stanovih, društvih in zavodih v obdobju med 1848 in 1858« riše Prijatelj najprej najvažnejše poteze gospodarskega

³ Na str. 21 in 82 opisuje Prijatelj napačno postopek glede zemljiške odveze, češ da je poleg obeh deležev odkupne vsote, ki sta jih prevzela dežela in pa kmet, prevzela eno tretjino nase tudi država, medtem ko se je v resnici tretja tretjina graščakom odbila (odnosno 13 odstotkov, ker je v tej tretjini všteti zemljiški davek (20 odstotkov), ki ga je v ilirskih deželah od francoskih časov dalje plačeval kmet državi neposredno, medtem ko so bili graščaki drugod za ta davek samo posredniki med podložniki in med državo). Prim. Apih J., Naš cesar, Družba sv. Mohorja, Celovec 1898, str. 50 sl. Poleg tega dela, ki ga je imel Prijatelj pri pisanju predavanj že na razpolago, prim. še Mal J., Zgodovina slovenskega naroda, najnovejša doba, Celje, Družba sv. Mohorja, str. 870—884 (zv. 14, 1936).

⁴ Slika Bachovega absolutizma je nekoliko prekratka, preveč posplošena in premalo konkretna, bolj strukturna, kakor pa politično, socialno in gospodarsko razvoja, torej ne zadovolji kot politična zgodovina, pač pa kot okvirna podoba pogojev, v katerih je rasla literatura. — Posebej bi omenil to, da ni pravilno, če trdi Prijatelj, da je stopila Cerkev v zvezo z Avstrijsko državno oblastjo šele po ukinitvi oktroirane ustave, marveč da je ena od bistvenih točk Metternichovega predmarčnega sistema zahtevala to sodelovanje (Heinrich R. v. Srbik: Metternich, München 1925, I, str. 383 sl.) in da gleda Srbik v svoji biografiji Metternicha v konkordatu iz l. 1855 prav zmago in triumf Metternichove tradicije (I. c. II, str. 454 sl. sl.).

liberalizma, v kolikor se je uveljavil med Slovenci, potem pa poskuša označiti predvsem s pomočjo časopisnih citatov gospodarsko, kulturno in versko stanje našega kmeta,⁵ delavca, obrtnika, trgovca, meščana, duhovnika, učitelja in deželnega uradnika. Vodilna misel pri tej analizi položaja, ki je zaradi neraziskanosti snovi seveda morala ostati precej na površini, je pa stremljenje pokojnega profesorja, da preišče, koliko so bili imenovani voljni (glede narodne zavednosti) in sposobni (predvsem zaradi gospodarskih razmer, ki so v njih živeli in zaradi kulturne višine) konsumirati slovensko knjigo in da na ta način ugotovi, v koliki meri je v revolucijskih in porevolucijskih letih dozorela tista slovenska družba, ki je bila nujen pogoj za uspešen razvoj slovenske literature. Izmed različnih slovenskih društev, ki so zrasla v okrilju marčne revolucije (dunajska in graška Slovenija, Slavjansko bralno društvo v Gorici, Slavjanski zbor v Trstu, Slovenski društvi v Ljubljani in Celovcu, nekaj bralnih društev po deželi) obravnava Prijatelj obširneje (poleg tržaškega društva v opombi na str. 113) samo ljubljansko Slovensko društvo, ki je po Bleiweisovi zaslugi dobilo zelo važen položaj in zanimivo vlogo tudi v političnem življenju. Obširno obravnava vse posamezne slovenske dramatične poskuse, ki so se pojavljali v tej dobi v Ljubljani (odbor za ustanovitev stalnega slovenskega gledališča), Celju in Gorici, pri čemer zadene tudi na ljubljansko »Katoliško družbo rokodelskih pomočnikov«, ki ji ob tej priliki natančneje opisuje tudi smisel, izvor in nastanek. Ob koncu poglavja daje prav kratek pregled razvoja »C. kr. kmetijske družbe« od njene ustanovitve dalje in prikazuje rast prve slovenske literarne organizacije — Družbe sv. Mohorja — od časa, ko je Slomšek sprožil idejo za ustanovitev Slovenske Matice pa do reorganizacije družbe, ki je po tej pobudi zrasla, v cerkveno bratovščino.

Drugi zvezek doslej izišlega dela Prijateljeve »Zgodovine« ima bolj literarnozgodovinski značaj. V njegovem prvem poglavju (»Slovensko časopisje v obdobju med 1848 in 1858«) Prijatelj naprej obširno vsestransko označuje takratne slovenske liste (konservativne Novice⁶, precej radikalno slovensko in katoliško-liberalno Slovenijo⁷, uradni list Ljub-

⁵ Glede gospodarskega položaja slovenskega kmeta je treba poudariti, da so se dajatve kmečkih posestev neugodno pomnožile, ker je bil na Slovenskem v primeri z drugimi avstrijskimi alpskimi pokrajinami precej močno razširjen zakupniški sistem (prim. Mal I. c., str. 878 sl.), in to ne glede na to, ali se je držal na grudi dalj časa isti rod ali ne. — Dopolniti je treba tudi Prijateljeve trditve, da za bajtarja zemljiška odveza ni prinesla nobene koristi (str. 83). Resnično je namreč le to, da je bil bajtar, ki je imel posestvo na srenjskem zemljišču, oproščen vseh dajatev in dolžnosti sploh brez odškodnine, ne pa tisti bajtar, ki je imel kočo na posestvu koga drugega. Toda pri tem je treba upoštevati to, da je bila s prvo določbo zajeta velika večina bajtarjev na Slovenskem, če bo podrobneje raziskavanje pokazalo, da je bilo stanje na vsem slovenskem ozemlju podobno tistemu, ki ga je ugotovil Blaznik P. za Selsko in Poljansko dolino (prim. Apih I. c., Mal I. c., Blaznik P.: Kolonizacija Selske doline, Ljubljana, str. 17 sl. sl.; Kolonizacija Poljanske doline, GMS XIX, 1938, str. 56). — Glede Prijateljevega slikanja gospodarskega stanja slovenskega kmeta s pomočjo časopisnih citatov moram opozoriti na to, da se mi zdi ta način metodično zmoten, ker pusti n. pr. v primeru kake lakote do besede predvsem ekstremne, najslabše primere, ki dajo generalizirani napačno podobo. Taka poročila, ki so gotovo prišla v poštev za objavo predvsem zaradi svoje izrednosti, je treba porabiti kot vir, ki ga je treba zelo previdno in kritično oceniti.

⁶ Označba političnega gledanja Novic (»bolj konservativne, ne da bi ravno lomile kopja za reakcijo«; zaupanje v cesarja, rezerviranost glede temeljnih državljanskih pravic) se mi zdi nekoliko premedla in premalo konkretna.

⁷ Pri označbi stališča Slovenije glede svetovnega nazora zamenjuje Prijatelj

ljanski časnik, skrajno svobodoumne in meščanske Celjske slovenske novine, reakcionarno in ozkosrčno Zgodnjo Danico⁸, umerjenega Pravega Slovenca in lokalne liste Slavjanski rodoljub, Jadranski Slavjan — prvi slovenski list z revijalnim značajem! — in Sloveniens Blatt), njihov nastanek, program, okolje, ki jih je nosilo, urednike in politično gledanje, predvsem pa seveda njihovo vlogo v slovenski literarni zgodovini. Zlasti se razširja ob literarnih listih (Vedež, Slovenska čbela, Celovška slovenska Bčela, Glasnik slovenskega slovstva, Solski, oziroma Slovenski prijatelj) in drugih periodikih (Zora, Koledarčik slovenski), ki jih včasih zelo podrobno označuje in našteva ali analizira celo posamezne njihove prispevke. Najbolj z ljubeznijo pa obravnava dijaško delo (Slavije v Celovcu, Ljubljani in Celju, Daničica, Dijaška Slovenija v Celju), ki je našlo svoj vrh v Vajah in Vajevcih. V kratkem poglavju »Duševni obraz Staroslovencev« je Prijatelj z resnično mojstrsko roko znal z nekaj potezami izdelati obzorje takratnega slovenskega posvetnega in duhovniškega izobraženca in gluho, moreče vzdušje, ki je vladalo takrat v slovenskem kulturnem izživljanju pod taktirko Novic in za slovensko kulturo naravnost tipičnega Jerana in njegove ozkosrčnosti v kulturnih vprašanjih.⁹ Dovolj jasno je tudi pokazana dvolična Bleiweisova postava in podoba svobodoljubne, pa vendar duhovno nedodelane güntherjanske duhovščine na Slovenskem. Kot zadnje poglavje prvega dela je objavljen izveček iz Borbe za individualnost slovenskega knjižnega jezika v letih 1848—1857.¹⁰

*postulate svetovnega nazora« s političnim stališčem avstrijskega konkordatnega episkopata.

⁸ Glede Jeranovega razmerja do janzenizma, kjer se Ušeničnikova nezadostno podprta teza mnogokrat zlorablja zato, da se Jeranova ozkosrčnost v presojanju slovstva naloži na hrbet pravilno razumljenih in porabljenih načel katoliškega svetovnega nazora, je treba poudariti, da so raziskavanja J. Dolenca ob novih virih pokazala rezultate, ki v bistvu potrjujejo tezo I. Grafenauerja glede izvora te ozkosrčnosti.

⁹ Prim. Jeranovo pismo Hladniku z dne 30. junija 1858 (stran 87 sl.) zaradi objavljanja Valjavčeve zbirke ljudskih pesmi v Novicah l. 1856, ki res drastično slika zapetost tiste dobe, hkrati pa budi spomine na žalostne analogije v sodobnosti.

¹⁰ Urednikovo postopanje s tem poglavjem, ki ga podaja samo v izvečku, je po mojem mnenju metodično premalo utemeljeno, predvsem pa nepravilno zaradi tega, ker se mi zdi, da tvori v Prijateljevem konceptu slovstvene zgodovine obravnavanje književnega jezika bistven del celote. S tega stališča se mi tudi ne zdi umestna urednikova sprememba naslova, kajti medtem ko je bil naslov »Borba etc.« primernejši za ločeno objavo tega poglavja, je gotovo naslov »Delo ob literarnem jeziku« značilnejši za Prijateljev pogled na naloge slovstvene zgodovine in zato primernejši za objavo celega teksta. Poleg tega pa tudi točneje označuje vso vsebino (tudi boj za »nove oblike«). Nekaterih problemov Prijateljeve Borbe se je obširneje dotaknil B. Merhar v svoji oceni Borbe ob njenem knjižnem izdanju (Slovenski jezik, I, 1938, str. 180—185). Vendar pa se mi zdi jedro njegovega razpravljanja, vprašanje Prijateljevih pomanjkljivih socioloških vidikov, zgrešeno in metodično napačno rešeno. Namesto da bi šel iz konkretnega k splošnemu (t. j., da bi raziskal, ali pripadajo zagovorniki obeh različnih stremeljenj dvema različnima socialnima plastema), je postavil B. Merhar na nekoliko preveč intelektualističen način najprej svojo tezo o nujni socialni dvoplastnosti kot podlagi za dvojno jezikovno koncepcijo, ki ji potem skuša najti dokazov. Prav konkretna analiza socialnega položaja na Slovenskem, ki za to dobo kaže še vedno, da meščanstva na Slovenskem še ne smemo imenovati slovenskega meščanstva (primerjaj na pr. obrat mnogih slovenskih liberalnih elementov v nemčurstvo; Dežmanov in Konjškov slučaj, za Koroško gl. Zwittrovo razpravo »Koroško vprašanje«, Ljubljana 1937, o podobnem kolektivnem pojavu) in da je to šele delo petdesetih in šestdesetih let, na drugi strani pa kaže pregled zagovornikov različnih tez, da niso popolnoma nič sociološko povezani v dve stranki. Treba je torej iskati drugo

Urednik se je pri svojem delu omejil (če izvezamo običajno izdajateljsko delo — pripravo teksta in korekture) na kratek »Predgovor« (V.—VII), dve opombi v tekstu (kjer opozarja na knjižni izdaji Prijateljevih »Duševnih profilov slovenskih preporoditeljev« in »Borbe za individualnost slovenskega književnega jezika«) in poldrugo stran »Opomb k I. in II. knjigi« (II, 113—114).

Kakor pravi urednik v Predgovoru, je »Zgodovina« nastala v obliki predavanj. To se dovolj jasno izraža tudi v metodi, s katero je pokojni profesor obdelal obširno snov. Kajti četudi v knjigi ni za predavanja tipičnih nagovorov, je moral potegniti v tekst številne citate iz sodobnega časopisja, ki stoje v spisih, namenjenih za knjižna izdanja, navadno pri kritičnem aparatu pod črto. Zdi se mi sicer, da je bila metoda, ki karakterizira dobo z različnimi spretno izbranimi citati iz sodobnih virov, časopisja ali pisem, Prijatelju na splošno zelo priljubljena, vendar pa ni nobenega dvoma, da je prišla ta metoda najbolj (po mojem celo nekoliko preveč) do izraza v tistih njegovih delih, ki so nastala kot predavanja na univerzi. Dejstvo, da je bil tekst »Zgodovine« namenjen za predavanja in ne še za javnost, se nekoliko pozna tako v načinu izražanja na nekaterih mestih¹¹, kakor tudi v lahni površnosti pri obravnavanju nekaterih vprašanj, ki sem na njihovo problematičnost opozoril že v opombah.

Druga značilnost, ki se mi jo zdi potrebno poudariti, je dejstvo, da je »Zgodovina« pristno literarnozgodovinsko delo, in to tako v metodi, kakor večinoma tudi po snovi. Političnih vprašanj, ki se jih Prijatelj dotika, ne obravnava z namenom, da bi pisal »politično zgodovino Slovencev«, niti se jih ne loteva z metodo zgodovinarja, marveč jih podaja predvsem strukturno, precej posplošeno, z namenom, da ugotovi tiste elemente političnega stanja, ki so nujno vplivali tudi na razvoj slovenske knjige. Pri gospodarskih in političnih vprašanjih noče podajati razvoja slovenskega gospodarskega in političnega življenja samega na sebi, marveč ga riše le v toliki meri in le v tisti smeri, v kateri s svojim vplivanjem, pospeševanjem ali zadrževanjem sestavlja nujni okvir slovenske literarne zgodovine. Glede metode naj opozorim na površinski, ekspresionistični in strukturni način izrisavanja avstrijskega političnega okvira, še bolj značilno se mi pa zdi obravnavanje vprašanja volitev za Frankfurt, ki ga je Prijatelj odpravil z navajanjem časopisne polemike za in proti, medtem ko se življenja samega ni dotaknil. Ta dva primera jasno kažeta, kaj je imel namen povedati in česa ne. To vsebino je Prijatelj s svojim naslovom (Literarna generacija »Staroslovencev«, Kurz novejše slovenske literarne

rešitev. Najdemo jo v zgodovinskem razvoju samem, ki nam kaže, kako je slovanske narode, ki so se prebudili v dobi prosvetljenstva, zgrabila v dobi romantičnega navdušenja na neslovanskem zapadu ustvarjena ideja panslavizma. Kollar ji je dal obliko, v kateri je zajela večino slovanskih narodov že pred 1848. (Prim. Prelog M.: Slovenska renesansa, Zagreb 1924). Na vprašanje, zakaj se je pri nas (če izvezamo Vraza) zakasnila, je odgovor prav lahek — gluha predmarčna atmosfera ji ni dala duška; ko se je v revolucijski dobi tako naenkrat preobrnil ves svet, se je pa tudi to vprašanje zazdelo zanešenjakom silno lahko rešljivo. Tako vidimo, da ima Prijateljeva romantična teza mnogo več verjetnosti, kakor je priznal B. Merhar.

¹¹ Na pr.: »ni minilo deset let« (v resnici komaj štiri! I, 11); »se je razvil en sam, lev« (II, 61); »sam katoliški literarni zgodovinar« (II, 86); izrazi: okrog (za okrožje, večkrat), ravnopravnost (I, 16); so si stekli (I, 29). Naj opozorim tu še na nekaj tiskovnih napak, ki sem jih ob prebiranju zasledil: te dve (I, 8), izvoljenh (II, 37), raglasi (II, 38), ni (II, 52), ustavilo (II, 53).

zgodovine, 1848—1868) mnogo točneje označil, kakor urednik in izdajatelj s svojim novim naslovom (*»Kulturna in politična zgodovina Slovencev«*). Kasnejši deli, ki bodo obravnavali dobo, ki jo je Prijatelj že analiziral v *»Kersniku«* predvsem glede političnega razvoja, me bodo sicer morda prisilili k spremembi sodbe o celotnem delu, a glede označbe prvih dveh zvezkov je gotovo, da ne obsegata tega, kar obeta urednikov naslov, marveč to, kar Prijatelj.

Prijatelj je namenil pričujoči tekst za predavanja in, vsaj po moji sodbi, ne za knjižno objavo. Iz tega dejstva so zrasle za urednika težje dolžnosti, kakor jih ima navadno: ker so namreč predavanja navadno pisana nekoliko bolj površno in neenakomerno, saj so to teksti, ki jih dopolnjuješ iz dneva v dan in ki ti jih še ni treba postaviti do kraja izgrajenih pred javnost, zahtevajo pri izdaji veliko opreznosti. Morebitne površnosti, ki so pri predavanju navadne, bi moral urednik popraviti pod črto, večje pomanjkljivosti dopolniti v obširnejših opombah na koncu knjige, da, nemara ni predaljnosežna niti zahteva, da bi bilo treba popraviti nekatera preočito šibka mesta glede sloga. Urednik tega dela ni zadovoljivo izvršil.

Gotovo je, da moramo biti založnici hvaležni za objavo teksta, dasi ostane odprto vprašanje primernosti okvira. Prijatelj je namreč v tem delu marsikaj na zanimiv način nanovo odkril, na marsikaj opozoril pod svojim zrelščem. Gotovo je ta strnjena slika slovenskega literarnega življenja, ki jo je spisal prvi univerzitetni predavatelj novejši slovenske literarne zgodovine, zaslužila objavo, seveda nekoliko skrbnejšo, kakor jo je doživela, dasi ni njena vrednost v odkrivanju bistvenih novih stvari, marveč v spretni strnitvi takratnega slovenskega literarnega razvoja; ne v analizi ustvarjanja samega, marveč v obravnavanju kurza in pogojev, ki so mu dali njegovo smer. Obžalovati moramo, da je delo ostalo torzo, in to prav v tisti točki, ki bi jo Prijatelj, kakor lahko sklepamo iz njegovih *»Duševnih profilov slovenskih preporoditeljev«*, obdelal najbolj virtuožno, glede obravnave posameznih oseb. Metodično se naslanja Prijatelj preveč samo na časopisno gradivo, medtem ko druge vire, ki so deloma neposrednejši, nekoliko zanemarija. Zdi se mi tudi, da bo slovenska politična in gospodarska zgodovina pokazala po poglobljenem delu in ob izboljšanjem metodичnem prijemu najbrž precej drugačen obraz, kakor ga je videl Prijatelj. Ob koncu moram še obžalovati, da je dr. Prijatelj, ki je sicer v resnici opravil v slovenski kulturi veliko delo, stalno zavzemal krivično stališče do katoliškega svetovnega nazora in do katoliške cerkve, kar je prišlo do izraza tudi v pričujočih dveh knjigah.

Bogo Grafenauer.

Stephan Singer, *Kultur- und Kirchengeschichte des Jauntales. Dekanat Eberndorf. Kappel 1938. 8°. Samozaložba. Tiskarna ni navedena (Mohorjeva v Celju!). Strani 392+XII. Cena 85 din.*

Izdaja Kulturne in cerkvene zgodovine Podjune je pomembna slovenska kulturna zadeva. Na prvi pogled ne bi nihče sodil, da je delo napisal slovenski župnik in dekan v Kapli pri Dravi (v spodnjem Rožu!). Še manj je morda slovenski javnosti znano, da je Stefan Singer pričel svoje zgodovinske razprave objavljati v slovenskem jeziku l. 1924. Prinašal jih je mesečnik *»Nedelja«*, ki ga ureja dr. Ivan Lučovnik, župnik v Št. Janžu v Rožu. Kmalu nato je prinesel *»Kärtner Tagblatt«* nemški prevod Singerjevih študij; po tem stavku je izšla l. 1934. prva

Singerjeva knjiga z naslovom *Kultur- und Kirchengeschichte des unteren Rosentales*. V njej je obdelal Singer dekanat Borovlje od tod podnaslov: Dekanat Ferlach). Ker je javnost knjigo ugodno sprejela, je takoj naslednje leto izšla druga, že v Jugoslaviji tiskana knjiga, *Kultur- und Kirchengeschichte des oberen Rosentales*. Dekanat Rosseg mit Einschluss des Wörther-See-Gebietes. Tu nas avtor seznani z dekanatom Rožek in južnim obrobjem Vrbskega jezera, ki mu je središče Hodiško jezero. Singer pa je obdelal tudi zgodovino Podjune in jo priredil za tisk v dveh knjigah. Od teh je prva zdaj pred nami; ker ima isti glavni naslov kot prejšnje, ima na čelu označbo: III. Bd., kar spada le k skupnemu naslovu »Kultur- und Kirchengeschichte«. Načrt za drugi dve knjigi se loči od prvih dveh v tem, da je obravnavanje Podjune zasnoval kot celoto, dočim je tam obdelal spodnji in zgornji Rož vsakega zase. Taka delitev je bila za Podjuno težja, ker je razdeljena na dve dekaniji, Dobrla ves s 14, Pliberk pa le s 6 župnijami (pod Pliberk je spadala prej še vsa Mežiška dolina, ki je zdaj v Jugoslaviji). Pomaгал si je tako, da je v pričujočem zvezku objavil uvodna poglavja za obe dekaniji, t. j. dobo do ustalitve krščanstva, za glavno vsebino pa je vzel podrobno zgodovino župnij in šol v dekaniji Dobrla ves. Za četrto knjigo si je pridržal zgodovino cerkve in šolstva v dekaniji Pliberk pa vse gospodarsko življenje v obeh podjunskih dekanijah. Kakšna bo cerkvena zgodovina pliberškega okraja, dajejo slutiti Singerjeve razprave v »Carinthii I« iz l. 1934. Pisatelj izraža v tej knjigi (str. 3) pomislek, da bi četrta knjiga sploh še mogla iziti »zaradi gmotnega neuspeha«. Mi imamo drugačne pomisleke, vendar želimo, da bi Singer svoje delo dokončal. Dobili bi s tem kulturno zgodovinski opis poglavitnega, še danes izrazito slovenskega ozemlja na Koroškem!

Treba je dobro pomniti, da Singer v doslej izdanih knjigah opisuje Rož in Podjuno, torej ozemlje narodno zavednih slovenskih pokrajin koroškega Podravja. Opisane dekanije Rožek, Borovlje in Dobrlaves so se ob plebiscitu l. 1920. vse z veliko večino glasov odločile za Jugoslavijo; le del prebivalcev južno od Vrbskega jezera (II. knjiga Singerjeve Kult. in cerkv. zgodovine) je (pač pod vplivom bližnjega Celovca) glasoval z večino za priključitev v bivšo republiko Avstrijo. Vse župnije tja do Vrbskega jezera (razen Borovelj in Železne Kaple, ki imata slovensko in nemško bogoslužje) uporabljajo v cerkvi slovenski jezik. Še l. 1934. niso imeli Nemci v nobeni občini tega ozemlja večine; razen v trgih in mestih je bil povsod njihov odstotek kar neznaten. Ta čudovito lepa zemlja je tedaj ohranila docela slovenski značaj vse do danes. Z njo pa imamo Slovenci v Jugoslaviji tudi zgodovinske kulturne vezi. Od l. 796., definitivno od l. 811. pa tja do l. 1786. smo bili združeni v istem oglejskem patriarhatu, oz. od l. 1751. v goriški nadškofiji. V l. 1461. ustanovljena ljubljanska škofija je bila edina izjema v tej stoletni zvezi, obsegala pa je tudi do prilagoditve deželnim mejam (1786.) vso pliberško okolico. Omenjeni značaj je lasten v polni meri tudi krajem iz župnij Dobrla ves, Žitara ves, Št. Lipš pri Žineku, Rebrca, Obirsko, Železna Kapla, Št. Vid v Podjuni, Škocijan, Št. Lovrenc v Kamnu, Globasnica, Šteben, Mohliče in Apače, ki jih obravnava letošnja Singerjeva knjiga. Ta svet v vznožju Ojstrca (Obirja) in Pece, okrog Klopinskega jezera in do Drave je v celoti slovenski, del naše domovine! Nemci so tod le priseljenci ali narodni odtujenci; izvzeti bi smeli kvečjemu le drobec mestnih prebivalcev v Slovenski ali Železni Kapli.

Kako ta kulturno temeljna dejstva prosejajo iz Singerjeve knjige? Prvi vtis je porazen! Da je hotel znanstveni krog bralcev imeti nemško besedilo knjige, to je še nekako razumljivo, saj se za te opise zanimajo tudi Nemci. Ljubše bi nam seveda bilo, če bi se Slovenci toliko zanimali za obmejni del domovine, da bi tako knjigo mirno lahko dali na naš trg v domačem jeziku in bi jo pokupili. Naj jo je pisatelj moral ali pa hotel izdati v nemščini, oboje je žalostno! Še huje nas zadene okolnost, da je slovenski značaj krajev kolikor se da zabrisan. Ponižuje nas že skrivanje avtorja, ki se zahvaljuje župniku Majerhoferju za prevod nekih slovenskih člankov iz »Nedelje« (str. 4); vtis imaš, da Singer ne zna slovenski ali pa se tega sramuje. Vsi glavni naslovi in posamezna poglavja, ki so označena s krajevnimi imeni, so nemška, le pri manjših vasicah, kjer bi ne vedeli drugače, kaj hoče z nemškim imenom povedati, pristavlja v oklepaju slovensko ime kraja (na pr. str. 116—18); dosledno stoji slovensko ime zraven nemškega le v seznamu vasi župnije Škocijan, kjer je župnikoval pokojni Vinko Poljanec, a še to je vzeto po opisu iz l. 1804. (str. 373—74)! Drugi sledovi slovenstva so zelo pičli in neprepričljivi (prim. str. 51, 55, 116 sl., 164, 222, 256, 258, 280, 309), avtor jih pač pokaže, da razloži pomen krajevnih imen, legend in verskih običajev. Le mimogrede se odkrijejo močnejši narodnostni znaki, kot zlasti v ommebi, da naročajo v Kortah slov. (sic!) časopise (171), v navajanju uradnih predpisov o pouku slovenščine v šoli (345—350, 352, 361) ali celo navedba, da so Nemci slovensko zavednega učitelja Val. Legata preganjali (377 sl.). Očividno smatra pisatelj, da je vsemu svetu znano dejstvo, da je tod pridiga slovenska, ker omenja samo, kako so jezuiti uvedli v — Celovcu slovenske govore, ki so trajali od l. 1620. do l. 1931. (str. 78). S takimi kulturnimi zgodovinami Slovenci ne smemo in ne moremo biti zadovoljni!

Da se je Singer izognil življenjskim vprašanjem koroških Slovencev, obžalujemo toliko bolj, ker ima tudi ta njegova knjiga resnično znanstveno vrednost. Sicer je pisatelj skromen in svojemu delu daje označbo »eine Sammerlarbeit«, vendar nas ta skromnost ne sme zavajati k omalovaževanju. Res je v knjigi predvsem zbral izsledke, ki so jih o njegovih krajih zbrali številni učenjaki in je te le poljudno pretolmačil. Tudi to drži, da njegove navedbe slovstva in virov nimajo popolne akribije, zlasti v seznamu na koncu knjige. Priznati pa moramo, da je ob tem zbiranju ravnal zelo vestno in smotno, da je pregledal in uporabil vse važnejše slovstvo. Še najbolj pogrešamo v knjigi zemljepisnih vidikov, tako zlasti še dobre topografske karte, a pri tem bi se bil Singer komaj izognil — narodnostnemu vprašanju, ki se ga očividno boji. Kljub temu njegove lastne zasluge za znanstveni uspeh knjige niso majhne. Njegov delež je v skrbnem pregledu domačih koroških cerkvenih arhivov, med njimi v prvi vrsti škofijskega (konzistorialnega) v Celovcu in arhidiakonatskega v Dobrlji vesi zraven vseh župnijskih in šolskih arhivov iz tega okoliša. Arhivov izven bivše avstr. republike žal ni preiskoval. Spretno je tudi prislusnil ljudskim izročilom in jim izluščil zgodovinsko jedro (na pr. zgodbi o bl. Hildegardi, materi sv. Alboina, briksenskega škofa, ki ima zvezo z blejsko gosposčino, in o gradu Prosnici, str. 287—99). Tako so se mu lepo posrečili opisi večine župnij, le pri nekaterih čutimo nekaj ohlapnosti. Iz želje po popolnosti svojih orisov povzema preveč splošno znanih dejstev, dodaja uvode v posamezna poglavja, ponavlja na pr. v vseh knjigah označbe prazgodovinske in rimske dobe, v vseh omenja tudi človeške sledove na Olševi (zanimivo je, kako ime tega kraja in podatke o njem sproti izpopolnjuje!). Brez

škode bi seveda lahko v tej knjigi izostalo golo naštevande oglejskih patriarhov in škofov, ki so tu imeli oblast.

Najpomembnejši oddelki tega spisa so pač zgodovinski obrisi Dobrle vesi z znamenitim samostanom avguštinskih kanonikov (od l. 1106. do 1604.), ki so jim sledili jezuiti (do 1773.), oboji pa so dali temelj sedanji prošnji (str. 68—140); tudi o Železni Kapli izvemo marsikaj novega. Izmed predslovenskih ostalin je najvažnejše odkritje rimske cerkvene rezidence z baptisterijem v Kršni vasi (41—44, 320—22), oz. na razgledni gori (836 m nad morjem) nad njo, kjer je stala keltska naselbina, nato pa rimska Juenna; po tem nazivu izvajamo ime sedanje Podjune (bližnje vasi in cele pokrajine). O tem pripoveduje avtor na več mestih (prim še: 34 sl., 48—9 in 68) tako razbito, da bi si želeli večje strnjenosti. Mnogo bolje bi uspel, če bi vsak kraj opisoval le na enem mestu, kamor bi vnesel opise važnih arheoloških najdb. Te šibkosti v pripovedni tehniki odtehta posrečena metoda, s katero se je lotil Singer vsega dela. Lahko bi njegova opisna shema v nekem oziru bila celo vzor, kako je treba obravnavati kulturno zgodovino večjega ozemlja. Tudi opis naših umetnostnih spomenikov ali zgodovina fara ljubljanske škofije, ki jo je zastavil A. Koblar, bi mogla bolje uspeti, če bi obravnavala večje pokrajine hkrati in za posamezne predele očrtala le glavne poteze. Potrebno bi bilo, da bi n. pr. vsaj bodoči zgodovinar cerkniške ali ribniške prafare proučil Singerjevo delo in se od njega učil metode.

Končna sodba o Singerjevi Kulturni in cerkveni zgodovini Podjune more biti samo tale: Ljubezen do naše zaslužnjene slovenske zemlje nas sili, da radi sežemo po dosti posrečenem Singerjevem opisu cerkvenih in šolskih razmer v Podjuni. Ugovarjati pa moramo na ves glas, če bi kdo hotel po Singerju ocenjevati narodnostne razmere nam tako ljube koroške zemlje. Človek dobi iz te knjige vtis, da so Slovenci tam gori v staji ovac, stajo pa stražijo volkovi. Naj nas to dejstvo ne le skrbi, ampak tudi predrami!

Maks Miklavčič.

LEPOSLOVJE.

Pavle Sedmak, Kaplan Martin Čedermac. Slovenska Matica v Ljubljani 1938.

»Kaplan Martin Čedermac« je lepo delo in pomeni prijetno preseñenje v naši književnosti. V povesti nam je pokazal pisatelj novo pokrajino in jo nam naslikal v vsej njeni lepoti; predstavil nam je ljudi te pokrajine, ki trpe pod pritiskom tujine, pod pritiskom sovraštva in zatiranja. Naloga, ki si jo je postavil pisatelj, ko se je lotil tega bolečega vprašanja slovenskega rodu onstran meje, ni bila lahka, a jo je zajel z vso pravičnostjo, ogibajoč se vsakega krivičnega očitka ali prenaagle sodbe in milo sodi celo tam, kjer bo zgodovina sodila bolj ostro.

Vsa zgodba se vrši v glavnem v fari že starejšega kaplana Martina Čedermaca, nekje pod Mijo in Matajurjem. V njej je pisatelj močno zajel borbo in trpljenje kaplana Čedermaca, kateremu prepovedo v cerkvi pridigati v slovenskem jeziku. Vsa fara je na kaplanovi strani, z njim trpi, z njim čuti in se bori. Ko pove Čedermac svoji pobožni materi, da je oblast prepovedala slovenski jezik v cerkvi, se ta vprašuje: »Kako smo to zaslužili?« Njej hodi razodevat sin svoje trpljenje, z njo se posvetuje, pri njej išče opore za svojo borbo. Čedermac ne omahuje, ne zdvaja, prepričan je v vesti, da se mora boriti do zadnjega, zakaj: »Za prepričanje, ki ni vredno trpljenja, ni mesta v človekovi duši«. To prepričanje iz

dna duše mu daje moči, da preizkusi vse kar more, da bi njegovi ljudje poslušali v cerkvi božjo besedo v svojem jeziku, da bi peli v svojem jeziku, da bi molili Boga v jeziku, kakršnega jim je On dal.

A vse njegovo delo je zastoj, ves trud brezuspešen proti nasilju. To nasilje ga strašno boli. V pridigi izlije vso silno notranjo bolečino: »Rotim vas, oklepajte se svojega jezika s prav tako ljubeznijo kot svoje zemlje! Ne dajte si ga vzeti, ne pretrgajte vezi z Bogom! Čuvajte ga v svojih domovih kot lučko, da ne ugasne! Pride dan, ko ga bo usoda zopet poveščala. Pride, zakaj Bog je pravičen, le v njega lahko zaupamo. Tisti, ki so bili ponižani, bodo povišani...«

Poraz, ki ga je doživel Čedermac, ga je strl duševno in telesno. Po boleznih dobi namig, naj gre v pokoj. Ko se poslavlja od župnije in faranov, govori besede Beneški Sloveniji: »Siromašna, stokrat bičana in križana, ti in srca, ki te ljubijo! Ali res ne boš več, kar si bila? Bog, ki si pravičen, ne daj tega, ne daj tega!« in je utonil v ptičjem petju.

Vsa povest je notranje napeta, poučna, ljudje, ki v njej nastopajo, so živo opisani. Vsa zgodba spričuje, da jo je napisal spreten oblikovalec in dober psiholog.

Čedermac dobro predstavlja trpljenje zaradi nasilja zavoljo ljubezni do rodu, do jezika, do poklica. Obenem pa je v njem osredotočeno tudi trpljenje vse vasi pred usodno silo, ki jim jemlje pravico do božje besede v domačem jeziku. Pod pritiskom te usodne sile, kateri se niti Cerkev ne more upreti, jim omahujejo roke kot brez moči. V Čedermacu je strnjen ves boleči glas upora, ki zadene na surovost in nerazumevanje.

Mogli bi reči v nekem oziru, da ima povest značaj individualne zgodbe in usode, pa tudi kolektivne podobe trpljenja kaplana Čedermaca in podobo slovenskega rodu, ki trpi za mejami.

J. D.

M i š k o K r a n j e c : **Kapitanovi**. Roman. Založila in izdala Slovenska Matica, Ljubljana 1938. Str. 384.

Ogromen, žal, prehitro in v neizoblikovanem slogu napisan roman prekmurske kmetije, na kateri gospodarijo ženske. Iz tega izhaja potem nespametna ženitev — ne vem, ali demonske ali samo svojemu nagonu slepo sledeče Agate — z Ivanom Rajem, ki zaradi tujega otroka, grbaste Kristine, zbeži od hiše, dasi je, rekel bi, rusko miren in vdan zemlji. Agata si je proti očetovi volji najela hlapca in se spečala z njim. Oče je šel po Ivana, ki je skušal z moško odločnostjo uveljaviti svojo voljo — a prišla je vojna. Ivan se dolgo ni vrnil, a ko je prišel domov, je našel poleg Kristine še Števeka — vendar potlači v sebi bol, se spravi z Agato in se z vso silo vrže v delo; to se še stopnjuje, ko mu Agata rodi sina. Zadolžita se in Ivan gre z izgovorom, da reši posestvo, v Ameriko, a umre mu še drugi sin in Ivan umolkne. Posestvo propade, Kristina je šivilja, Agata se preda prejšnjemu življenju, le v Števeku je volja do dela in upanje na bodočnost. Ivan se je baje vrnil bogat, da si kupi nekje posestvo.

Roman, ki je sicer vreden branja — lepo sta opisana oba otroka, hlapec, skopušto starega Dominka, lepi so opisi pokrajin, v katerih pa je preveč ponavljanja — kaže, da je Kranjec epik širokega zajetja, ki bi mu uspela kmečka epopeja, ko ne bi v glavnem kazal le nagonске strani prekmurskih kmetov. Kranjec ne upošteva vseh komponent, ki oblikujejo kmečko življenje, in to je napaka vsega njegovega dela. V svoj izraz je vnesel precej krajevnih besed, ki niso najbolj izbrane, druge pa zopet tako lepe, da si jih bodo usvojili gotovo tudi drugi naši pisatelji.

Tone Čokan.

Tone Seliškar, Pesmi pričakovanja. V Ljubljani 1937. Slovenska Matica.

Knjiga lirike in to celo socialne lirike je danes prijeten pojav, tembolj, ko dandanes vse bolj preti materialistična kultura, ki je duhovnemu značaju lirike popolnoma nasprotna. Seliškarjev knjiga pesmi nam je dobrodošla s treh vidikov: a) ker pogrešamo lirike, b) prinaša nam pesnikov obračun s samim seboj, ker iz nje izloči vse, kar njemu samemu ne ugaja, in c) pokaže nam prav za prav šele taka zbirka pesnikovo pravo podobo.

Pesnik je izbral po svojem okusu vsebinsko in oblikovno najboljše pesmi, kar jih je priobčil doslej (od l. 1924—1936), izvzemši nekaj novih, še ne priobčenih. S to zbirko je potrdil pesnik samega sebe, razvoj in rast svojega pesniškega ustvarjanja. Kdo drugi bi — mogoče celo pesniku v korist — sprejel v zbirko nekaj pesmi, ki jih je on izločil, in nasprotno izpustil nekatere, ki jih je pesnik sam sprejel, zlasti iz prvega dela. Tako pogrešam v zbirki n. pr. pesmi: Sedmorojenčki, Temnordeča potonika, Zemlja, katere je sprejel Tone Vodnik v Slovensko sodobno liriko, ker so v marsičem značilne za Seliškarja. Svojo zbirko je imenoval Seliškar: Pesmi pričakovanja in jo razdelil v pet delov: Človek z množico (25 pesmi), Iz dnevnika komisarja za ljudsko štetje (6 pesmi), Človek v ječi (4 pesmi), Stekleno oko (5 pesmi s skupnim naslovom), Človek sam s seboj (17 pesmi).

Seliškar je pri nas vsebinsko nov človek, čeprav bi mogli njegov kolektivni moment zaslediti že pri Gradniku, ali socialno etični pri Golji. Je torej v prvi vrsti izraziti socialni pesnik. Zunanji svet dobi v njem nekaj svoj svet; a ta svet terja od pesnika novih izraznih sredstev in novih oblik. Spočetka išče v simboliki podob, metafori, lovi se za izrazi, zato se njegovih prvih pesmi še drži navlaka ekspresionizma, označuje jih preveč močan socialni patos, ki se pa v zreli dobi že izgublja in umika notranje bogatejši vsebini in bolj široki obliki. Prav tako sili njegova začetna pesem nekoliko v tendenco, vendar ne toliko kot pri Mile Klopčiču, a se pozneje tudi ta nedostatek umakne zrelemu, uravnovešenemu pojmovanju celotnega, tudi socialnega sveta in njegovi simboli dobe optimističen pojem in izraz.

Če pogledamo snovno stran pesmi, občutimo ob njih izraz hotenja pesnikovega, ki hoče dojeti bolečino življenja revnih, trpečih, ponižanih in razžaljenih. Oblikuje resnično socialno življenje, sam ga doživlja med rudarji, med delavci. Takoj občutimo, da pesmi niso izraz hotenja po ustvarjanju in oblikovanju novega sveta, ampak izraz borbe trpečih za vsakdanje življenje, za lepše in pravičnejše življenje. Zato te pesmi niso kaki refleksi socialne romantike, kot jih srečavamo n. pr. pri črnogorskem socialnem romantiku Đuzi Radoviću, marveč notranje občutje socialne bolečine, ki jo pesnik sam vidi in doživlja in ji da izraza v pesniški besedi. In še nekaj posebnega občutim ob Seliškarjevi proletarski pesmi, namreč to, da njegova proletarska pesem ni — recimo — evropsko proletarska, kot n. pr. Krleževa, ampak slovensko proletarska.

Niso vse pesmi enako dobre, ponekod zaide pesnik celo v iskanje motivov, da ta novi svet dvigne v svoj umetnostni svet in izraz, in torej pesem ne izvira iz dna ven, marveč raste s površja in nima one vrednosti in lepote, občutja in bolečine, kot tiste pesmi, ki so bile porojene iz pesnikovih najglobljih doživetij. Oblikovno se ponekod ponavlja, tu pa tam preide v retoričnost, opisnost in trdoto izraza, a to zlasti pri pesmih iz prvih let.

Od socialne pesmi, od odkrivanja socialne bolečine, ki jo doživlja pesnikova okolica in deloma on sam, se približa pesnik samemu sebi, prisluhne lastnim nemirom, lastni bolečini. To pesnikovo doživetje nam podajajo pesmi v ciklusu Človek v ječi in dobe svoj najlepši in najgloblji izraz v naslednjem ciklu: Stekleno oko. Zbirko zaključujejo ljubezenske pesmi v ciklu Človek sam s seboj, ki so po večini nove.

Seliškarjeve Pesmi pričakovanja moremo šteti v vrsto lepih knjig, kar smo jih zadnji čas dobili. J. Dolenc.

Joža Lovrenčič, *Legenda o Mariji in pastirici Urški*. Ljubljana 1938, Misijonska tiskarna. Groblje-Domžale.

V štirih pesniških poglavjih je Lovrenčič opel povod in ustanovitev svetogorske božje poti. Ali se je držal Črvove knjige ali ne, ne vem. Izbral si je za obliko štiristopni jamb, in s tem dal svoji pesnitvi domačo preprosto obleko. Opeva Urško Ferligojko, kako pase nad Grgarjem in jo obišče Marija, ki ji dá nalogo, naj gre in ljudem pove, da hoče imeti vrh gore svojo cerkev. Urška gre in oznanja besede nebeške Gospe. Zaprejo jo trikrat v Gorici, njena Priprošnjica pa jo vedno zopet iz ječe otme. Ko kopljejo cerkveni temelji, najdejo mramor in na njem simbolne znake, ki jih neki duhovnik stolmači kot božje priporočilo. Urška pomaga zidati cerkev, dokler ne omaga in obleži bolna. Pred svojo smrtjo si izprosi milosti pri nebeški Gospe, da more vstati in se obhajati pri prvi maši, ki se je darovala na Skalnici. To je preprosta zgodba te pesmi, ki spominja na ekstemporacijo. Jezikovno je pesem boljša, kakor so podobne Lovrenčičeve legende. Nekaj neslovenskih naglasov, nekaj nerodnih rim, nekaj enjambementov, nekaj preširoko zasnovanih stavkov (9, 20) kazi sicer prijetno in spodbudno branje, ki ga je škofijski cenzor odobril. Dr. I. P.

Liriche slovene moderne. Scelse e tradusse. Luigi Salvini. Akademska založba. Ljubljana 1938. R. Istituto Superiore Orientale. Napoli 1938-XVI. Fregi di Marko Župančič. Tipografia Veit in drug, Vir.

Dva in petdeset pesmi je zbranih v tej lepi in značilni zbirki italijanskih prevodov. Salvini prevaja dosledno brez rime, kar jemlje izvirniku pravo vrednost, zakaj vse pesmi so v izvirniku rimate. Zbirka je sledeče sestavljena: Kette ima tri pesmi, Murn tri, Cankar eno, Župančič trinajst, Sardenko eno, Gradnik osem, Molé eno, Golia dve, Debeljak eno, Majcen eno, Albrecht Fran eno, Lovrenčič dve, Glaser, Gruden, Seliškar, Jarc po eno, Vodnik Anton dve, Pogačnik, Vodnik Francé, Taufer po eno, Kosovel Srečko tri in Vodušek Božo, Klopčič, Fatur po eno. Nekako tretjina teh prevodov je najbrže iz Vodnik-Ložarjeve zbirke lirskih pesmi. Prevodi so dobri, vsebinsko zadovoljivi in skušajo podati pravo podobo izvirnika. Pri Župančiču opažam, da izbira ni najboljša, večinoma je prevajalec rabil zbirko »Čez plan«. Nekje (23) rabi en verz več, kot je v izvirniku. K Vodnikovi (83) bi spadal poln naslov (La sera mi profila). V Klopčičevi »Mary se predstavi« je imenovana Mary Marija in je v drugi kitici prevedeno dvoje prvih verzov takole:

»Cosa volete che vi dica ancora?

Tutto é confuso, ve l'ho detto già; za slovenski:

Če bi hoteli, naj še več povem,

bi zmedli me, to vam priznam.

Sicer pa je zbirka vse pohvale vredna in zasluži, da jo kot prevodno knjigo upoštevamo. Dr. I. P.

Zapiski.

IZJAVE CERKVE AVTORITETE O SODOBNIH NAZORIH IN GIBANJIH.

1. Nagovor na kardinalski kolegij.

Preganjanje vere in Cerkve.

K zahvali za božična voščila kardinalskega kolegija dne 24. dec. 1937 je sv. oče dodal še zelo tehtne besede o verskih razmerah v Nemčiji.¹ Reči mora še dve besedi: eno, s katero ugotovi dejstvo drugo pa načelno (di merito e principio), ki pa je obenem glasen protest.

Najprej ugotovitev dejstva, zakaj že dalj časa se potvarjajo, tajijo, prekrivajo dejstva, predvsem eno dejstvo, ki pa je zelo veliko in razsežno, geografsko razširjeno in bridko veliko ter resno v moralnem, najglobljem smislu besede. To bridko, silno mučno dejstvo je versko preganjanje v Nemčiji. Hočemo dati stvarjem pravo ime, ne bo se nam moglo očitati, kar je v nekih razmerah dejal stari zgodovinar: Vera etiam rerum perdidimus nomina. Ne, hvala Bogu, nismo izgubili pravih imen, hočemo stvari imenovati z njihovim imenom. V Nemčiji vlada res versko preganjanje. Dolgo časa se že govori, se skuša dopovedovati, da ni preganjanja, mi pa vemo, da je in da je hudo, malokdaj je bilo kako preganjanje tako silno in mučno ter tako žalostno po svojih najglobljih učinkih. To je preganjanje, v katerem vlada premoč sile, pritisk groženj, zvičajnost in hinavska laž. Papež se ne bi mudil s tako bridko zadevo, a hotel je za vse, ki so tega potrebni, to jasno povedati, da ne bo nihče mislil, da je namestnik Jezusa Kristusa, ko govori o tako važnih stvareh, za katere je odgovoren, bolj slabo poučen ali da zamejnava besede.

Vera, Cerkev in politika.

Nato je sv. oče prešel k drugi točki, meritornemu in načelnemu vprašanju glede iste zadeve.

V Nemčiji vedo to več ali manj vsi: pogosto se je ponavljalo tudi drugod, večkrat s posebej pobarvanim naglasom, da je papež bil in je še vedno velik prijatelj Nemčije. Zares pozna sv. oče malo-

katero deželo tako dobro kakor Nemčijo, ki je v enem pogledu tako odlično zastopana v znanosti, delih duha in kulturi. Nešteto mož ima, ki jih je on občudoval, ne le, ko so prišli k njemu kot romarji, ampak v njihovem domu, njihovih knjižnicah, velikih zavodih, velikih mestih.

Zato je toliko bolj bridko za papeža, da mora omenjati, koliko se v tej deželi greši proti resnici, resnici, ki se tiče njega ne samo osebno — to bi bilo še malo — ampak tega, kar mu je najbolj drago, kar polni njegove misli, njegovo srce, za kar je v polni meri odgovoren pred Bogom in ljudmi. Gre za katoliško hierarhijo, katoliško religijo, sv. Cerkev, ki jo je božja dobrota zaupala skrbi svojega namestnika na zemlji.

Govori se, da katoliška religija ni več katoliška, marveč da je politična. S to pretvezo in označbo hočejo opravičevati preganjanje, češ da ni preganjanje, marveč prav za prav le samoobramba. Naši ljubljeni sinovi so ugotavljali in ugotavljajo z očetom, da gre tu za enako obtožbo, ki so jo naredili našemu Gospodu, ko je bil pripeljan pred Pilata. Vsi so ga tožili, da politično deluje: da je uzurpator, zarotnik proti političnemu kraljestvu, nasprotnik Cezarja. Pilat je v prvem času pokazal, da ne razume smisla zadeve ali vsaj zdelo se je, da ne razume, zato je vprašal: Torej kralj si? Ali si prišel kot velik politični voditelj, da porušiš Cezarjevo vlado?

Gospod pa je s svojo božjo mirnostjo odgovoril na to trditev: Moje kraljestvo ni od tega sveta. Ni od tega sveta, kakor ti misliš ali se zdi, da misliš. Če bi bilo moje kraljestvo takšno, bi moji ljudje zgrabili za orožje, da mi pridejo na pomoč.

Tako — je nadaljeval sv. oče — moremo tudi mi reči. Če bi delali politiko, kakor se nam hoče naprtiti in se nam predbaciva, bi bilo tudi za nas neko mesto, čeprav neznatno in majhno v tem razpravljanju o oboroževanju in o vojski. Ne, za papeža ni potrebno iti tako daleč. »Moje kraljestvo ni od tega sveta.« Papež se ne ukvarja s politiko, on ne živi, ne dela, da bi vodil politično življenje, marveč da daje pričevanja resnici, da uči resnico: tisto resnico, ki jo svet tako malo ceni, za katero se tako malo zmeni, ko se meni za vse druge stvari, prav tako kakor Pilat ni čakal odgovora na svoje vprašanje: Kaj je resnica?

¹ Glej poročilo v Acta Apostolicae Sedis XXX (1938), str. 20—25. Objavljamo kolikor mogoče veren prevod, le v zadnjem odstavku so kratko, a točno povzete glavne misli. Podnaslovi v tem in naslednjih govorih so od prevajalca.

Papež hoče reči, ponoviti, glasno zagotoviti vsemu svetu v obraz: Mi ne vodimo politike; nasprotno, če bi bilo to, bi prišlo nam na pomoč — da se poslužimo zopet besedi našega Gospoda Jezusa Kristusa — naše ljudstvo — in povsod po svetu imamo svoje ljudstvo: drage sinove, vdane vernike, častilce božje. A prav nobeden naših sinov, ki so raztreseni po svetu, ne verjame, da se mi ukvarjamo s politiko, marveč vsi vidijo in neprestano ugotavljajo, da mi skrbimo za vero in versko življenje in da nočemo drugega delati. Gotovo, je dostavil sv. oče, je prav zato treba reči, da mora državljan svoje državljansko življenje uglasiti z zakonom Boga, Jezusa Kristusa, ali se to pravi skrbeti za politiko ali za religijo? Gotovo ne za politiko.

Hočemo dalje — je nadaljeval papež — da se tudi v državljanskem, v človeškem, v socialnem življenju vedno spoštujemo božje pravice, ki so tudi pravice duš. In tako smo vedno delali. Če nekdo drugače misli in drugače govori, je to proti resnici. In to zelo žalosti papeža, da tolikokrat v raznovrstnih oblikah mečejo v obraz to obtožbo o zlorabi religije — ena najslabših misli, ki morejo priti človeku na um — obtožba o zlorabi religije za politični namen; vreči — naj rabimo pravo besedo — to obrekovanje proti njegovim častitim bratom, škofom, proti odličnim udom sv. zbora, proti toliko duhovnikom, proti toliko dobrim vernikom, ki skrbijo le za to, da so pokorni božjemu zakonu, da oznanjajo ta božji zakon, da kot dobri kristjani delajo in so tako tudi boljši državljani, ker se zavedajo, da so tudi v pogledu državljanskih in socialnih dolžnosti ne samo pred ljudmi, ampak pred samim Bogom odgovorni.

Sv. oče poudarja, da njegova izjava ne more biti bolj določna, ne bolj glasna pred vsem svetom: Mi skrbimo za religijo, ne ukvarjamo se s politiko; to vedo vsi, to vidijo vsi, ki hočejo videti.

Končno naj ta klic resnice gre — je nadaljeval sv. oče — in tolaži toliko njegovih bratov, škofov, duhovnikov in vernikov, ki toliko trpijo v tem preganjanju, ki je tako krivično in tako žalostno negativno delo, in trpijo vrh tega zaradi tega obrekovanja, pravega obrekovanja, ki doda še najbolj ostro bolečino k trpljenju, bridkostim vsake vrste, ki jih preganjanje povzroča. Naj vedo, da papež trpi z njimi...

Kaj nam ostane? To kar smo mogli vedno delati: dvigniti oko, srce in duha k Bogu, naj pride na pomoč nam in vsem, ki kjer koli trpijo zaradi njegovega svetega imena in njegove postave. Naj

napravi, da bo tolikšno zlo prenehalo in naj pripelje na dobro pot vse, da bodo priznali resnico, jo spoštovali premnogi, ki jo, kakor se zdi, poznajo le tako, da jo tajijo in žalijo. Neskončno je božje usmiljenje in božja potrpežljivost, ki to trpi. Če na to mislimo, bi bili v zmoti, če bi mi zgubili potrpežljivost. Zato je treba moliti in zaupati. Moliti, moliti, moliti...

2. Članicam kongregacije »Cénacle«.

Svarilo pred pretiranim nacionalizmom.

17. julija 1938 je sprejel sv. oče redovnice francoske kongregacije Cénacle iz Pariza. Ko jim je najprej govoril o nekaterih važnih redovnih zadevah, je pa na koncu znova obsodil pretirani nacionalizem, kar je po njegovi besedi tudi zanje duhovno pomembno. Gre — tako je govoril — za veliko vprašanje, ki danes vznemirja svet pod imenom na toliko načinov pretiranega nacionalizma, slabo umevanega nacionalizma; imeli smo že priliko, da smo ga označili kot zmotnega in nevarnega. Pred nekaj leti smo sklicali vse vrhovne zastopnike misijonskih redov in kongregacij, ki imajo sedež v Rimu, da opozorijo svoje vrhovne predstojnike, naj se varujejo pred tem prokletstvom, kar je pretirani nacionalizem. Ta povzroča sterilnost v apostolstvu. To izpričujejo dopisi, ki jih je polna miza namestnika Kristusa, Kristusa, ki je dejal: Pojdite in učite vse narode. Ta pretirani nacionalizem ovira zveličanje duš, dela pregraje med narodi, ni le postavi dobrega Boga nasproten, ampak veri sami, oni veroizpovedi, ki jo v vseh katedralah sveta prepevamo, kakor danes v obnovljeni katedrali v Reimsu, veri, ki jo izpovedujemo, ki jo krščanske množice z navdušenjem pojo, n. pr. v Lurdu, tej veličastni veroizpovedi, ki na vseh evharističnih kongresih spremlja Kralja vseh kraljev.

Besede veroizpovedi so prve besede, ki so prišle iz zbora apostolov, so prve oblike evangelijskega pouka, ki ga je naročil Jezus z besedami: Učite vse narode. In te besede povedo: Verujem v sveto katoliško cerkev. Katoliški pa pomeni »vesoljni«, drugače te besede ne v italijanskem, ne kakšnem drugem modernem jeziku ni mogoče prevesti. In katoliška cerkev pomeni vesoljno cerkev.

Nasprotje med pretiranim nacionalizmom in katoliškim naukom je jasno razvidno: duh tega nacionalizma je nasproten duhu veroizpovedi, nasproten veri.

Se nikoli ni sv. oče izrazil svojih misli tako določno, s tako nedvoumno od-

ločnostjo (con tale assolutismo e con tale intransigenza di formule): in ker mu je Bog dal milost tolike jasnosti, hočemo, da imajo od nje korist tudi naši sinovi, ki je posebno potrebujejo v časih, ko podobne ideje tako hrupno nastopajo in toliko škode povzročajo. Prav danes smo zvedeli zelo resno stvar. Gre sedaj za neko obliko pravega odpada od vere. Ni le ena ali druga ideja zmotna, celotni duh nauka je nasproten Kristu-sovi veri.

Vesoljnost katoliške vere in Cerkve.

Verujem v sveto katoliško Cerkev se pravi: verujem vse, kar znači odrešenje in posvečenje sveta, medtem ko ta novi nauk pomenja neko popolnoma nasprotno stvar.

Sv. oče se je nato spominjal vrhovnega zborovanja Družbe Jezusove pred 24 leti vprav v začetku svetovne vojne. Zbrani so bili najodličnejši jezuitski zastopniki vseh narodov, ki so bili takrat v medsebojni vojni. Če govorimo nacionalistično, so si bili torej sovražniki. Vendar pa se je na tistem zborovanju mir, blaženost miru živo občutila, zunaj pa je bil hrup in sovraštvo vojne. Kako lepa je bila ta slika katolicizma, pri tej priliki je potrebno obnoviti jo... Brezpogojno je treba izhajati od te velike ideje, ki jo je razglasil naš Gospod, ko je rekel: Pojdite in učite vse narode, in ko je navdihnil apostolskemu zboru, da so v veroizpovedi, tem pristnem dokumentu Njegovega vesoljnega nauka izrazili: Verujem v sveto katoliško Cerkev.

Če bo ta misel vodilna v vseh stvareh, bo gotovo dobro vplivala. Zadnja beseda bo največja in najgloblja tolažba, ki bo mogla razveseliti duha teh dragih hčera v časih, ko bo morebiti bolj težko ohraniti zvestobo v službi Cerkve.¹

3. Asistentom Katoliške akcije.

Duh vere in duh razizma.

22. julija je Pij XI. govoril asistentom Katoliške akcije. Na koncu je dostavil: Zares moremo reči, da so nekateri pozabili ta člen veroizpovedi: Verujem v sveto katoliško Cerkev. Katoliško in vesoljno, ne pa rasistično, ne nacionalistično, ne separatistično, marveč katoliško. Taka mora biti Katoliška akcija, ta duh jo mora prevevati. Saj je stvar, ki jo moremo imenovati skoraj pomembnejšo kakor vero samo, namreč duh

vere, kakor je žal nekaj slabšega kakor posamezne formule razizma in nacionalizma, namreč duh, ki jih narekuje. Moramo reči, da je ta duh separatizma, pretiranega nacionalizma posebno odvraten. Prav zato, ker ni krščanski, ni religiozen, prihaja nazadnje do stopnje, da ni niti človeški več. Te misli sv. oče razvija zato, ker so za asistente KA koristne, da morejo prav ceniti vzvišeno poslanstvo, ki ga jim je Cerkev izročila ko jih je poklicala, da so prijatelji in duhovni očetje mladine. Zelo pomembna naloga! Saj je Katoliška akcija v resnici življenje Cerkve prav zato, ker je katoliško življenje in ni dejavnosti brez življenja. Kaj pa bi bilo življenje brez dejavnosti?

Če torej govorimo o Katoliški akciji, to pomeni in mora pomeniti katoliško življenje, življenje Cerkve. Zato je Katoliška akcija po ponovnih papeževih besedah zenica njegovega očesa in najdražja stvar za njegovo srce. Katoliško življenje ni luksuz, ne, marveč je cilj, zaradi katerega nas je Bog poslal na svet in je prišel tudi sam, da ga reši. (Osservatore Romano 22. jul. 1938.)

4. Gojencem zavoda de Propaganda fide.

Vesoljnost katoliške vere in Cerkve.

Posebno obširno, z velikim poudarkom in zelo določno je sv. oče govoril o razizmu dne 28. julija 1938 pred gojenci zavoda de propaganda fide, v katerem se pripravljajo na apostolski poklic sinovi 37 narodov iz vseh delov sveta. Papež je zelo določno znova obsodil razizem in pretirani nacionalizem. Najprej je izrazil veselje nad obiskom in navzočnostjo gojencev Propagande v teh dneh, ko se toliko, vse preveč govori o razizmu in o nacionalizmu v separatističnem smislu. Obisk je prišel vprav na dan, ko je papež dobil v tej stvari novo obvestilo. Sv. oče je vedno hvaležen vsem, ki mu sporočajo, čeprav vse novice niso prijetne; prav za prav še bolj hvaležen za informacije, ki mu povzročajo bridkost, ker je to znamenje, da je treba v tej smeri nekaj ukreniti... Danes je po obvestilu, ki ga je prejel sv. oče, nekdo omenil, da »katoliška« pomeni vesoljna — to je papež je ponovno rekel v istih okoliščinah — da katoliško pomeni vesoljno, ne rasistično, ne nacionalistično v separatističnem pomenu teh dveh znakov. Res je. Tudi je imel prav, ko je dostavil, da morajo KA navdihovati ta načela. Te besede so nesporne, saj Katoliška akcija pomeni katoliško življenje in prav zato je KA zenica v

¹ Osserv. Rom. 17. VII. 1938.

očeh papeža in sredi v globini njegovega srca. Katoliška akcija je v resnici istovetna s katoliškim življenjem, saj kaj bi bilo življenje brez dejavnosti. Dobro vedo ti mladeniči v ognju svoje mladosti: le na en način si moremo predstavljati življenje brez dejavnosti: le v spanju preneha dejavnost, pa še takrat ne docela. Kaj bi bilo torej življenje brez dejavnosti? Nesmisel. Katoliška akcija je torej katoliško življenje. Katoliško življenje pa pomeni dejavnost, ki jo ustvarjajo ljubezen, kreposti, božji zakon, ki napolnjujejo tako življenje, ki je torej življenje božje. Ni drugega načina katoliškega mišljenja in zato tudi ni nobene rasistične, nacionalistične in separatistične misli v pomenu zadnjih besed papeža, ki se je dosti jasno izrazil. Separatizem? Ne. Nočemo nič ločiti v človeški družini.

Smatramo pretirani rasizem in nacionalizem, kakor se o njih navadno govori, za pregraje, postavljene med človekom in človekom, med rodovi in rodovi, med narodi in narodi.

Nasprotje med Katoliško akcijo in fašizmom.

Nekdo je mislil, da bo kroglo odbil, če trdi, da je torej med KA in fašistično stranko neozdravljivo nasprotje v nauku. Velike, a nespametne besede: zakaj predvsem je neumestno iti iskati nekaj posebnega v KA, kakor bi bila KA neka samostojna stvar in bi imela celo svoj nauk, svoj lastni Credo. KA je v Cerkvi, v katoliški Cerkvi, ona je — to si drzne reči papež — katoliška Cerkev, ker je KA — kakor je prej razložil — katoliško življenje, je katoliška Cerkev.

Katoliška Cerkev ima naročilo, da v svetu ustvarja katoliško življenje. Zato KA izven Cerkve, ločena od Cerkve ni nič, nima razloga biti, je nesmisel. Tako papež vedno govori, posebno ko govori mladeničem in duhovnim voditeljem KA: dobro pomnite, da KA izgubi svoj smisel, če izgubi zvezo s hierarhijo in podrejenost hierarhiji. O tem ni sence dvoma. Zato med KA in temi zmotami ni nobene zveze. Katoliška akcija je katoliška kot katoliška Cerkev, hoče biti katoliška, to se pravi vesoljna: besede »katoliška« ni mogoče drugače prevesti. Često pozabljajo eno stvar, da namreč univerzalnost spada k bistvu, je del bistva katoliške Cerkve in da vprav po tej univerzalnosti mnoge stvari, ako jih dobro razumemo, dobijo svoje pravo mesto in se zdijo kljub temu pozabljene: ideja rase, rodu, ideja naroda, narodnosti. Kako? Pozabi se na kategorije, univerzalijske (in sv. oče navzoče mladeniče vabi, naj poglobijo svoje filozofske

študije o univerzalijah); in svetu gre zelo slabo, ker premnogi ne vedo nič o univerzalijah.

Enotna človeška rasa.

Pozablja se, da je ves človeški rod ena sama, velika vesoljna človeška rasa. Beseda »človeški rod« pomeni prav človeško raso, čeprav nekateri pisatelji mislijo, da je ta izraz kaj malo simpatičen. Sv. oče sam omenja, da je slišal nekega starega učenjaka, ki je dobro poznal univerzalijske — in je raje imel izraz »človeški rod« kakor človeško raso — ker se mu je izraz »rasa« zdel bolj prirejen za živalstvo. Ni potrebno biti preveč natančen: kakor se reče rod (genere), se more reči rasa (razza). In treba je reči, da vsi ljudje tvorijo predvsem samo en velik rod, eno samo veliko družino živih bitij, rojenih in porajajočih. Na ta način je človeški rod ena sama, vesoljna, katoliška rasa. Vendar ne moremo tajiti, da je v tej univerzalni rasi prostor za posebne rase kot različne zvrsti in mnoge narodnosti, ki so še bolj razločene. Kakor so v pomembnih glasbenih kompozicijah velike variacije, v katerih se vendar često povrača isti splošni motiv, ki jih vodi (inspira), a v različnih glasovih (tonalita), intonacijah, izrazih, tako je tudi v človeškem rodu ena sama velika, vesoljna, katoliška, človeška rasa, ena sama velika, univerzalna človeška družina, in z njo ter v njej različne vrste. Zato se moremo vprašati, čemu je Italija čutila potrebo na nesrečen način posnemati Nemčijo. Tu je papež smehljaje dostavil, da bi ga mogel kdo dolžiti — kar se je že dogajalo — predsodkov, ker je sin Milančanov, ljudi »delle Cinque Giornate«, ki so pregnali Nemce. Ne govori zato tako, marveč ker latinci niso rekli rasi, niti podobne besede. Naši starejši Italijani imajo druge, lepše, bolj simpatične besede: gens italica, italica stirps, Yapaeti gens. Ti izrazi se zdijo papežu manj barbarski.

Treba je imenovati stvari z njihovim pravim imenom, da ne zaidemo v velike nevarnosti, posebno v nevarnost, da izgubimo svojsko ime in pojem stvari, kakor je poudaril veliki latinski zgodovinar Tacit, ki je v tem videl eno najresnejših znamenj moralne dekadence in zapisal: vera etiam rerum perdidimus nomina.

Katoliška akcija bistveno zvezana s Cerkvijo in s papežem.

Iz vsega tega sledi, da bi bilo treba začeti boj s Cerkvijo, ne s Katoliško akcijo. Če se drugače dela, gre za hinav-

ščino (ipocrisia), ki morebiti krije zahrbtnost onih, ki hočejo udariti KA, ne da bi udarili Cerkev. Ne, to ni mogoče: kdor udari KA, udari Cerkev, ker udari katoliško življenje. Iz tega lahko sklepamo: kdor udari KA, udari papeža. To je resnično. V tem primeru pa reče papež: dobro se varujte, priporočam vam, da ne udarite po KA, prosim vas zaradi vaše koristi, zakaj kdor bje po KA, bje po papežu, in kdor papeža udari, umre. Qui mange du Pape, en meurt. To resnico zgodovina dokazuje.«

Pravi rasizem v zavodu Propagande.

V zavodu Propaganda, je dejal nazadnje papež, se goji resnični, pravi in zdravi rasizem, ki ustreza človeškemu dostojanstvu in realnosti, zakaj človeška realnost je v tem, da smo ljudje, ne živali ali kakršna koli bitja: dostojanstvo človeštva je, da smo ena velika družina, človeški rod, človeška rasa. Tako uči Cerkev misliti, umevati, čutiti in obravnavati stvari. To je odgovor Cerkev; to je za Cerkev resnični, pravi in zdravi rasizem, primeren za poedince v veliki človeški skupnosti. Vsi ljudje so predmet istega materinskega čustva, vsi poklicani k isti luči resnice, dobrote in krščanske ljubezni, da je tako vsak v svoji lastni državi, svoji posebni rasi, v svojem narodu glasnik te velike ideje, ki je človečanska in za tem krščanska. (Osservatore Romano, 30. jul. 1938.)

Papežev odločni govor je napravil močan vtis v javnosti. Če se spomnimo, da je bila KA v Italiji letos zopet predmet napadov, v Nemčiji pa je itak neprestano, razumemo, da je papež ponovno govoril o bistvu KA in odnosu do Cerkve. Tudi rasistično gibanje v Italiji ga je s skrbjo navdalo.

Seveda je nacionalsocialistični tisk reagiral na ta govor, kakor pač običajno dela z vsemi nazori in besedami, ki so mu nasprotni; nobenega večjega spoštovanja nima do besede najvišjega poglavarja katoliške Cerkve. Tudi Mussolini je posredno, ne posebno prijazno že čez dva dni odgovoril, da bo Italija šla v rasnih zadevah naprej in da je nesmiselno govoriti, da posnema koga ali kakšno stvar. (Gl. La Croix, 31. jul. 1938.)

5. Zvezi francoski krščanskih sindikatov.

Cerkev se ogiba skrajnosti.

V nedeljo 18. sept. je papež sprejel v Castel Gandolfo člane Francoske zveze krščanskih sindikatov (Confédération française des Syndicats Chrétiens) in imel daljši nagovor v fran-

coskem jeziku. V tem govoru se je dotaknil tudi vprašanj, ki so splošnega pomena, pa prav za delavstvo tudi zelo važni. »Vi ste zapisali med svoja velika načela — to smo videli in za krščanske delavce drugače tudi ni mogoče — da zametavate tezo, ki je danes tako pogostna in se glasi, da je kolektiv vse in posameznik nič (la collectivité est tout et l'individu rien). Dobro ste napravili, ker tudi Cerkev ne govori tako; to ni nauk Cerkve. Sirovo preprosto bi mogli to teorijo tako izraziti: vse državi, nič osebi. Ne! Cerkev ni za tak nauk. A ona tudi ni za nauk, ki je temu popolnoma nasproten: vse posamezniku, nič državi. Ne! Njen privilegij je, da gre na neki način preko ljudstev in kontinentov, preko vseh rodov (Mi ne rečemo ras) sveta in varuje v vsem, povsod do srednjo smer, v kateri je vedno čednost — in medio stat virtus. Resnična krepost je vedno v sredi, ne v eni ne v drugi skrajnosti.

Kolektiv in posameznik.

Cerkev izpoveduje in uči nauk, ki označuje pravo razmerje med kolektivom in poedincem. Gotovo popolnoma razvidno je, da zaradi potreb življenja od rojstva do smrti potrebuje poedinec skupnosti: da more živeti, razvijati življenje. Ni pa res, da bi bila skupnost (collectivité) sama zase neka oseba, neka neodvisna oseba, ki bi govorila v svojem imenu. Ne, znanje kot nevednost, znanost kot krepost so lastne poedincu. Tudi ko govorimo o duši skupnosti (l'ame de collectivité), je to način govorjenja, ki ima pač realno osnovo, pa je vendar le abstrakcija. In skupnost more vršiti vse osebne funkcije le po poedincih, ki jo sestavljajo: to je jasnost sama, a jasnost, ki je danes v mnogih plasteh ne priznajo več. Preveč se govori več ali manj povsod na en ali drug način¹ — in ljudje so se navadili poslušati, da vse mora pripadati državi, nič posamezniku. O, dragi sinovi, kakšna zmeta je v tem izražanju, najprej zmeta proti dejstvu, zakaj če je posameznik resnično tako odvisen od družbe, bi družba z druge strani ne bila nič, brez posameznikov bi bila gola abstrakcija.²

A tu so zelo težke zahrbtnosti misli; tisti, ki pravijo: vse pripada družbi, pravijo tudi, da je družba nekaj božanskega, in tako postane tedaj posameznik pobožanstven, a na čisto nov način: to je neka vrsta socialnega panteizma. Glejte,

¹ V fašističnih ali marksističnih teorijah. Opomba prevajalca.

² Saj so posamezniki dejstvo, ki ga ni moči utajiti.

drugi sinovi, nauk, ki nas ga uči katekizem za prvence. Sovražnik človeka je bil, ki je dejal: bosta kakor bogova. Veste, kakšen smisel so imele te besede in kako so se izpolnile skozi stoletja v tragediji, ki jo je preživelo ubogo grešno človeštvo.

Edino upravičena totalitarnost je v Cerkvi.

Tako govorijo: vse mora pripadati državi.

Tako državo imenujejo totalitarno. Nič brez države, vse za državo. A v tem je neka tako vidna zmota, da morje, ki so sicer resni in bistroumni, to govorijo in učijo množice. Kako bi mogla biti država v resnici totalitarna, dati vse posamezniku in vse od njega zahtevati, kako bi mogla posamezniku vse dati za njegovo notranjo izpolnitev — zakaj gre za kristjane — za posvečenje in povečanje duš. Koliko stvari se zato izmika možnostim države v tem življenju in v pogledu bodočega, večnega življenja.

Tu gre za veliko krivično prisvajanje, zakaj če je kje kakšen totalitaren režim — totalitaren dejansko in pravno — je to režim Cerkve, ker človek popolnoma pripada Cerkvi, ji mora pripadati, ker je ustvarjen od dobrotnega Boga, določen, da živi za Boga tu na zemlji in z Bogom v nebesih. In edino Cerkve zastopa ideje, misli in pravice božje. Torej ima Cerkve resnično pravico in dolžnost, da si lasti celotnost oblasti nad posamezniki; ves človek, popolnoma ves pripada Cerkvi, ker popolnoma ves pripada Bogu. V tej točki ni dvoma za tistega, ki noče vsega zanikati, vse zavreči. Kar se nas tiče, se moramo zahvaliti Bogu, da smo v tako dobri šoli, v tako lepem in bogatem sijaju resnice.

Dejavna krščanska ljubezen:

Naša druga beseda naj opozori na krščansko ljubezen in tako je ta beseda bistveno praktična ter dobro ustreza potrebam našega časa, tega časa, ki mu krščanske ljubezni tako manjka, manjka celo zgolj človeške ljubezni, tako da se moramo spomniti na besede: homo homini lupus. In kaj ostane tam, kjer ni več tiste ljubezni, ki stori, da vidimo v vseh ljudeh brate, po stvarjenju in po odrešenju, ki je namenjeno vsem: pro multis effundetur. Božja kri je bila prelita za vse. Ne ostane drugega kakor dobrine tega sveta, ki ne morejo zadostovati za vse, posebno ker jih nekateri nimajo nikoli dosti, pa čeprav jih drugim primanjkuje. Pri tej slabi razdelitvi dobrin zemlje jih bo vedno nekaj, ki bodo imeli preveč in drugih, ki bodo imeli premalo; posledica

tega je beda, sovraštvo, medsebojna nasprotstva, boj ne samo med razredi, ampak vseh proti vsem. Res je, da celo v krščanski družbi razmere niso bile vedno take, kakor bi morale biti; vedno so pomanjkljivosti, veliki odpadki celo tam, kjer krščansko postavbo poznajo, jo učijo ali celo tam, kjer pravijo, da jo hočejo izpolnjevati. Vendar pa bi o tej priliki dejal naš največji pisatelj za Dantejem, Manzoni, ki ga je tudi Pariz pred kratkim slavil: res je, da so bile in so tudi v Cerkvi in v življenju kristjana slabosti (misères); ali, bodimo resni, dajte mi družbo, v kateri bo božji zakon v resnici zakon, ki bo urejal individualno in socialno življenje, družbo, v kateri bo nauk in zgled našega Gospoda res pravec življenja vseh, ki se imenujejo kristjane; ali bo potem mogoča množica, ki bi se samo veselila dobrin te zemlje, in veliko večja množica, ki bi se samo trudila, samo trpela v naporu delu in pomanjkanju? Ljubezen je bistvena dejavnost, v kateri se uveljavljajo vse postave, vsi nauki.

Zadnjo besedo je sv. oče spregovoril delavcem v Katoliški akciji, kako je neolčljiva od Cerkve, ker pomenja življenje Cerkve. Tudi noče izpodrinuti nobene organizacije. Vprav njihova organizacija in nje delo je dragocen prispevek (contribution) h Katoliški akciji.

(Osservatore Romano 19./20. sept., La Croix 22. sept. 1938. Podnaslovi so iz La Croix.)

6. Krščanskim arheologom.

O priliki IV. kongresa krščanskih arheologov v Rimu, ki so obravnavali starokrščanske zgodbe v Rimu, ravenški pokrajini, deželah ob jadranskem morju, v Panoniji, Britaniji in pokrajinah ob sredozemskem morju, v Palestini, Siriji in Mali Aziji, je Pij XI. sprejel 300 udeležencev ter poudaril pomembnost njihovega dela tudi za versko življenje. Saj njihovo delo dokazuje, kako je bilo nekdanj vse ozračje in življenje prežeto krščanskega duha, in tako kliče tudi naš čas, naj se vrne v pristno krščansko pojmovanje življenja. Nato pa je papež navezal besede o neki drugi arheologiji.¹

Zmotna »arheologija« in njeno delo.

Neka zmotna arheologija izkopava zle like, da bi se zla dela oživljala in vršila. Hoteli so priklicati nazaj osebnost Julijana Odpadnika z njegovim žalostnim, prežalostnim preganjanjem, ki sicer ni bilo, ni hotelo biti najbolj nasilno in krvavo.

¹ Osservatore Romano 22. okt. 1938.

pa je bilo vendar zelo trdovratno, dvo-
lično in prekanjeno. Poklicali so jo nazaj
s pomočjo razširjevalcev in »apostolov«,
ki hodijo po sledovih in imajo duha Ju-
deža. S temi besedami je nameraval pa-
pež v um in srce dragih sinov priklicati
stvari, s katerimi so se v zadnjem času
bavili časopisi in govori — in sicer ne
neodgovornih ljudi — nad katerimi se je
svet čudil in strmel, namreč poštene svet,
navajen na poštene stvari. To preganja-
nje, ki se nadaljuje in obenem z never-
jetno drznostjo taji popolnoma jasne
stvari, ki jih papež ugotavlja zmerom na
podlagi vedno novih, popolnoma zanes-
ljivih in skrbno pretehtanih dokumentov,
ki izpričujejo vedno nova dejstva in še
hujše grožnje, zbuja resnično in globoko
srčno bolečino; to pove ne le kot papež,
kot oče krščanstva, marveč tudi kot člo-
vek. V resnici — je nadaljeval sv. oče —
se mu je zdelo, da zelo slabo skrbi za
človeško dostojanstvo, kdor zaide prav
tja, kamor je prišel Julijan Odpadnik,
čeprav ta ni bil prvi, ki je kristjanom
samim naprtil odgovornost za preganja-
nje, s katerim jih je udaril. To je naredil
tudi Neron s požigom Rima in prega-
njanjem, ki mu je sledilo.

Tako se danes stalno in neprenehoma
dogaja, da se na vernike, na njihovo ve-
ro in njihovo vest meče vzrok preganja-
nja, ki ga trpijo. Neverjetno je res, do
kakšnih trditev so se povzpeli. Zato je
potrebno reči, da tudi preganjanje zad-
njega vernika, zadnjega sina, ki ga je
Jezus Kristus izročil svojemu namestni-
ku, zadene papeža samega. In vendar je
preganjanje — to je pravo ime za to de-
lo — obenem z lažnjivo obtožbo seglo
prav do posvečene kardinalske obleke
visokega nadpastirja.¹ Očetova bol je na-
ravno velika in globoka, njegovi sinovi
so to dobro razumeli.

Velike stvari so pokorne Bogu, ne ljudem.

A naj sinove navdihujejo čustva Oče-
ta. Papež je optimist, ne pesimist, to
velja za bodočnost, zakaj sedanjost je
taka, kakršna je in kakršno Bog dopusti.
In Gospod dopusti, da morejo ljudje
mnoško pokvariti, ker segajo s svojimi
rokami tja, kjer že počiva Njegova roka.
To je, moremo reči, zgodovina ubogega
človeštva, človeške bede in bridkosti. Bo-
dočnost je v rokah Stvarnika, v dobrih
rokah, zakaj velike stvari so pokorne

Bogu, ne ljudem. V oporo svojim dragim
sinovom daje papež tolažilni blagoslov:
blagoslov svojih osemdesetih let: malo
jih je za zgodovino takega naroda, a ve-
liko za življenje človeka, posebno v tej
dobi. Koliko stvari je videl, zgodovinsko
pomembne stvari; spremljal in premišlje-
val jih je od svoje mladosti do moške
dobe, od takrat do danes; videl je stvari,
ki jih njegova izkušnja v celoti more
povzeti, če ponovi: velike stvari so po-
korne rokam Boga, ne ljudi... Ljudje in
dogodki pri vseh narodih, prestoli in re-
publike; postavljeni oltarji in v prah raz-
rušene zgradbe; vojne in sklepi miru, ki
niso bili mir: vse to se je menjavalo v
teku teh let in klicalo neizpodbitno res-
nico, da dogodki niso bili pokorni mig-
ljaju in vodstvu človeških rok, ampak
migljaju in rokam božjim.¹

In sedaj se kot osemdesetletni starček
ginjen in presunjen vprašujem, kaj bom
mogel še videti. Vedno govorim k Bogu,
da bi hvaležno sprejel srečno smrt, saj bi
bila za starega in sedaj trudnega delav-
ca gotovo počitek; vendar pa dostavim,
kar je dejal sv. Martin v svoji starosti:
če moremo še kaj storiti za občo blaginjo,
naj se zgodi Tvoja volja, o Gospod.

Papeževa politika.

Za občo blaginjo! Glejte, to je po-
litika papeža; zakaj laž je, laž to, kar se
sv. stolici in sv. očetu pripisuje, da dela
kakšno drugo politiko, kakor to, ki skrbi
za slavo božjo in blagor duš. Papež vrši
samo eno politiko, od katere pa ga no-
bena sila ne more oprostiti ne odtrgati:
prispevati po svojem delu k obči bla-
ginji. To politiko je vedno vršil in jo bo
nadaljeval, dokler mu bo Bog dal mož-
nost, moč in milost, saj je samo iz Njego-
ve milosti, če more v tej starosti in po
preizkušnjah, ki jih vsi poznajo, še kaj
storiti za veliko družino, ki je razširjena
po vsem svetu in združuje vse otroke, ki
nam jih je Bog dal.

K sklepu izroča sv. oče vsem navzo-
čim sinovom očetovski pozdrav in izraz
svoje naklonjenosti ter jih vabi, naj misel
na to žalostno »arheologijo«¹ pridružijo
svoji plemeniti arheologiji, ki ji s toliko

¹ Papež je omenil, da je videl, kako
je vstajala hegemonija Napoleona III., pa
se tudi zrušila; videl je težnje mogočne-
ga Bismarcka, videl hegemonistične na-
črte Viljema II., ki je z njim stopil v vi-
hro velike vojne, pa je prišel iz nje brez
krone in kot ujetnik. Vidimo danes vsta-
jati novo hegemonijo, ki se skuša razteg-
niti na svet, ne vemo pa, kakšen prizor
hrani božja Previdnost. (Gl. La Croix
22. okt. 1938, poročilo agencije Havas.)

¹ Dogodki na Dunaju proti kardinalu
Innitzerju. Različni voditelji nacionalnih
socialistov so odgovornost za izgrede na-
prtli katoličanom in zagrozili s še huj-
šimi ukrepi.

umnostjo in navdušenjem posvečajo svoj študij in svoje raziskovanje. Iz dokumentov božjih zmag v preteklosti naj črpajo skupno moč, skupno upanje za bodočnost. I. F.

A. ROSENBERG O USODI KATOLICIZMA V NEMČIJI.

Alfred Rosenberg, eden najbolj vplivnih ideologov narodnega socializma, je letos na Reichskulturtagung izjavil o razmerju nacionalnega socializma do katoličanstva in katoliške Cerkve naslednje:¹

»Na različna vprašanja o našem stališču nasproti cerkvam, moram naslednje odgovoriti — in poudarjam, da se čutim v tem odgovoru popolnoma v soglasju s tem, kar o tem tako zapletenem vprašanju misli vodja. Pri nas je nekaj vročerkvnežev, ki bi vodjo najraje pregovorili, da bi katoliško in evangeljsko spoznavno cerkev naravnost iztrebil, kakor je napravil z boljševiškim strankami. Neglede na to, da prepoved teh strank ne pomeni še iztrebljenje marksizma iz mišljenja in hotenja našega ljudstva — to opozarjamo vsak dan — morate pomisliti, da mednarodna pozicija katoliške Cerkve zahteva od nas zelo previdno taktiko nasproti Cerkvi. Vsak napad proti Cerkvi odmeva v mednarodnih odnosih in more našemu že itak težkemu stališču delati težave.

Da mora katoliška Cerkve in z njo evangeljska spoznavna cerkev v sedanjih oblikah (in der heutigen Formgestaltung) zginiti iz življenja našega ljudstva, glede tega sem si — in mislim da smem to reči tudi v duhu vodje — popolnoma na jasnem.

Če pa mislijo različne skupine tako imenovanih nemških svetovnih naziranj po svojih objavah, da se smejo igrati z divjim radikalizmom, moram tem gospodom povedati, da s tem ne le škodujejo ugledu državne vlade, ampak utrjujejo tudi mučeniškega duha pri vernikih. Z uveljavljanjem narodnosocialističnega svetovnega naziranja smo pri nemški mladini že zelo napredovali. Kar še tava katoliškega mladinskega gibanja okrog, so le še drobci skupin, ki bodo sčasoma vsesane. Hitlerjeva mladina je sesajoča goba, ki se ji nihče ne more ustavljati. Nadalje je ves učni načrt v vseh vrstah naših šol že tako izveden v protikrščanskem — protijudovskem duhu, da bo do raščajoče pokolenje obvarovano pred črno sleparijo. Pomislite pa tudi, da delujejo

že v cerkvah, tudi v katoliški, odkrito nemški močje kot duhovniki, ki so narodnosocialističnemu svetovnemu nazoru popolnoma vdani.

Ravnali bomo oprežno, pa tem bolj po načrtu, da bomo nepridobljivi duhovščini prerezali finančno žilo. Kar tiče нравnostne procese, pa ti v starem rajhu niso imeli mnogo učinka, in treba je v tem pogledu biti zelo previden in ne vsako, iz ne vem kakšnih razlogov napravljeno ovadbo vzeti za dejstvo. Vi veste, da je judovski svetovni tisk zelo buden in vzame vsako neutemeljeno obtožbo proti duhovščini za predmet divjih hujskaških napadov na narodnosocialistično Nemčijo. Kolikor mi je znano, so razmere v Ostmarki bistveno drugačne. Če tam zagrabimo, bo udarilo strašno močvirje na dan. Vodstvu pa je treba prepustiti, kdaj zagrabimo. Nobenih razlogov nimamo, da bi svetu razgrnili prizor npravne propalosti (Verwahrlosung) duhovščine, te stvari hočemo doma urediti. Pametni močje kot kardinal Innitzer — čeprav tudi njemu popolnoma ne zapram — se bodo morali pod pritiskom dejstev podrediti narodnosocialističnemu vodstvu. Zelo velik uspeh je, da obstoji med avstrijskim in nemškim episkopatom velik prepad, ki ga bomo, kakor trdno upam, v celotnem nemškem katolicizmu mogli poglobiti in tako najhujšemu sovražniku narodnega socializma zadati smrtni sunek. Nečemo pa zaiti v tako napako, kakor nekoč Bismarck, zakaj nasprotnik je zvit in dela s sredstvi, proti katerim moremo nastopati le z boljšim orožjem.«

Priznati moramo, da ideologiji narodnega socializma odkrito povedo, kakšne namene imajo s katolicizmom in kakšne taktike se hočejo posluževati. Mislimo le, da njihova glavna zmota o moči katolicizma izvira iz njihove nevere: krščanstvo in katoliško Cerkve imajo naturalistično le za neki časovni, naravni pojav in za neko zgolj svetno, čeprav mogočno organizacijo, ki se bori za oblast in položaj v svetu kakor neka država. Če bi Cerkve bila samo to, bi pač ne bila nepremagljiva in najbrž ne bi dočkala narodnega socializma, da bi ji napovedoval skorajšnji konec. Saj je preživela že mnogo nasprotnikov, ki so ji napovedovali isto usodo. J. F.

POLITIČNI KATOLICIZEM.

Gambettov bojni klic pred 60 leti: Le cléricalisme, voilà l'ennemi, odmeva danes zopet grozeče po svetu. Kakor so takrat izjavljali glasniki »antiklerikalizma«, da gre le za to, da se religija, duhovščina, hierarhija ne vtika neupravičeno v

¹ Po Basler Nachrichten 17. XI. 1938, ki dobesedno navajajo ta del Rosenbergovega govora.

politiko, ne skuša dobiti v roke svetne oblasti in moči v imenu vere, tako še danes poudarjajo bojevnikji proti »klerikalizmu« ali kakor danes raje pravijo »političnemu katolicizmu«, da so prijatelji vere in Cerkve, da ji hočejo pustiti vso svobodo kot duhovni sili, da pa ne morejo dopustiti neupravičenega poseganja klera v politiko, ne morejo trpeti, da bi se zlorabljala vera v posvetne, politične namene, ne morejo gledati, da bi kdo vero izrabljal v strankarske namene ali zaslužnjeval državo religiji, njenim služabnikom in njenim namenom. A za zunanjim političnim, za preproste mase preračunanim bojem proti »klerikalizmu«, je bila gonilna sila v Franciji in je še danes mistika laicizma. To so učitelji laicizma, ki so koreninili v francoski revoluciji in nazorih enciklopedistov, odkrito povedali. — E. Lavisse je otroke v šoli tako uvažal v »vero« laicizma: Biti laičen, se pravi odvzeti religijam, ki so minljive, pravico vladati nad človeštvom, ki je nekaj trajnega; se pravi boriti se proti duhu sovražstva, ki diha iz religij in je bil vzrok tolikih nasilnosti, pobojev in propasti; se pravi ne priznati podločnosti razuma nespremenljivim dogmam, ne odpovedi človeškega duha pred nedoumnim... se pravi verovati, da je življenje vredno življenja, da zemlja ni »solzna dolina«, ne priznati, da so solze potrebne in blagodejne in da je trpljenje providencialno; ne priznati sodnika onstran tega življenja, ki bi lačne nasitil, žejne napojil, krivice popravil, jokajoče potolažil... se pravi imeti tri kreposti: ljubezen do ljudi; upanje, prijetno občutje, da bo napočil dan, ko se bodo uresničile sanje o pravičnosti, miru in dobroti; vero, to je voljo verovati v zmagovito resničnost stalnega napora. Tako se je otrokom namesto verskih resnic podajala vera v napredek znanosti, dobroto narave, v stalni napredek človečanstva. Iz evangelija vzete pojme in resnice pa je laicizem izpraznil njihove nadnaravne vsebine in jih popolnoma priličil posvetnosti. G. Séailles, profesor na Sorbonni, pa je še bolj jasno povedal, kaj je vsebina »laicizma«, ki daje pogon antiklerikalizmu. Moderna država teži za progresivno sekularizacijo (poposvetenjem) svojih funkcij. Zakon (matrimonium) ni več vezan na verske obrede, marveč je človeška ustanova in je utemeljen v občini koristi. Zakon ni več sakrament, ampak civilna pogodba. Vlada ni več posvečen s čudežnim sodelovanjem angelov in svetega olja; vladar je ljudstvo v svoji kolektivni volji. Vse kar spada v religiozni red, ne spada odslej več v družabni red... Naša demokracija ne išče več svojega počela edinosti v religioznem dogmatizmu, marveč hoče

biti popolnoma neodvisna od vsake duhovne avtoritete, zadostuje sama sebi in najde v svojih lastnih ciljih vse, kar potrebuje za življenje in obstoj... Razum in narava sta torej edina činitelja razvoja moderne družbe in države, sama moreta voditi do osebnih in socialnih sreč. Religiozna vera je prednike le ovirala na poti resničnega napredka.¹ Novo splošno vero in mistiko laicizma sta razlagala dva bivša protestantska pastora: F. Buisson in F. Pécaut. Nezmotne resnice znanosti so dogme, imanentna načela skupne zavesti tvorijo moralno; zgradbe umetnosti naj nadomestijo katedrale; namesto milosti odrešenja bo le skupni napor vseh dosegel srečo in raj na zemlji bo v pravičnosti, bratstvu in ljubezni. Kristus je uresničil za svoj čas človeški ideal. Po stalnem napredku bomo sedaj uresničili absolutni ideal brez Kristusa. Treba se je le v svojo notranjost obrniti, tam bomo odkrili boga, ki je istoveten z najlepšimi težnjami naše narave. Tega boga molimo pobožno in bomo v soglasju z vesoljnim redom.² Laicizem je boj razuma proti veri. Jules Ferry, eden izmed zakonodavnikov bojevnikov proti »klerikalizmu«, je odgovoril socialistu Jaurèsu, ki ga je vprašal o najvišjih ciljih njegove politike: Moj namen je organizirati človeštvo brez Boga.³ Človek sam, človeštvo s svojim razumom, z lastnimi močmi, z avtonomno moralno bo zgradilo red sreče, blagostanja. Že Avgust Comte je želel, da se gradijo svetišča in oltarji v čast — človečanstvu.

Spretno so si oznanjevalci antiklerikalizma in verniki absolutno neodvisnega človeštva prisvajali patriotizem, in z idejo laicizma združevali idejo republike in zavest republikanstva, ter to odrekli vsem, ki jim niso sledili na poti antiklerikalizma. Boj proti religiji in katoliški Cerkvi naj bi izgledal kot naravna, neposredna samoobramba republike.

Kaj je Gambettov klic na Francoskem v resnici pomenil, se vidi tudi iz dejanj, ki jih je sprožil. Leta 1879 so prepovedali verske sprevede v večini mest in vasi, l. 1880 so razpustili 265 moških verskih redov in jih spodili iz njihovih samostanov, odpravili dolžnost praznovati nedelje in praznike, l. 1882 so izključili iz državnih šol verski pouk, leta 1884 so uvedli razporoko, vzeli so šolskim redovom pravico poučevati v javnih šolah, l. 1902 je E. Combes zapovedal zapreti 2920 katoliških šol, l. 1903 in 1904 so izgnali iz vojaških bolnišnic redovne

¹ Gl. G. Combès, *Le retour offensif du paganisme*. Paris 1938, str. 96, 97.

² Prim. Combès, o. c. 98, 99.

³ Combès, o. c., str. 100.

strežnice, l. 1904 so zaprli vse katoliške šole in istega leta ukinili tudi poslaništvo Francije pri Vatikanu. L. 1905. pa je izšel zakon o ločitvi Cerkve in države, ki je bil sovražen in krivičen do katoliške vere in Cerkve, l. 1908 so proglasili zgradbe semenišč in župnišč za narodno last in zaplenili cerkvene ustanove. Vse to se je izvršilo po »zakoniti poti« brez krvavega nasilja in podiranja cerkva, v imenu svobode in neoviranega razvoja republike. »Laični zakoni« so postali kakor dogme nedotakljivi.⁴ Čeprav so novejši režimi v Franciji v praksi bolj tolerantni, vendar večina teh laičnih zakonov še velja in vedno znova različne stranke in struje opozarjajo na grozečo nevarnost »klerikalizma« in pozivajo k obrambi teh »nedotakljivih« zakonov.⁵ Se denar je moral biti »laiciziran«, napis Dieu protège la France, Bog varuje Francijo, je moral izginiti.

Že ti pičli podatki kažejo, da gonilna sila za protiklerikalni boj v Franciji ni bila skrb, da se odpravijo napake, ki bi jih napravili katoličani, posamezni duhovniki ali tudi škofje v pogledu življenja države in naroda, ali da se prepreči kakšno neutemeljeno poseganje v politiko v imenu vere, marveč da je bila stalni vir in vzmet tega boja filozofija racionalizma in naturalizma in ateistično pojmovanje države in vsega javnega življenja. Francoski škofje v deklaraciji o tako imenovanih laičnih zakonih 10. marca 1925 pokažejo na ta vir: Zakoni laicizma so krivični najprej zato, ker so nasprotni jasnim pravicam božjim. Izvirajo iz ateizma in vanj vodijo individualni, socialni, politični, nacionalni in internacionalni red. Podstavljajo popolno nepoznanje našega Gospoda Jezusa Kristusa in njegovega evangelija. Hočejo na mesto resničnega Boga postaviti malike (svobodo, solidarnost, humaniteto, znatnost itd.), razkristjaniti vse življenje in vse ustanove. Tisti, ki so jih vpeljali, jih utrdili, razširili, naložili, niso imeli drugega namena.

Ti zakoni so krivični tudi zato, ker so nasprotni našim časnim in duhovnim potrebam. Škodujejo nam obenem v zemskih in nadnaravnih dobrinah. Šolski zakon jemlje staršem svobodo, ki jim pritiče; zaradi nje morajo plačevati dvojne davke, enega za javno šolstvo, drugega za krščanski pouk; prav tako vara um otrok, kvari njih voljo, moti njihovo vest. Zakon o ločitvi Cerkve in države nam odvzema lastnino in

dela nešteto ovir izvrševanju duhovniške službe. Zakon o razporoki loči zakonce, povzroča procese, ki ponižujejo in uničujejo družine, ločijo in nesrečne delajo otroke, povzroča delno ali popolnoma nerodovitne zakone in pravno opravičuje prešuštva. Laicizacija bolnišnic oropa bolnike tiste požrtvovalne in nesebične oskrbe, ki jo le vera narekuje, oropa nadnaravne tolažbe, ki bi njih trpljenje lajšala, in jih postavlja v nevarnost, da umrjejo brez zakramentov... Zato so »laični zakoni« le po imenu zakoni, v resnici pa so le nasilnosti.⁶

Neizmerno je škodoval francoskemu narodu in državi ta bojeviti »antiklerikalizem«, ki ga je vodilo francosko protestozidarstvo preko različnih družb, društev in političnih skupin. Veliko je opustošenje tako individualnega, kakor družinskega in socialnega življenja, ki ga je laicizem povzročil. A svojega glavnega cilja, o katerem je že Renan sanjal, pa ni dosegel: katoliške vere, katoliškega življenja, katoliške Cerkve na Francoskem ni pregal, ne uničil. Stotisoče je res pahnil v nesrečo, stotisoče otroških duš je zastrupil, demoraliziral javno življenje, a obenem pa je proti svojemu namenu zbudil katoličane k živemu in pristnemu in požrtvovalnemu verskemu življenju. Upravičeno moremo reči, da je vprav ta prebujajoči se katolicizem rešil in še rešuje francoski narod in državo ter mu ohranja tudi njegove naravne življenjske vrednote. J. F.

ZAGOVOR RASIZMA IZ KRŠČANSKE UMETNOSTI.

Na strankinem shodu v Nürnbergu je A. Rosenberg ugotavljal, da je rasizem že prodrl v različne panoge življenjskega delovanja. Le tisti krogi da so nemirni, ki so mislili, da je narodni socializem le politični in socialni pojav, ker so upali, da bodo ohranili svoje duševno in svetovno nazorno oblast. A ker narodni socializem utrjuje bolj in bolj tudi svoje svetovno naziranje, zato ga napadajo posebno izza meja, označujejo ga kot element needinosti, napuh duhovnega separatizma, kot fanatizem, povrat v barbarstvo in živalskost. Te moči se vežejo z vesoljnim ateističnim marksizmom, zastrel nauk se bori proti nazoru novega nastajanja. — Seveda Rosenberg, ki sicer odkrito prizna, da je nacionalni socializem nov svetovni nazor, ki je totalitaren, zamerja katolicizmu, da nastopa proti temu nazoru. Bi pač katoličanstvo

⁴ Prim. Combès, o. c. str. 101—106.

⁵ Prim. Henri de Passage, L'anticléricalisme français, hier et demain. Paris 1925.

⁶ Gl. De Roux, Les Lois laïques, Paris 1925, str. 46 sl.

moralo enostavno zapustiti nemške dežele, ali pa zamenjati Kristusov nauk z Rosenbergovo »religijo«.

Zanimiv je tudi zaговор rasizma z dokazi iz krščanske umetnosti. »Če se danes najvišje cerkvene avtoritete bojujejo proti rasnim spoznanjem in zato proti idealom lepote, pogojenim po krvi, hočemo tu danes ugotoviti nekaj odločilnega. Osebnost Ustanovitelja krščanstva so upodabljali umetniki vseh dežel po svojih vzorih. Slikali in klesali so podobo Kristusa po svojem lastnem umetniškem vzoru in torej v smislu rase lepote, ne pa kot žida. To so delali zato, ker bi tako upodabljanje onemogočilo češčenje njegove osebe pri evropskih narodih. Tudi Marija ima pri vseh močnih umetnikih kot nujen predpogoj, da more priti v srce narodov, poteze vzora lepote evropskih narodov in ne potez kakšne sirske Rebeke. Madone niso slikali kot simbol neživljenjske nedotakljivosti, marveč kot primero večne rodovitnosti življenja, ki se po rojstvu vedno obnavlja. Iz Madone je torej po evropskem lepotnem vzoru nastala lepa mati z otrokom. — Kar je torej v prejšnjih stoletjih živelo v instinktu umetnikov, to je po letih raziskovanja prešlo v zavest mišljenja, postalo osnova življenja in delovanja narodov in vodi tudi državno zavest.« (Prim. Völk. Beobachter 8. IX. 1938, ki dostavlja, da so poslušalci dobro razumeli, na koga meri R. govor.)

Če bi bil Rosenberg mogel dokazati, da je z različnostjo umetniških »izraznih sredstev in oblik, ki so pogojene po krvi«, tudi vsebina bistveno različna in proizvod rase krvi, potem bi pač njegov dokaz nekaj veljal. Dokler pa, kakor je v resnici, ista oseba Odrešenika in njegove deviške Matere, ista vsebina nauka v najrazličnejših zunanjih umetniških oblikah narode in rase združuje v veri in češčenju Kristusa in Marije, pa to razmišljanje potrjuje univerzalnost katoliškega nauka in primernost za vsako človeško, tudi nordijsko raso po načelu: Milost narave ne uničuje, ampak jo dopolnjuje. J. F.

»TRIUMF SV. TOMAŽA« NA ODRU.

V lanskem letniku se je ocenjevalec hrvaškega prevoda Maritainovega dela o sv. Tomažu čudil, da še tako dramatično življenje, kot je Tomaževo, ni dramatizirano. Maritain sam pa poroča v svoji

knjigi »Art et scolastique« o uspelem Ghéonovem delu »Triumf sv. Tomaža«. Naj podam kratek izveček tega poročila:

Dominikanci iz Liègea in katoliški dijakji so prosili Ghéona za delo, ki bi bilo primerno za praznik sv. Tomaža, n. pr.: kak čudež presv. zakramenta. Ghéon pa je izbral sv. Tomaža samega, a ne njegovega življenja, ampak njegovo misel, njegovo poslanstvo, njegov triumf. Takoj je zasnoval načrt svoje trilogije: poklic s konfliktom lažnih kreposti, soglasje s pravimi; drama spoznanja, Platon, Aristotel, Averroës, zgradba Summe in zamaknenje zadnjih dni; končno Cerkev, mimo hod filozofskih zablod, ki se vsiljujejo modernemu človeku, in zadnja svetnikova glorifikacija.

Šest mesecev za tem sem bil pri premieri: Triumf sv. Tomaža »na starodaven način zložen za oder v prozi in verzih«. Nad dva tisoč gledalcev, med njimi gotovo malo bralcev Summe, je pazljivo in navdušeno sledilo ideološkim peripetijam, ki so se razvijale na odru. In kdaj so najbolj ploskali? Ko se objameta Aristotel in Tomaž, ko naredi Tomaž znamenje križa in odpadejo maske napačne vere, napačnega razuma in tedaj, ko ta dva demona zbežita...

Skrainosti me razdvajajo, pravi André Gide. Tudi nas, dasi na drug način. Urediti moramo v višjo in popolnoma naravno enoto skrajnost arhaičnosti in modernosti, najvišjo liriko in najdružabnejši ton, komiko in sveto, teološki pouk in dramatično razgibanost... Ghéon je s tem dokazal, da je njegova zamisel katoliškega, to se pravi univerzalnega gledališča, pravilna... Med vsemi potmi, na katerih je sodobna umetnost, je ena usmerjena proti čistosti stvariteljskega razumevanja. Od nje prihaja obljuba rešitve... Ti, ki gredo po tej poti, često v različnih skupinah, se bodo na koncu spoznali...

Francoski katoliki, ki na dramskem polju še sicer niso ustvarili toliko kot drugje, so spoznali, in z njimi vsi katoliki, da stojimo še vse preveč pod shakespearemskimi vplivi, da je bila umetnost generacij pred nami predvsem glasnica nature, dočim je krščanska umetnost glasnica izoblikovanega človeka, je glasnica kulture. S tem pa le komaj za sluteno nakažem osnovni problem, iz katerega izhajajo vsi drugi in med njimi tudi problem revizije estetskih vprašanj.

Tone Čokan.

Am Büchertisch. Božični knjižni vestnik velike katoliške založbe Herder & Co je lepo opremljen in vsebuje poročila o knjigah, ki so nedavno izšle ter so primerne za božična darila, poleg tega pa naznanja knjige, ki bodo v kratkem izšle. Krasijo ga tudi lepe slike. Iz nekaterih novih knjig so povzeti kratki zaključeni odlomki, ki predstavijo značilnosti dela (n. pr. Weihnachten überall iz knjige A. K. Stöger, Die Kranewittbrüder; Vollkommen schön bist du iz zbirke J. Maaßena, Von der Herrlichkeit des christlichen Lebens; Der Revolutionskommissär iz povesti »Die Fahrt der Treuen, od J. Kirchschwenga). Pisateljica Helena Pagés pripoveduje o nastanku svojih povesti. Med verskimi knjigami naznanja Herder izdajo izbora sv. pisma »Herders Laien-Bibel«, evangeljsko harmonijo od A. Vezin, Das Evangelium Jesu Christi, družinske knjige: H. Helming, Der Weinstock, posebno za mlade zakonske pare; Friedrich Schneider, Katholische Familienerziehung, pa razpravlja o pomenu in metodi vzgoje, medtem ko knjiga istega avtorja »Deine Kinder und Du«, s pomočjo 70 praktičnih zgledov pokaže pravilno in napačno vzgojo otrok. Omenimo naj v tej vrsti še za širše plasti namenjeno izdajo knjižic z naslovom Zeugen des Wortes, kjer je izšlo že 11 zvezkov, med njimi pisma sv. Ignacija Antiohijskega, pisma iz ječe sv. Tomaža More, pridige sv. Avgušтина z naslovom Gott ist die Liebe; esej A. Gratryja, Von Gottes Wort und von der Sprache des Menschen itd. — Umetnostni zgodovinar Lützelers pa je izdal knjigo »Vom Sinn der Bauformen«.

Knjižni vestniki pričajo, da Herderjeva založba tudi v teh težkih časih ni opustila svoje naloge, skrbeti v Nemčiji za dobro knjigo. J. F.

Publikacije Leonove družbe:

Občni zbor Leonove družbe je cene za nekatere svoje publikacije znatno znižal. Odslej se prodajajo po teh cenah:

Slovenci v desetletju 1918—1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Uredil dr. Josip Mal. Str. 776. Cena broš. 100 Din, vez. 124 Din.

Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. I. knjiga broš. 100 Din, vez. 120 Din (razprodana); II. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; III. knjiga broš. 120 Din, vez. 140 Din; IV. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; V. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din. — Kdor kupi vse knjige naenkrat, dobi še 20% popusta od cele vsote.

Dr. Jos. Gruden, Slovenski župani, broš. à 8 Din.

Dr. Jos. Gruden, Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stol. in ustanovitve ljubljanske škofije, à 25 Din.

Dr. M. Opeka, Rimski verzi, à 10 Din.

Paul Bourget-Kopitar, Zmisel smrti, à 20 Din.

Bazin-Iz. Cankar, Gruda umira, à 30 Din.

Baar-Hybašek, Zadnja pravda, à 20 Din.

P. St. Škrabec, Jezikovni spisi, snopič à 5 Din.

Dr. P. Blaznik, Kolonizacija selške doline, à 30 Din.

Dr. A. Gosar, Kriza moderne demokracije, à 3 Din.

Dr. A. Gosar, Poljedelska statistika, à 3 Din.

Dr. A. Breclj, Seksualni problem, à 3 Din.

Dr. Kolarič, Miklošič, à 3 Din.

Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, à 24 Din.

E. Bojc, Slomšek, naš duhovni vrtnar, à 6 Din.

Dr. R. Andrejka, Selški predniki J. E. Kreka, à 20 Din.

Okrožnica Casti Connubii, à 4 Din.

Okrožnica Quadragesimo anno je razprodana.

Naročniki »Časa« dobijo vse knjige 25% ceneje. Naročila naj se pošiljajo na upravo »Časa«, Ljubljana, Miklošičeva c. 7/I. (Prosvetna zveza).